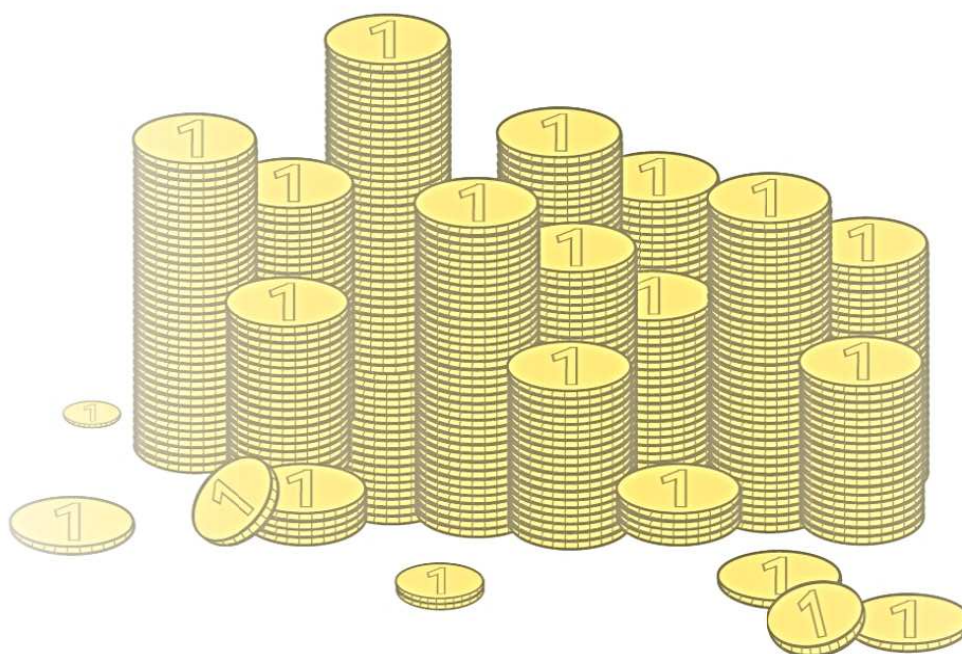

Sławomir Jędrzejewski
Paulina Kuzaj
Natalia Michalik

Wycena bilansowa w systemie rachunkowości i jej dokumentacja a jakość informacyjna sprawozdań finansowych

- ujęcie historyczne i współczesne

SIZ

wydawnictwo

Wycena bilansowa w systemie
rachunkowości i jej dokumentacja
a jakość informacyjna sprawozdań
finansowych - ujęcie historyczne
i współczesne

Wycena bilansowa w systemie
rachunkowości i jej dokumentacja
a jakość informacyjna sprawozdań
finansowych - ujęcie historyczne
i współczesne

Sławomir Jędrzejewski

Paulina Kuzaj

Natalia Michalik

SIZ

wydawnictwo

Łódź 2017

Stawomir Jędrzejewski
Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości
90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26
adres e-mail: wzrach@uni.lodz.pl

Paulina Kuzaj
Absolwentka kierunku Rachunkowość, *Uniwersytet Łódzki,*
Wydział Zarządzania

Natalia Michalik
Studentka kierunku Rachunkowość, *Uniwersytet Łódzki,*
Wydział Zarządzania

Projekt graficzny okładki

Marek Granos, Anastazja Jędrzejewska

Opracowanie graficzne

Wydawnictwo SIZ

Redakcja językowa

Ekorekta24

RECENZJA NAUKOWA

dr hab. Marian Walczak, prof. SAN

Pewne prawa zastrzeżone. Opracowanie opublikowane na licencji
(No Derivative Works (ND))

Zezwala się na kopiowanie, dystrybucję, wydruk, wyświetlanie tylko dokładnych (dosłownych) kopii dzieła, niedozwolone jest jego zmienianie i tworzenie na jego bazie pochodnych.

Wydawnictwo SIZ
ul. Matejki 22/26, pok. 117
90-237 Łódź
tel.: 42 635 47 91
e-mail: biuro@wydawnictwosiz.pl
ISBN 978-83-65766-14-4

Spis treści

<i>Wstęp</i>	7
Rozdział 1	11
Istota systemu rachunkowości i jej fundamentalne zasady	11
1.1. Rachunkowość jako źródło informacji o przedsiębiorstwie i jej ewolucja	11
1.2. Zasady rachunkowości w ujęciu historycznym i współczesnym jako warunek wiarygodnej informacji systemu rachunkowości	18
1.3. Wartość i cena w systemie rachunkowości – definicje oraz kluczowe podobieństwa i różnice	28
Rozdział 2	37
<i>Zasady wyceny a ich zastosowanie w praktyce gospodarczej w okresie rozbiorów Polski</i>	37
2.1. Analiza aktów prawnych i dokumentacji księgowej z okresu rozbiorów Polski	37
2.2. Wycena bilansowa i jej wpływ na wartość informacyjną bilansu do 1918 roku	47
2.3. Zakres informacyjny i wycena w rachunku zysków i strat w okresie rozbiorów Polski	55
Rozdział 3	63
<i>Zasady wyceny a ich praktyczne zastosowanie w II Rzeczypospolitej</i>	63
3.1. Analiza aktów prawnych i dokumentacji księgowej z okresu 1919–1939	63
3.2. Bilans a wycena w okresie dwudziestolecia międzywojennego	77
3.3. Rachunek zysków i strat a wycena w II Rzeczypospolitej	85
Rozdział 4	93
Zasady wyceny i ewolucja sprawozdania finansowego na przykładzie browaru w Częstochowie	93
4.1. Współczesne a historyczne sprawozdania finansowe Browaru w Częstochowie	93

4.2. Wycena bilansowa stosowana w Browarze w Częstochowie w latach 1921–1939 _____	100
4.3. Współczesne zasady wyceny w Browar Częstochowa SA_____	106
<i>Zakończenie</i> _____	117
<i>Bibliografia</i> _____	119
<i>Spis Ilustracji</i> _____	129
<i>Spis tabel</i> _____	131
<i>Załączniki</i> _____	133
Załącznik 1. Sprawozdanie finansowe Browaru w Częstochowie za rok obrotowy 1921/1922 _____	133
Załącznik 2. Sprawozdanie finansowe Browaru w Częstochowie za rok obrotowy 1930/1931 _____	134
Załącznik 3. Sprawozdanie finansowe Browaru w Częstochowie za rok obrotowy 1935/1936 _____	135

Wstęp

Wycena jest procesem trudnym, wzbudzającym wiele kontrowersji wśród podmiotów gospodarczych oraz osób zainteresowanych jej efektami. Kontrowersje te wynikają z faktu, że konkretny składnik majątku może zostać wyceniony w różnych wartościach, co często ma związek z indywidualną opinią. Mogą pojawić się również wątpliwości co do wiarygodności wartości, gdy w procesie wyceny istnieje konieczność decydowania przez osoby wyceniające właśnie w sposób indywidualny. W tej sytuacji bardzo duże znaczenie dla uzyskania wiarygodnych informacji ma skłonność człowieka do działań etycznych lub nieetycznych¹. W rachunkowości przedmiotem wyceny są aktywa oraz źródła ich finansowania, a ze względu na różne metody wyceny należy obligatoryjnie uwzględnić w polityce rachunkowości przedsiębiorstwa te metody, które będą dostosowane do jej indywidualnych potrzeb.

Zasady wyceny bilansowej ulegają ciągłej ewolucji, gdyż są dostosowywane do potrzeb odbiorców sprawozdań finansowych. Analiza literatury i dokumentacji historycznej wskazuje, że zmieniały się nie tylko metody wyceny, ale również element systemu rachunkowości, na który wycena ma szczególny wpływ – sprawozdania finansowe. Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że w okresie ostatniego wieku jakość informacyjna sprawozdania finansowego znacząco wzrosła, czego powodem są nie tylko udoskonalenie metod wyceny, ale również jednolite unormowania, które sprawiły, że współczesne sprawozdania finansowe są porównywalne ze sprawozdaniami innych jednostek gospodarczych, a ponadto istnieje możliwość porównania sprawozdań finansowych jednego podmiotu gospodarczego sporządzonych za różne okresy. Zmiany te sprawiły, że współczesne sprawozdanie finansowe jest niemal doskonałym źródłem informacji finansowej o jednostkach gospodarczych. Aby jednak mogło ono mieć obecne walory, musiało przejść długi proces ewolucji, którego zarys został przedstawiony w niniejszej monografii.

¹ A. Mazur, *Wycena wartości a wartość wyceny w rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe UE w Katowicach” nr 268, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2016, s. 157.

Do badań ewolucji sprawozdań finansowych i wyceny bilansowej wybranych sprawozdań finansowych zastosowano metodę indywidualnych przypadków, wspomaganą studiami literatury przedmiotu. Na podstawie analizy około 400 sprawozdań finansowych z okresu 1898–1939 metodą dedukcji sformułowano tezę, iż ewolucja sprawozdań finansowych i metod wyceny spowodowała wzrost ich jakości informacyjnej.

Sformułowana w ten sposób teza zdeterminowała cel monografii – ocenę jakości informacyjnej sprawozdań finansowych przedsiębiorstw działających w gospodarce rynkowej w okresie zaborów, dwudziestolecia międzywojennego i okresu współczesnego oraz ocenę wpływu zastosowanych metod wyceny bilansowej na jakość sprawozdania finansowego. Zbieranie materiałów do niniejszej monografii pozwoliło na kontakt z historyczną ewidencją księgową i historycznymi sprawozdaniami finansowymi, co pozwoliło znacznie rozszerzyć i ugruntować zdobytą w trakcie studiów wiedzę teoretyczną. Dla autorów było to ogromne przeżycie, które spowodowało, że jeszcze bardziej zrozumieli rachunkowość i mechanizmy w niej występujące. Zdaniem autorów analiza historycznych ksiąg rachunkowych i sprawozdań finansowych powinna stanowić obowiązkowy element studiów rachunkowości.

W celu weryfikacji tezy w pierwszej fazie badań posłużono się metodą dedukcji, a następnie – indukcji. W pierwszej fazie badań przystąpiono do zbierania materiałów źródłowych, które kompletowano razem z innymi grupami badawczymi. W wyniku przeszukiwań zasobów archiwalnych zgromadzono obszerne materiały składające się z około 400 sprawozdań finansowych różnych podmiotów gospodarczych z podobnego okresu, ewidencji księgowej i innych dokumentów księgowych pochodzących z okresu 1881–1939. Materiały te stanowiły elementy systemu rachunkowości 12 przedsiębiorstw i zachowały się w archiwach państwowych Łodzi, Katowic, Kalisza, Wrocławia, Częstochowy, Piotrkowa Trybunalskiego i Tomaszowa Mazowieckiego. Dokumentację fotograficzną sporządzoną przez wszystkie grupy badawcze zebrano w jedną bazę elektroniczną, po czym każda z grup poddała je sortowaniu. Łączna liczba zgromadzonej dokumentacji przekracza 6 000 zdjęć cyfrowych. Dodatkowo badaniu poddane zostały sprawozdania finansowe pochodzące z innych archiwów państwowych, bibliotek i zasobów cyfrowych z całej Polski. Badaniu pod-

legały ewidencje księgowe, sprawozdania finansowe i stosowane metody wyceny. Badaniu poddano również literaturę tematu pochodzącą głównie z okresu 1880–1939, z której część przytoczono w niniejszej monografii.

Cel opracowania spowodował, że składa się ono z czterech tematycznie powiązanych ze sobą rozdziałów.

W rozdziale pierwszym, stanowiącym tematyczne wprowadzenie do badanego zagadnienia, zdefiniowano system rachunkowości, jego zasady i elementy. Nie pominięto tu również charakterystyki kluczowego elementu rachunkowości mającego ogromny wpływ na jakość informacji płynącej ze sprawozdań finansowych – wyceny.

W rozdziale drugim w pierwszej kolejności dokonano interpretacji treści aktów prawnych i dokumentacji księgowej z okresu, w którym Polska funkcjonowała pod zaborami. Następnie zbadano jakość bilansu pod kątem ujawnień, układu i stosowanych metod wyceny, a w dalszej części w podobny sposób dokonano analizy rachunku zysków i strat.

Rozdział trzeci charakteryzuje się bardzo podobnym układem i zakresem badań, jednak analizowane tu elementy systemu rachunkowości pochodziły z okresu dwudziestolecia międzywojennego.

W rozdziale czwartym dokonano porównania sprawozdań finansowych i stosowanych metod wyceny obowiązujących w dwudziestoleciu międzywojennym z zasadami współczesnymi na przykładzie Browaru w Częstochowie. W związku z tym, że jednostka ta praktycznie przestała istnieć jako samodzielny podmiot gospodarczy w momencie wybuchu II wojny światowej, do analizy użyto autentycznych sprawozdań finansowych i ewidencji księgowych Browaru w Częstochowie pochodzących z okresu dwudziestolecia międzywojennego oraz kierowano się zasadami, które jednostka zobowiązana byłaby stosować, gdyby dzisiaj funkcjonowała jako spółka akcyjna nienotowana na Giełdzie Papierów Wartościowych.

Rozdział 1

Istota systemu rachunkowości i jej fundamentalne zasady

1.1. Rachunkowość jako źródło informacji o przedsiębiorstwie i jej ewolucja

Pojęcie oraz rola rachunkowości zmieniały się początkowo wraz z rozwojem handlu, następnie postępowaniem technicznym, przeobrażeniami gospodarczymi na świecie, dynamizacją kulturową, społeczną oraz „wzrostem zapotrzebowania na informacje płynące z rachunkowości”². Samo zaś powstanie i uwarunkowanie jej istnienia bezpośrednio wiązało się z potrzebą praktyki gospodarczej. Uniwersalne zasady, ponadczasowość oraz niezmiennie reguły, a w pewnym stopniu elastyczność pozwalają na dostosowanie rachunkowości do potrzeb jej użytkowników³, co prowadzi do jej nieustannego postępu zarówno w teorii, jak i praktyce. Postęp ten przez ostatnie dziesięciolecia przebiegał znacznie szybciej niż w poprzednich wiekach. W ostatnim okresie istotny stał się również fakt, że „wyrazem powiązania teorii i praktyki rachunkowości jest wzajemna współpraca naukowców i praktyków życia gospodarczego”⁴.

W literaturze historycznej można spotkać się ze stanowiskiem, że bez prowadzenia systematycznej rachunkowości nie można precyzyjnie określić skutków przeszłych zdarzeń i przewidzieć sytuacji gospodarczej jednostki gospodarczej w przyszłych okresach⁵. Uznawano też, że rachunkowość jest doskonałym materiałem dowodowym w przypadku sporów lub bankructwa, a jeśli byłaby prowadzona nierzetelnie, nie można by z niej

² W. Brzezina, *Rachunkowość* [w:] *Encyklopedia rachunkowości*, M. Gmytrasiewicz (red.), LexisNexis, Warszawa 2005, s. 639.

³ E. Walińska, *Wartość bilansowa przedsiębiorstwa a alokacja podatku dochodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 3.

⁴ K. Sawicki (red.), *Podstawy rachunkowości*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009, s. 14.

⁵ T. Wernik, *Rachunkowość gospodarska, czyli wzory do utrzymania rejestrów gospodarskich*, Drukarnia Łątkiewicza przy ulicy senatorskiej nr 467, Warszawa 1823, s. 5.

zrobić żadnego użytku⁶. Oznacza to, że już w pierwszej połowie XIX wieku rachunkowość miała funkcję dochodową. Ten sam autor uważał, że rachunkowość polega głównie na dokładnym odwzorowaniu treści każdej działalności⁷. W późniejszym okresie uznawano, że głównym zadaniem rachunkowości jest dostarczenie informacji o stanie majątku w każdym momencie⁸.

W XIX wieku można było spotkać się z pojęciem rachunkowości pojedynczej i podwójnej. W pierwszej z nich zapisywano każdą operację tylko raz. Oznacza to, że według tej zasady w rachunkowości prowadziło się rachunek tylko dla osób, a nie dla przedmiotu⁹. Uznawano jednak, że zapis w systemie pojedynczym „jest niezmiernie ograniczonego użytku, nie odpowiadając bowiem wszystkim celom utrzymywania większej wagi i znaczenia handlowych, przemysłowych i gospodarskich ksiąg, skazanem być powinno na przedstawienie tylko stanu dochodu i wydatków samych przekupniów i miernej zamożności rodzin, równie u nas, jak to w wielu innych krajach ma miejsce”¹⁰. W rachunkowości podwójnej zapisywało się w księgach „raz u dłużnika, a drugi raz u wierzyciela, a to na tej zasadzie, że kto bierze, nie dając zaraz w zamian innego przedmiotu, jest dłużnikiem, a dający, i to bez względu na to, co daje, t. j. gotówkę, towar, papier wartościowy czy weksel, jest wierzycielem”¹¹.

W późniejszym okresie za rachunkowość uznawano sumienie odzwierciedlające działalność jednostki gospodarczej¹² oraz ewidencję ruchu środków gospodarczych¹³. Rachunkowość traktowano również jako ściśle określony i uporządkowany system ewidencji gospodarczej¹⁴ oraz „uni-

⁶ A. Barciński, *O rachunkowości kupieckiej. Tom II. Buchalterja podwójna zastosowana do handlu i bankierstwa*, Drukarnia Józefa Węckiego przy ulicy Senatorskiej nr 463, Warszawa 1834, s. 9.

⁷ A. Barciński, *O rachunkowości kupieckiej. Tom III. Buchalterja podwójna zastosowana do fabryk i gospodarstw wiejskich*, Drukarnia Józefa Węckiego przy ulicy Senatorskiej nr 463, Warszawa 1835, s. 1.

⁸ K. Krasicki, *Rachunki gospodarskie podług najprostszycy zasad*, Drukarnia Zakładu Narodowego Ossolińskich, Lwów 1851, s. 3.

⁹ A. Prędziński, *Teoretyczna i praktyczna nauka rachunkowości dla rękodzielników*, J. A. Pelara, Rzeszów 1879, s. 5.

¹⁰ A. Barciński, *Buchalterja podwójna i jej zastosowanie do handlu, bankierstwa i różnych zakładów fabrycznych*, Drukarnia Jana Noskowskiego przy ulicy Mazowieckiej nr 11, Warszawa 1876, s. 5.

¹¹ J. Danilewicz, *Nauka buchalterji podwójnej teoretycznie i praktycznie wyłożonej z zastosowaniem do potrzeb handlowych i fabrycznych. Tom I. Dział teoretyczny*, Gebethner & Wolff, Krakowskie Przedmieście nr 15, Warszawa 1887, s. 7.

¹² P. Załuski, *Rachunkowość Kasy Stefczyka*, Wydawnictwo Krajowego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Rolniczych w Warszawie, Warszawa 1931, s. 9.

¹³ E. Wojciechowski, *Zarys rozwoju rachunkowości w dawnej Polsce*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964, s. 15.

¹⁴ S. Górniak B. Siwoń, *Rachunkowość przedsiębiorstw. Zasady ogólne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków-Warszawa-Lódź 1966, s. 5.

wersalny, elastyczny, podmiotowy system informacyjno-kontrolny, zeterminowany metodą bilansową, która jest nierozzerwalnie z nim związana metodą poznawczą, umożliwiającą tworzenie liczbowego obrazu powstawania, podziału i przepływu wartości oraz wynikających stąd rozrachunków między podmiotami gospodarczymi”¹⁵.

Według T. Sentka rachunkowość ma dwojakie znaczenie: praktyczne, które mówi, że rachunkowość jest zbiorem zasad mających na celu umiejętność kontrolowania stanu majątku oraz zachodzących w nim zmian, a także teoretyczne, co oznacza, że rachunkowość to odrębna gałąź nauki gospodarczej¹⁶. W literaturze historycznej można również spotkać się z definicją rachunkowości socjalistycznej i kapitalistycznej¹⁷. Rachunkowość była też uznawana za naukę obliczania majątku w danej sferze gospodarczej¹⁸.

Według innych definicji rachunkowość¹⁹ była traktowana jako systematyczne zapisywanie zdarzeń przeszłych – przy takim podejściu uznawano ją jedynie jako narzędzie ewidencyjne i pomijano jej rolę informacyjną²⁰. Traktowano ją także jako rzetelne prowadzenie rachunków według ustalonych zasad, mających na celu działanie dla dobra przedsięwzięcia oraz ochrony przed niewłaściwym zarządzaniem²¹.

Według A. Barcińskiego rachunkowość to nie tylko rozumiany wspólnie system podwójnego zapisu – jako rachunkowość traktowane były również zapisy jednostronne²². W 1895 roku L. E. Veltze określił rachunkowość jako system ewidencyjny opierający się na niezmiennych zasadach, ale podkreślał również jej rolę informacyjną, która w owych czasach skupiała się na dostarczaniu danych o stanie majątkowym i rozrachunkach z kontrahentami oraz dawała ogólny wynik przedsiębiorstwa, aby dokład-

¹⁵ E. Burzym, *Rachunkowość przedsiębiorstw i instytucji*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1979, s. 9.

¹⁶ T. Sentek, *Główne zasady księgowości. Inwentarz, bilans, księgi szczegółowe i pomocnicze*, wydanie drugie, Szczecin 1947, s. 8.

¹⁷ J. Kuntze, *Podstawowe zasady rachunkowości*, Polskie Wydawnictwo Gospodarcze, Warszawa 1954, s. 4

¹⁸ E. Nowicki, *Nauka buchalteryi*, Drukarnia Józefa Ungra, Warszawa 1876, s. 6.

¹⁹ W oryginale buchalterja stosowana zamiennie z księgowością.

²⁰ M. Kołaczkowski, *Krótki podręcznik księgowości podwójnej*, Kursy Handlowe M. Kołaczkowskiego, Będzin 1932, s. 3.

²¹ J. Schrott, *Nauka rachunkowości ogólnej*, Drukarnia „Gazety Narodowej” J. Dobrzańskiego i K. Gromana, Lwów 1878, s. 10.

²² A. Barciński, *O rachunkowości kupieckiej. Tom II...*, op. cit., s. 6.

nie ustalić źródło zysków lub strat, co pozwalało znaleźć właściwą drogę rozwoju przedsiębiorstwa²³.

W gospodarce centralnie sterowanej rachunkowość była rozumiana jako narzędzie służące do dostarczania informacji w postaci danych liczbowych na temat przebiegu realizowanego planu²⁴. W okresie tym za zadanie rachunkowości uznawano również przedstawienie i kontrolę majątku oraz zachodzących w nim zmian, a także wyników gospodarki²⁵. Za jej rolę uznawano ponadto dostarczanie informacji stanowiących podstawę kierunku efektywnego wykorzystania dysponowanym majątkiem czy kierunku inwestowania obieranego przez kierownictwo jednostki²⁶. Przyjmowano również, że kierownik przedsiębiorstwa lub właściciel dzięki rachunkowości ma możliwość uzyskania dokładnego obrazu dotyczącego stanu tego przedsiębiorstwa, wielkości majątku, dochodowości, zadłużeń i zobowiązań w każdym czasie²⁷.

Według S. Skrzywana zadaniem rachunkowości jest dostarczanie różnym szczeblom kierownictwa informacji liczbowych zarówno syntetycznych, jak i analitycznych oraz umożliwienie wykonania kontroli wewnętrznej i zewnętrznej²⁸. W okresie gospodarki centralnie sterowanej uważano, że do zasadniczych zadań rachunkowości należą: porównywanie wyników rzeczywistych pracy z wynikami zaplanowanymi w danym okresie, ocena i analiza sytuacji polegająca na stworzeniu porównawczej bazy liczbowej, a także ochrona mienia społecznego, które jest do dyspozycji kierownictwa²⁹. W literaturze współczesnej „poświęconej rachunkowości można znaleźć wiele definicji tej dziedziny nauki i działalności praktycznej, wyjaśniających jej istotę”³⁰. Ze względu na rozbudowaną formę rachunkowości i spełnianie przez nią wielu funkcji i zadań znalezienie właściwej i jedynej

²³ L. E. Veltze, *Nauka buchalterii teoretyczna i praktyczna dla samonauki i wykładu*, Skład Główny w Księgarni Seyfertha i Czajkowskiego, Druk. W. A. Szajkowskiego, Lwów 1895, s. 1.

²⁴ J. Kuntze, op. cit., s. 3.

²⁵ T. Sentek, op. cit., s. 15.

²⁶ E. Burzym, *Istota, zadania i znaczenie rachunkowości w gospodarce narodowej*, „Rachunkowość” nr 1, 1977, s. 3, przyt. D. Krzywda, *Rachunkowość finansowa*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1999, s. 15.

²⁷ B. Iwański, *Podręcznik księgowości i bilansowania*, Poznań–Warszawa 1949, s. 8.

²⁸ S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, wydanie drugie, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1969, s. 18.

²⁹ S. Górniak B. Siwoń, op. cit., s. 6.

³⁰ B. Wrona, *Istota, funkcje i nadrzędne zasady rachunkowości w gospodarce rynkowej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni Folia Oeconomica Bochniensia” nr 4, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Bochni, Bochnia 2006, s. 126.

definicji jest praktycznie niemożliwe. Można je jedynie pogrupować na obszary dotyczące podobnego poglądu czy przekonania.

Rachunkowość wykorzystywana jest do ewidencji operacji gospodarczych zachodzących w jednostkach. Teoretycy rachunkowości określają jej istotę jako system³¹ ewidencyjny zdarzeń gospodarczych, co również ma swoje odzwierciedlenie w praktyce. Potwierdza to S. Skrzywan, który określił rachunkowość jako „system ciągłego w czasie ujmowania, grupowania, prezentowania i interpretowania wyrażonych w pieniądzu i bilansujących się ogólnych i szczegółowych danych liczbowych o działalności gospodarczej i sytuacji majątkowej jednostki gospodarującej”³². Jednak bywa też ona określana jako język biznesu³³, co również potwierdza E. Walińska. Ludzie w świecie biznesu – właściciele, menedżerowie, bankierzy, maklerzy – wszyscy posługują się terminami i koncepcjami rachunkowości, aby opisać majątek i źródła jego finansowania oraz działalności każdego biznesu, małego i dużego³⁴. W tym znaczeniu zatem rachunkowość stała się płaszczyzną służącą do komunikowania w biznesie oraz pomiędzy czynnymi użytkownikami życia gospodarczego.

Podczas analizy przytaczanych w polskiej literaturze zagranicznych definicji rachunkowości warto przyjrzeć się jej amerykańskiej interpretacji, która koncentruje się na rejestracji i pomiarze. D. Krzywda przywołuje określenie rachunkowości sformułowane w 1953 roku przez Komitet Terminologii Amerykańskiego Instytutu Dyplomowanych Księgowych (AICPA)³⁵. Zgodnie z tą definicją „rachunkowość jest sztuką interpretowania, klasyfikowania i sumowania w szczególny sposób i w wyrażeniu pieniężnym transakcji i zdarzeń, które mają przynajmniej częściowo finansowany charakter, oraz interpretowania ich rezultatów”. Ta sama autorka zwraca uwagę na rozwijającą się i mającą coraz większe znaczenie funkcję informacyjną rachunkowości i przytacza kolejną definicję sformułowaną przez AICPA w 1970 roku. Zgodnie z tą definicją rachunkowość to dziedzina usługowa, której funkcją jest dostarczanie informacji kwantytatywnych

³¹ Określenie rachunkowości jako systemu oznacza, że składa się on z części (reguł i zasad), które są zdefiniowane oraz współpracują ze sobą, realizując wspólny cel.

³² W. Brzeziń, op. cit., s. 640.

³³ Ibidem, s. 639.

³⁴ E. Walińska, *Rachunkowość finansowa w świetle podatku dochodowego*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1997, s. 13.

³⁵ The American Institute of Certified Public Accountants, przyt. D. Krzywda, op. cit., s. 13.

głównie finansowych o jednostkach gospodarczych. Informacje te służą podejmowaniu decyzji ekonomicznych i dokonywaniu racjonalnych wyborów pomiędzy alternatywnymi kierunkami działania³⁶.

Według W. Brzezina oryginalne, lecz celne, określenie rachunkowości podaje Amerykanin R. Mattessich, twierdzący, że „rachunkowość to model podwójnej klasyfikacji wartości, służący do kwantytatywnego opisu i analizy strumieni dochodu oraz zintegrowanych wielkości majątku i kapitału zależnych od szeregu warunków”³⁷.

Z kolei zdaniem A. Jarugowej „rachunkowość jest współcześnie rozumiana jako systemem informacyjny służący użytkownikom do podejmowania decyzji gospodarczych, zwłaszcza finansowych, oraz rozliczania kierownictwa z odpowiedzialnego i efektywnego zarządzania powierzonym majątkiem”³⁸. Podobnie stwierdza E. Burzym, która definiuje rachunkowość jako „uniwersalny, elastyczny, podmiotowy system informacyjno-kontrolny, zdeterminowany metodą bilansową, która jest nierozzerwalnie z nim związaną metodą poznawczą, umożliwiającą tworzenie liczbowego obrazu powstawania, podziału i przepływu wartości oraz wynikających stąd rozrachunków między podmiotami gospodarczymi”³⁹.

Za zadanie rachunkowości uważa się zatem dostarczanie informacji⁴⁰. Istotne jest jednak, aby informacje przekazywane przez rachunkowość były użyteczne dla różnych interesariuszy, czyli zewnętrznych oraz wewnętrznych odbiorców informacji⁴¹. Zdaniem E. Walińskiej rachunkowość łączy ze sobą raportowanie, ocenę i analizę zdarzeń, które miały miejsce w przeszłości, oraz odnosi się do przyszłości, dostarczając informacji pomocnych przy podejmowaniu decyzji i kontroli jednostki. Rachunkowość jest zatem łącznikiem pomiędzy podmiotem zarządzającym jednostką gospodarczą a użytkownikami informacji o wynikach przedsiębiorstwa⁴². Rachunkowość zapewnia nieustanny pomiar zasobów majątkowych, bada wynik z działalności oraz przekazuje informacje o pozycji finansowej jed-

³⁶Ibidem, s. 14.

³⁷W. Brzezina, op. cit., s. 643.

³⁸A. Jaruga, *Rachunkowość w warunkach gospodarki rynkowej* [w:] *Rachunkowość finansowa*, A. Jaruga (red.), Towarzystwo Gospodarcze RAFIB, Łódź 1992, s. 8.

³⁹E. Burzym, *Istota, zadania i znaczenie rachunkowości...*, op. cit., s. 14.

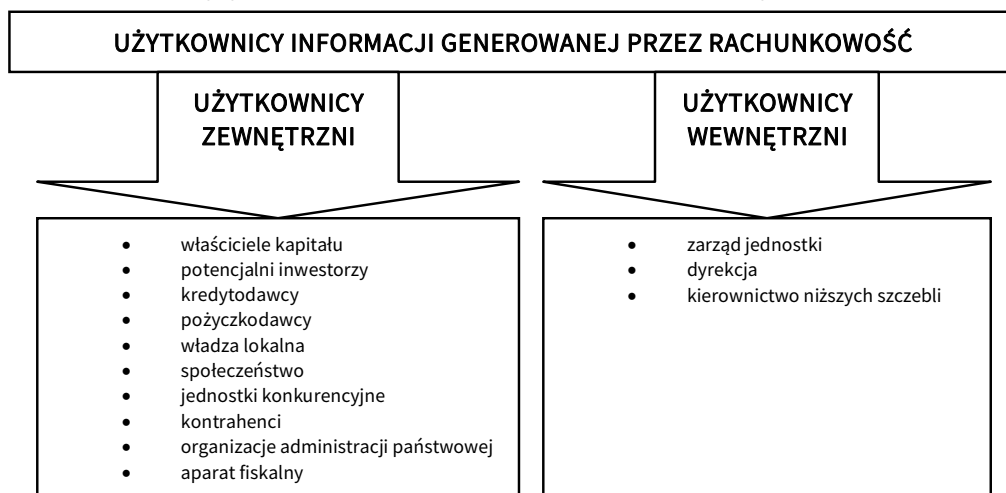
⁴⁰Ibidem, s. 15.

⁴¹E. Nowak, *Klasyfikacyjna funkcja rachunkowości*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” nr 399, „Rachunkowość i controlling”, Wrocław 2015, s. 374.

⁴²E. Walińska, *Definicje, zadania i funkcje rachunkowości* [w:] *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, E. Walińska (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 25.

nostki. Zajmuje się przetwarzaniem początkowych danych księgowych, które z nieuporządkowanego zbioru liczb zmieniają się w informacje ekonomiczne⁴³. Nie jest zatem błędem stwierdzenie, iż „podstawowym celem rachunkowości jest identyfikacja, pomiar i komunikowanie informacji o zdarzeniach gospodarczych, zachodzących w wyodrębnionych podmiotach, a mających wpływ na pozycję finansową rozważanego podmiotu”⁴⁴.

System rachunkowości pozwala na generowanie i dostarczanie informacji, które są ukierunkowane na poszczególnych użytkowników zainteresowanych funkcjonowaniem jednostki gospodarczej oraz prawidłową interpretacją danych, przydatną w osiągnięciu różnych celów i pomocną w sytuacjach decyzyjnych. Duże grono odbiorców oznacza zróżnicowane potrzeby informacyjne. Z punktu widzenia poszczególnych informacji użytkowników można podzielić na funkcjonujących poza jednostką (zewnętrznych) i w jej obrębie (wewnętrznych) (por. ilustracja 1).

Ilustracja 1. Podział użytkowników informacji finansowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Michalak, *Informacje generowane przez system rachunkowości i ich użytkownicy* [w:] *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, E. Walińska (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 30–32.

Początkowo informacje płynące z systemu rachunkowości interesowały jedynie użytkowników wewnętrznych, jednak wraz z rozwojem technicznym, społecznym i zwiększeniem rozmiarów jednostki przedsiębior-

⁴³ A. J. Kozuch, M. Wakuła, *Rachunkowość jako źródło informacji o kosztach w procesie zarządzania jednostką samorządu terytorialnego* [w:] „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zarządzanie”, tom 39, nr 407, 2012, s. 101.

⁴⁴ R. Ignatowski, *Podstawowe założenia, konwencje i zasady rachunkowości finansowej* [w:] *Rachunkowość finansowa*, A. Jaruga (red.), op. cit., s.19.

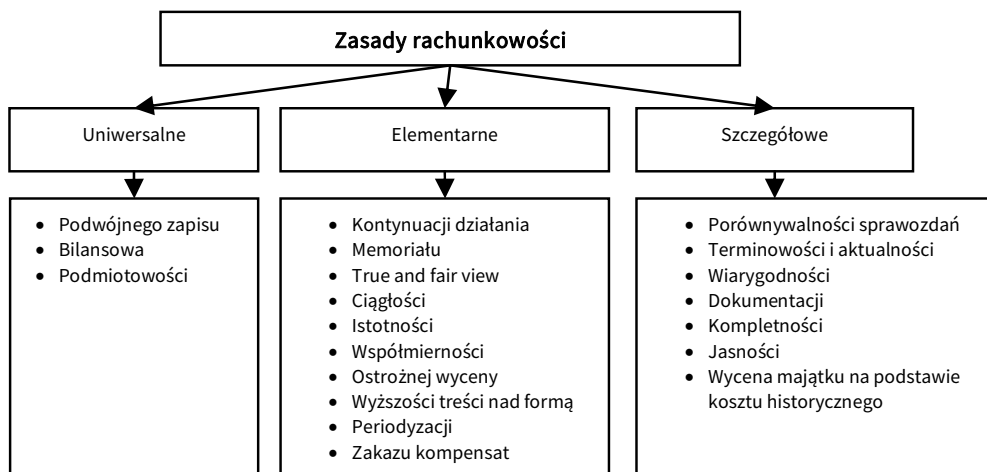
stwa zaczęły wstępować w interakcję z podmiotami zewnętrznymi. Potrzeba pozyskiwania przez właścicieli zewnętrznych źródeł finansowania, pojawienie się przepisów prawnych regulujących i kontrolujących działania przedsiębiorstwa, wzrost świadomości ochrony środowiska, wykorzystanie zdolności produkcyjnych itp. zwiększają zainteresowanie zewnętrznych odbiorców. Ich decyzje i interesy różnią się od siebie, a system rachunkowości musi sprostać zainteresowaniu poszczególnych odbiorców z tej grupy. Użytkownicy wewnętrzni podejmują decyzje w ramach planowania, nadzorowania oraz weryfikacji ich skutków mających wpływ na działalność jednostki. Aby jednak informacje płynące z systemu informacyjnego rachunkowości były rzetelne i jasno przedstawiały obraz jednostki, konieczne jest stosowanie ogólnie przyjętych zasad, zwanych w literaturze zasadami rachunkowości.

1.2. Zasady rachunkowości w ujęciu historycznym i współczesnym jako warunek wiarygodnej informacji systemu rachunkowości

Zasady rachunkowości są „specyficznymi instrukcjami postępowania, wykształconymi przez system rachunkowości”⁴⁵. W „ramach konceptualnych przyjęto określoną hierarchię zasad, założeń i koncepcji rachunkowości. Nie wspomniano w ogóle o pewnych zasadach lub też uznano niektóre z nich za warunek konieczny odpowiadania cechom jakościowym sprawozdań finansowych. W pierwszym wypadku chodzi o koncepcje podmiotu gospodarczego, jednostki pomiaru czy periodyzacji, a w drugim – o zasady ostrożności, współmierności i wyceny w koszcie historycznym”⁴⁶. Stosowanie zasad rachunkowości to kluczowy warunek rzetelności informacji płynącej z systemu rachunkowości. Wśród zasad rachunkowości można wyodrębnić trzy podstawowe grupy: zasady uniwersalne, zasady elementarne oraz zasady szczegółowe (por. ilustracja 2).

⁴⁵ A. N. Duraj, *Kształtowanie rezerw w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 55.

⁴⁶ E. Walińska, *Międzynarodowe standardy rachunkowości*, Wolters Kluwer, Kraków 2007, s. 59.

Ilustracja 2. Podział zasad rachunkowości.

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://www.nbportal.pl/sloownik/pozycje-sloownika/zasady-rachunkowosci> (2.12.2016 r.).

Zasady uniwersalne wynikają z tradycji rachunkowości i nie mają charakteru normatywnego, a ich stosowanie ma ograniczony wpływ na jakość informacji płynących ze sprawozdania finansowego, jednak wykorzystanie zasad uniwersalnych w rachunkowości ma powszechny wyraz.

Zasady elementarne są zdefiniowane w aktach prawnych obowiązujących w danym kraju i różnią się od siebie w zależności od funkcjonującego modelu rachunkowości. W Polsce ich charakter określają ustawa o rachunkowości⁴⁷ oraz Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej.

Zasady szczegółowe są określane i wprowadzane do praktyki w zależności od przyjętych w danym kraju rozwiązań unormowanych obowiązującymi regulacjami prawnymi. Zaprezentowanego podziału nie należy traktować w sposób ostateczny, gdyż wielu autorów grupuje je w różnorodny sposób, uznając jedne za ważniejsze a inne za mniej ważne.

Przykładem innego podejścia do grupowania zasad rachunkowości jest stanowisko M. Michalaka, który zasady rachunkowości dzieli na kilka grup: zasady fundamentalne, czyli zasadę kontynuacji działalności, memoriału. W drugiej grupie wymienia zasady nadrzędne, czyli zasadę kosztu historycznego, ostrożności, współmierności i inne zasady (cechy jakości-

⁴⁷ Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r., Dz.U. 1994 nr 121, poz. 591 z późn. zm., dalej zwana ustawą o rachunkowości.

we) rozpatrywane w kontekście założeń fundamentalnych. W kolejnej grupie ujmuje zasady ogólne, wśród których wymienia ogólne zasady ustalania wyniku finansowego i wyceny bilansowej. Jako ostatnią grupę uznaje zasady szczegółowe, czyli zasady szczegółowe ustalania wyniku finansowego i wyceny bilansowej⁴⁸. Nie są to jedyne sposoby grupowania zasad rachunkowości, a ich mnogość dowodzi elastyczności zasad rachunkowości.

Analizując literaturę przedmiotu, można stwierdzić, że o ile teoretycy rachunkowości zgadzają się do istnienia elementarnych⁴⁹ zasad, to nie mają oni zgodnego zdania co do ich priorytetu oraz klasyfikacji⁵⁰. Pomijając kwestię podziału zasad rachunkowości i wskazania spośród z nich najważniejszej, należy zauważyć, że „dzięki nim rachunkowość zapewnia wiarygodność, kompletność i terminowość dostarczanych informacji. Celem ich jest spowodowanie, aby rachunkowość prezentowała wierny i rzetelny obraz przedsiębiorstwa”⁵¹. Dla użytkowników informacji istotne jest, aby dane o konkretnej jednostce były porównywalne na przestrzeni wielu okresów w celu uniknięcia nieprawidłowej interpretacji informacji płynącej z systemu rachunkowości. Dlatego informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych muszą być zestandaryzowane w stosunku do treści, zakresu, wartości⁵² i muszą dotyczyć konkretnej jednostki. Z tego powodu wyszczególniono zasadę podmiotowości, która oznacza, że jednostki prowadzące rachunkowość są wyodrębnione pod względem majątkowym, organizacyjnym i prawnym. Zasadę tę można uznać za kluczową, gdyż jej wprowadzenie powoduje, że operacje gospodarcze rozpatrywane są z punktu widzenia tej jednostki⁵³.

W literaturze można też spotkać się ze stanowiskiem, że wśród fundamentalnych (elementarnych) zasad rachunkowości najważniejszą, stosowaną przy sporządzaniu sprawozdań finansowych, jest zasada kontynu-

⁴⁸ M. Michalak, *Zasady nadrzędne rachunkowości* [w:] *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, E. Walińska (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 91.

⁴⁹ W zależności od źródła używa się nazw zamiennych: nadrzędne, generalne, fundamentalne.

⁵⁰ R. Ignatowski, op. cit., s.21.

⁵¹ D. Król, *Wartość godziwa a zasada wiarygodności sprawozdań finansowych*, „Nauki o finansach” nr 1 (22), Wrocław 2015, s. 85.

⁵² S. Jędrzejewski, *Sprawozdanie finansowe jako kluczowe źródło informacji o działalności MSP* [w:] S. Jędrzejewski, A. Piotrowska, A. Jędrzejewska, *Sprawozdawczość MSP w kontekście społecznej odpowiedzialności*, Afinance, Łódź 2016, s. 73.

⁵³ B. Micherda, *Współczesna rachunkowość w kreowaniu wiarygodnego obrazu działalności jednostki gospodarczej*, 2004, s. 34, przyt. S. Jędrzejewski, *Przedsiębiorstwo w upadłości. Uwarunkowania prawne, wycena, model sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 61.

acji działania, która również „stanowi warunek stosowania pozostałych zasad”⁵⁴. Choć trudno zgodzić się ze stanowiskiem, że rezygnacja z kontynuacji działalności powoduje konieczność odrzucenia wszystkich pozostałych zasad, to bez wątpienia odrzucenie jej rodzi potrzebę zmiany sposobu wyceny składników majątku. Zasada ta zakłada, że podmiot będzie w stanie kontynuować swoją działalność w bliżej nieokreślonej przyszłości w niezmnieszonej istotnie zakresie.

Stosowanie jednolitych zasad wyceny powoduje, że użytkownicy informacji pochodzącej ze sprawozdania finansowego mają możliwość nie tylko dokonania analizy i porównania, w jakim stopniu zmieniła się sytuacja finansowa przedsiębiorstwa do tej pory, ale również przewidzenia jej obrazu na podstawie zebranych informacji⁵⁵. Odrzucenie tej zasady sprawia zatem, że sprawozdania finansowe stają się nieporównywalne. Należy też pamiętać, że „ustalając zdolność jednostki do kontynuowania działalności, kierownik jednostki uwzględnia wszystkie informacje, dostępne na dzień”⁵⁶ sporządzenia sprawozdania finansowego. Tylko spełnienie tego założenia pozwala „użytkownikom na dokonywanie analiz i oceny dokonanych oraz sytuacji finansowej podmiotu gospodarczego. Odejście od tej zasady powoduje zmiany w wycenie aktywów i pasywów, rzutuje na wyniki przedsiębiorstwa w danym okresie i diametralnie zmienia podejście inwestora do podejmowania decyzji”⁵⁷.

Kolejną, niemniej ważną, zasadą rachunkowości jest zasada memoriałowa, zakładająca, że w sprawozdaniu finansowym są ujmowane informacje dotyczące „skutków transakcji i zdarzeń gospodarczych w tym okresie, którego one dotyczą, bez względu na faktyczny termin przepływu środków pieniężnych”⁵⁸. Oznacza to, że osiągnięcie przychodów i poniesienie kosztów następuje w momencie ich wystąpienia, a nie w chwili wpływu lub wydatku. „Zasada ta jest przeciwieństwem zasady kasowej, według której koszt i przychód utożsamia się z uwzględnieniem zasady

⁵⁴ M. Foremna-Pilarska, *Istota współczesnej rachunkowości* [w:] *Rachunkowość na tle rozwiązań międzynarodowych*, M. Foremna-Pilarska, E. Radawiecka (red.), Difin, Warszawa 2007, s. 57.

⁵⁵ M. Michalak, *Fundamentalne założenia (zasady) rachunkowości* [w:] *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, E. Walińska (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 87.

⁵⁶ A. Dyduch, *Cechy współczesnej rachunkowości* [w:] A. Dyduch, J. Sawicka, A. Stronczek, *Rachunkowość finansowa – wybrane zagadnienia*, C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 12.

⁵⁷ E. Walińska, *Międzynarodowe...*, op. cit., s. 54.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 88.

współmierności przychodów i związanych z nimi kosztów”⁵⁹. „Zastosowanie w sposób prawidłowy zasady memoriału wymaga dokonania oceny, czy wszystkie osiągnięte, przypadające przedsiębiorstwu, przychody dotyczące danego roku obrotowego zostały uznane za przychody w wyniku finansowym danego roku. Z drugiej strony należy określić, czy wszystkie obciążające przedsiębiorstwo koszty danego roku związane z tymi przychodami zostały uwzględnione w wyniku finansowym danego roku”⁶⁰.

„Sformułowanie true and fair view w literaturze przedmiotu tłumaczone jest jako zasada wiernego i prawdziwego obrazu, koncepcja wiernego i rzetelnego obrazu lub zasada wiernego odzwierciedlenia rzeczywistości”⁶¹. Stosowanie tej zasady zobowiązuje jednostki gospodarcze do przedstawienia faktycznej sytuacji majątkowej i finansowej odzwierciedlającej rzeczywistość gospodarczą przedsiębiorstwa w sprawozdaniu finansowym, gdyż zdarzenia gospodarcze mają być ujmowane w sposób rzetelny i uczciwy na każdym etapie ich występowania⁶². Tylko takie ujęcie pozwala na zaprezentowanie jednostki zgodnie z wymogami rachunkowości, która powinna ukazywać prawidłowy i wierny obraz działalności przedsiębiorstwa⁶³. Zasada ta wyznacza zatem samą misję rachunkowości niezależnie od konkretnych legislacji krajowych i podporządkowano jej wszystkie inne zasady rachunkowości⁶⁴.

Zasada ostrożności, nazywana również zasadą ostrożnej wyceny, „oznacza wiarygodną, lecz pesymistyczną, wycenę aktywów i pasywów oraz wyniku finansowego jednostki gospodarczej, a także uwzględnienie ryzyka i niepewności w działalności przedsiębiorstwa”⁶⁵. Zdaniem B. Micherdy „zasada ostrożności dotyczy takiej wyceny majątku i kapitału

⁵⁹ M. Foremna-Pilarska, op. cit., s. 58.

⁶⁰ E. Walińska, *Międzynarodowe standardy...*, op. cit., s. 54.

⁶¹ D. Garstecki, *Zasada true and fair view a zjawisko agresywnej księgowości* [w:] *Funkcje współczesnej rachunkowości*, J. Samelak (red.), „Zeszyty Naukowe” nr 248, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2012, s. 19; H. Poetschke, *Istota systemu rachunkowości* [w:] *Podstawy Rachunkowości*, W. Gabrusewicz, J. Samelak (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 22; Z. Kołaczyk, *Rachunkowość finansowa*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1999, s. 23, przyt. A. Jastrzębowski, *Zakres i znaczenie współcześnie identyfikowanych funkcji rachunkowości*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań 2015, s. 163.

⁶² M. Foremna-Pilarska, op. cit., s. 57.

⁶³ J. Turyna, *Standardy rachunkowości. MSR-US GAAP – Polskie ustawodawstwo*, Difin, Warszawa 2003, s. 6–62, przyt. A. Jastrzębowski, op. cit., s. 163.

⁶⁴ M. Foremna-Pilarska, op. cit., s. 57.

⁶⁵ J. Samelak, *Zasada ostrożności w teorii i praktyce rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 38 (94), Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007, s. 195, przyt. M. Głębocka, *Współczesny wymiar zasady ostrożności w rachunkowości* [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 2 (80), cz. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2016, s. 86.

jednostki gospodarczej, aby pomiar ten nie spowodował zniekształcenia wyniku finansowego”⁶⁶. Zastosowanie tej zasady „oznacza, że w razie wątpliwości należy określić raczej niższą niż za wysoką wartość majątku. Ma to zapobiec zbyt optymistycznemu przedstawieniu sytuacji gospodarczej jednostki, które mogłoby pociągnąć za sobą wykazanie i wypłatę w rzeczywistości nieistniejącego zysku. Zasada ta zaleca uwzględnić przy ustaleniu wyniku finansowego, bez względu na jego wysokość, korekt wartości użytkowej lub handlowej składników aktywów, w tym odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych, zmniejszenia wartości wywołane zmianami cen”⁶⁷. Przestrzeganie tej zasady pozwala zatem zaprezentować wiarygodną informację i spowodować, że sytuacja majątkowa i finansowa jednostki nie będzie gorsza niż ta, która została zaprezentowana w sprawozdaniu, a w ostateczności może być lepsza⁶⁸.

Dla użytkowników informacji pochodzącej z systemu rachunkowości istotnym jest, aby otrzymywać w sposób regularny oraz obejmujący ten sam okres czasu obraz o zmianach sytuacji majątkowej oraz finansowej przedsiębiorstwa w celu przeprowadzenia oceny działań jednostki. Podział czasu trwania działalności przedsiębiorstwa na umowne okresy odbywa się zgodnie z zasadą periodyzacji, mówiącą, że czas funkcjonowania jednostki obejmuje okres obrachunkowy, na który składają się rok obrotowy oraz okres sprawozdawczy, mające różną długość w zależności od polityki rachunkowości i regulacji prawnych. „Zasada periodyzacji tworzy ramy czasowe, w których mają być realizowane zasady: podstawy memoriałowej i wiernego obrazu”⁶⁹.

Zasada wyższości treści nad formą oznacza, że ujęte w księgach rachunkowych i wykazane w sprawozdaniu finansowym operacje gospodarcze mają być zgodne z rzeczywistością ekonomiczną, czyli przedstawione w sposób rzetelny i jasny. W przypadku sprzeczności pomiędzy przepisami prawa a wymogiem rzetelności, czyli ujęciem zgodnym z rzeczywistością,

⁶⁶ B. Micherda, *Funkcje i struktura współczesnej rachunkowości* [w:] *Podstawy rachunkowości. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, B. Micherda (red.), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2002, s. 24.

⁶⁷ M. Foremna-Pilarska, op. cit., s. 58.

⁶⁸ M. Gmytrasiewicz, *Zasada ostrożnej wyceny* [w:] *Encyklopedia rachunkowości*, op. cit., s. 847.

⁶⁹ B. Micherda, op. cit., s. 24.

należy przyjąć wyższość treści ekonomicznej nad zarządzeniem prawnym⁷⁰.

W celu prezentacji przychodów i kosztów w jednym okresie sprawozdawczym stosuje się zasadę współmierności. Przychody i koszty wykazywane w sprawozdaniu finansowym mają być zbliżone, ukazane w jednym okresie, w celu właściwej analizy wyniku finansowego jednostki⁷¹. W myśl tej zasady zdarzenia, które odnoszą się do przyszłych okresów, nie mają prawa rzutować na wynik danego okresu⁷².

Przestrzeganie zasady ciągłości oznacza, że jednostka konsekwentnie, z okresu na okres, stosuje przyjęte założenia polityki rachunkowości: zasady, procedury, założenia, ten sam sposób wyceny składników majątkowych i ustalania wyniku finansowego, zgodność bilansu zamknięcia z bilansem otwarcia roku następnego, metody rozliczania kosztów oraz księgowania operacji gospodarczych. W ten sposób informacje płynące z rachunkowości są użyteczne, jeżeli można je porównać z okresami przeszłymi tego samego podmiotu. Zasada ta nie ogranicza jednostki do braku dokonywania zmian w stosowanych metodach wyceny lub prezentacji, jednak w przypadku zmiany polityki rachunkowości należy ujawnić wpływ zmian na informacje zawarte w sprawozdaniu finansowym. Zasada ta jest również znana „pod nazwą zasady konsekwencji (*consistency*). Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 1 stanowi, iż w myśl tej zasady zakłada się, że przyjęte reguły prowadzenia rachunkowości stosuje się konsekwentnie z okresu na okres. Ma to prowadzić do zapewnienia także warunków porównywalności”⁷³.

Kolejną istotną zasadą rachunkowości jest zasada zakazu kompensat. Zgodnie z nią „nie można kompensować wartości różnych co do rodzaju aktywów i pasywów, przychodów i kosztów związanych z nimi”⁷⁴. Zakaz kompensat wynika z dążenia do wykazywania w sprawozdaniach finansowych jasnego obrazu sytuacji jednostki. Gdyby bowiem dopuszczono możliwość np. kompensowania (saldowania) niektórych przychodów z kosz-

⁷⁰ E. Kalwasińska, *Zasady systemu rachunkowości* [w:] E. Kalwasińska, D. Maciejowska, *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa według prawa bilansowego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, s. 25.

⁷¹ S. Jędrzejewski, *Przedsiębiorstwo w upadłości...*, op. cit., s. 59.

⁷² E. Kalwasińska, op. cit., s. 26.

⁷³ A. N. Duraj, op. cit., s. 65.

⁷⁴ A. Jaruga, E. Walińska, *Zasady sporządzania sprawozdania finansowego w świetle ustawy o rachunkowości*, ODDK, Gdańsk 1995, s. 28, przyt. S. Jędrzejewski, *Przedsiębiorstwo w upadłości...*, op. cit., s. 60–61.

tami ich osiągnięcia, należności ze zobowiązaniami czy zysków i strat nadzwyczajnych, wówczas obraz jednostki przedstawiany w sprawozdaniach finansowych uległby zaciemnieniu, a nawet w pewnych przypadkach – zafałszowaniu. Zakaz ten stosuje się zarówno przy dokonywaniu księgowania na poszczególnych kontach, jak i przy sporządzaniu sprawozdań finansowych⁷⁵.

Informacje pochodzące ze sprawozdania finansowego powinny być istotne do oceny przeszłych zdarzeń, sytuacji finansowej jednostki oraz do podejmowania decyzji ekonomicznych. Zapewnia to zasada istotności, która powoduje, że informacja płynąca ze sprawozdań finansowych skupia się na najważniejszych zagadnieniach i nie jest zbyt rozwinięta. Należy jednak uważać, aby zbyt swobodne stosowanie tej zasady nie powodowało przekłamania informacji finansowej⁷⁶. Przy jej stosowaniu należy zatem pamiętać, że uproszczenia nie mogą zniekształcić informacji prezentowanej w sprawozdaniu finansowym i powodować błędnej oceny działalności jednostki lub podjęcia niewłaściwej decyzji administracyjnej⁷⁷. „Oznacza to, że dopuszczalne są uproszczenia, jeśli tylko nie będą one miały istotnego wpływu na wynik finansowy”⁷⁸. Stosując zasady rachunkowości, można w prawidłowy sposób sporządzić sprawozdanie finansowe. Zasady wskazują, w jaki sposób powinno się ujmować dane oraz postrzegać pochodzące ze sprawozdania finansowego informacje dotyczące funkcjonowania jednostki gospodarczej.

Badania historycznej dokumentacji źródłowej i literatury pozwalają stwierdzić, że w okresie XVI – XVII wieku na ziemiach polskich stosowane były praktycznie cztery zasady rachunkowości: podmiotowości, periodyzacji, bilansowania i podwójnego zapisu. Dwie ostatnie jednak stosowano w tym okresie bardzo rzadko, gdyż zdarzenia gospodarcze ewidencjonowano za pomocą zapisów jednostronnych, a ewidencje dwustronne stanowiły rzadkość. Zasada periodyzacji zaczęła być stosowana w momencie sporządzania pierwszych sprawozdań, czyli od końca XVIII wieku. Jeśli weźmie się pod uwagę, że ewidencje księgowe były prowadzone na własny

⁷⁵ A. N. Duraj, op. cit., s. 67.

⁷⁶ Ibidem, s. 60.

⁷⁷ A. Ćwiąkała-Małys, A. Kaczkowska, Rachunkowość podmiotów gospodarczych według znowelizowanej ustawy o rachunkowości, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 18.

⁷⁸ E. Walińska, *Rachunkowość finansowa w świetle...*, op. cit., s. 103.

użytek, można uznać, że postępowano według zasady podmiotowości. Istotne jest również, że zasadę bilansowania od XIX wieku zaczęto stosować dosyć często przy sporządzaniu rachunku wyników, w którym strony przychodów i kosztów bilansowano uzyskanym wynikiem. Powodowało to, że rachunek wyników swoim wyglądem przypominał bilans o dwóch zrównoważonych stronach (por. ilustracja 3).

Rachunek zysków i strat za rok obrachunkowy od 1. Lipca 1890 do 30 Czerwca 1891.					
WINIEN			MA.		
	Mrk.	fn.		Mrk.	fn.
Do Rachunku Efektów strata na efektach	7 023	60	Przeniesienie Zysku z r. 1889/90	256	78
Do Rachunku Kosztów Handlowych	20 993	31	Na Rachunku Prowizji	39 390	47
Do Rachunku Ruchomości 10% na odpisanie	237	70	Na Rachunku Procentów	45 490	62
Saldo czyli czysty zysk do podziału	56 881	26			
	85 137	87		85 137	87

Ilustracja 3. Rachunek zysków i strat Banku Ziemskiego w Poznaniu za okres 1 lipca 1890 do 30 czerwca 1891.

Źródło: Sprawozdanie i bilans roczny Banku Ziemskiego w Poznaniu za rok 1891.

W XIX wieku zaczęto też stosować coraz powszechniej zasadę bilansowania w zestawieniach majątkowych. W dokumentach księgowych zamiast inwentarzy zaczął pojawiać się bilans, w którym zasada bilansowania była oczywistą regułą. Również w XIX wieku powszechniej zaczęto prowadzić księgi rachunkowe, przy prowadzeniu których musiała być zachowana zasada podwójnego zapisu.

Przeprowadzone badania pozwalają zatem stwierdzić, że pomimo że rachunkowość była znana kilka wieków wcześniej, to na ziemiach polskich powszechnie zaczęła być używana dopiero w końcu XIX wieku. W początkach XX wieku zaczęto postępować zgodnie z zasadą memoriału – wcześniej zdarzenia zapisywano w ujęciu kasowym. Choć można podejrzewać, że zasada memoriału była stosowana znacznie wcześniej, choćby do ewidencji naliczonych obciążeń podatkowych i pańszczyzny, to analiza dokumentacji z XV – XIX wieku nie pozwoliła odnaleźć śladów stosowania tej zasady. Przejawem stosowania zasady współmierności była pojawiająca się na początku XX wieku pozycja bilansowa nazywana *sumy przechodnie*.

Występowała w pasywach i aktywach bilansu i stanowiła odpowiednik współczesnych rozliczeń międzyokresowych.

Obowiązek dokonywania odpisów aktualizacyjnych należności nieściągalnych lub wątpliwych wprowadzony został w aktach obowiązujących na terenach objętych zaborami: pruskim, austriackim i rosyjskim. Dokonywane odpisy należności, wobec których zachodziło podejrzenie nieściągalności, powinny stanowić koszt fabrykacji danego okresu. Za przejaw zasady ostrożności można uznać również tworzenie rezerwy z tytułu podatku dochodowego, co miało miejsce od 1924 roku w księgach rachunkowych Kaliskiej Manufaktury Pluszu i Aksamitu Edmund Gaede Spółka Akcyjna w Kaliszu⁷⁹.

Choć z badań wynika, że w świecie zasada ostrożności była stosowana znacznie wcześniej⁸⁰, to na ziemiach polskich przyjęto ją znacznie później.

Z analizy dokumentacji źródłowej i literatury wynika, że zasada kontynuacji działalności mogła być stosowana już u schyłku XIX wieku, gdyż w 1913 roku. W. Góra, opierając się na XIX-wiecznym ustawodawstwie, stwierdził, że „Z chwilą postanowienia likwidacji należy sporządzić bilans przedsiębiorstwa, t. zw. bilans likwidacyjny. Uwzględniając okoliczność, że przedsiębiorstwo ma przestać istnieć, należy w bilansie likwidacyjnym wszystkie składniki majątkowe oszacować wedle ich obiektywnej wartości zamiennej, t.j. ceny, po której prawdopodobnie będzie je można zrealizować, nie zaś po subiektywnej wartości użytkowej, którą miałyby dla nadal istniejącego przedsiębiorstwa”⁸¹. Analiza dokumentacji źródłowej zgromadzonej w zasobach archiwów państwowych nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, czy zasada ta była stosowana przy sporządzaniu bilansów, gdyż prawdopodobnie nie zachowały się dokumenty księgowe z tego okresu. Początek stosowania true and fair view i wyższości treści nad formą można

⁷⁹ Dokumentacja rachunkowa Kaliskiej Manufaktury Pluszu i Aksamitu Edmund Gaede Spółka Akcyjna w Kaliszu znajduje się w zasobach Archiwum Państwowego w Kaliszu.

⁸⁰ Np. „Najstarsze ślady tworzenia rezerw pochodzą z zapisów ksiąg firmy Perruzzi, działającej w latach 1300–1343, należącej do rodziny bankowców z Florencji, oraz przedsiębiorstwa Alberti, które działało w latach 1302–1348”, źródło: K. Klimczak, *Z historii rachunkowości. Początki rezerw w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 67, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2012, s. 161, przyt. E. Gajdka, *Rezerwy jako kluczowa kategoria determinująca rzetelny obraz jednostki gospodarczej* [w:] *Rachunkowość wczoraj i dziś*, S. Jędrzejewski (red.), Wydawnictwo SIZ, Łódź 2017, s. 51.

⁸¹ W. Góra, *Podręcznik do nauki buchalterii dla użytku w wyższych szkołach handlowych tudzież dla samokształcenia się*, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów 1913, s. 749.

datować na drugą połowę XX wieku, a ich geneza ma związek z początkiem globalizacji procesu rachunkowości.

1.3. Wartość i cena w systemie rachunkowości – definicje oraz kluczowe podobieństwa i różnice

Kategoria wartości i ceny oraz związek między tymi pojęciami od dawna stanowiły istotny przedmiot rozważań przedstawicieli różnych nauk, w szczególności co do istoty zagadnienia oraz udziału w społecznym procesie gospodarowania. Pojęcia te były używane już w czasach starożytnych, w szczególności przez filozofów – pierwszych ekonomistów. „Dla wieków średnich jest to przede wszystkim etyczny problemat słusznej ceny”⁸², kwestia wartości zaś nie była nadmiernie rozpatrywana. W owym czasie Tomasz z Akwinu sformułował koncepcję ceny sprawiedliwej, która była równa cenie rynkowej. Cena sprawiedliwa powinna nieść ze sobą jednakowe korzyści zarówno dla kupującego, jak i dla sprzedającego. Cena sprawiedliwa obejmowała ilość pracy, która konieczna była do wytworzenia produktu, ilość nakładów rzeczowych razem z kosztami przewożenia i magazynowania oraz partycypację stanowiącą wytwórcy produktu. Autor dopuszczał sprzedaż produktu po cenie wyższej niż cena sprawiedliwa w sytuacji, gdy sprzedawca zysk ze sprzedaży przekaże na cele dobroczynne, publiczne. Na wartość towarów zaś składały się koszt materiałów oraz wynagrodzenie za pracę.

Pojęcie ceny jednak zaczęło być powszechnie stosowane dopiero przy transakcji wymiany⁸³. Z czasem coraz większego znaczenia nabierał wpływ popytu na cenę, jednak popyt nie zawsze miał wpływ na wartość dobra, gdyż ta była uzależniona od wielu innych czynników. Oznacza to, że pojęcia te dawno przestały być synonimami, co potwierdza É. B. de Condillac, twierdzący, że „nie należy mieszać tych dwóch wyrazów *cena* i *wartość* i używać jednego zamiast drugiego”⁸⁴. Wartość pojawia się, gdy dana rzecz będzie w stanie zaspokoić potrzebę człowieka, nim pojawi się kwestia

⁸² E. Lipiński, *Wartość i cena. Wpisy z dzieł autorów polskich i obcych*, Wydawnictwo Kazimierza Rutkiego, Warszawa–Łódź 1949, s. 8.

⁸³ S. Hońko, *Wycena w rachunkowości. Znaczenie, podstawy, parametry i zasady*, Wydawnictwo Zapol, Szczecin 2013, s. 24.

⁸⁴E. Lipiński, op. cit., s. 66.

wymiany. Cena zatem powstaje za sprawą istnienia wartości i w związku z tym nie stanowi jej odzwierciedlenia.

Mistrz fizjokratyzmu, F. Quesnay, uznał, iż najważniejszą sferą gospodarki jest rolnictwo, a przemysł i rzemiosło z racji faktu, że zmieniają jedynie już wytworzone produkty, traktował jako nieprodukcyjny obszar gospodarki⁸⁵. Quesnay był zwolennikiem ustalania „dobrej ceny”, wskazującej na taką wartość rynkową, która zapewniała pokrycie kosztów wytworzenia, jak również osiągnięcie zysku, mającego odgrywać rolę swego rodzaju motywatora do zachowania dalszej produkcji. Popierał on utrzymanie stosunkowo wysokich cen wyrobów rolnych i nie brał pod uwagę czynników rynkowych⁸⁶.

A. Smith, który był twórcą ekonomii klasycznej, rozróżniał dwa rodzaje wartości, mianowicie wartość użytkową oraz wymienną. Wartość użytkową tłumaczył jako użyteczność dobra, jego możliwość zaspokojenia potrzeb jednostki, a wartość wymienna posiadanego przedmiotu jego zdaniem określana była poprzez możliwość jego wymiany na inne dobro, obrazowała zatem stosunek wymiany⁸⁷. Oznacza to, że w toku produkcji powstawało dobro o konkretnej wartości, która ma swoje odzwierciedlenie na rynku w postaci realnie określonej ceny. Smith twierdził, że wartość dobra jest nakreślona przez dwie ceny. Jedną z nich to cena naturalna, która pokrywa koszty produkcji. Drugą to cenę rynkową, która jest zależna od tymczasowej równowagi pomiędzy popytem a podażą⁸⁸.

Kontynuator poglądu A. Smitha, D. Ricardo, uznał, że wartość towarów powstaje w procesie produkcji, a sam towar jako efekt pracy musi być praktyczny, aby został sprzedany. Wartość towarów zmienia się proporcjonalnie do nakładów pracy, co wpływa na zmiany w cenach⁸⁹. Zdaniem K. Marksa, który z filozoficznym podejściem do ekonomii twierdził, że konsekwencją pracy ludzkiej są dobra o konkretnej wartości, towar ma wartość wymienną na rynku w postaci ceny oraz wartość użytkową, służącą

⁸⁵ U. Zagóra-Jonszta, *Ewolucja teorii wartości* [w]: *Wartość w naukach ekonomicznych*, H. Zadora (red.), Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2004, s. 31.

⁸⁶ S. Hońko, op. cit., s. 27–28.

⁸⁷ U. Zagóra-Jonszta, op. cit., s. 32.

⁸⁸ J. Buchan, *Adam Smith. Życie i idee*, Difin, Warszawa 2008, s. 104, przyt. I. Bondos, *Cena jako marketingowy instrument oddziaływania na konsumentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, s. 19.

⁸⁹ S. Hońko, op. cit., s. 28.

zaspokojeniu potrzeb kupującego⁹⁰. W drugiej połowie XIX wieku wartość przestała być związana bezpośrednio z produkcją, lecz przystała do sfery konsumpcji, w której ogromne znaczenie miała użyteczność. Przedstawiciel angielskiej szkoły neoklasycznej, W.S. Jevons, zaznaczył, że nie należy uzależniać przyszłej wartości dobra od pracy poświęconej na jego wykonanie, ponieważ została ona poniesiona i przepadła bezpowrotnie. Uznał, że cena odzwierciedlająca koszt produkcji to wartość historyczna⁹¹.

Na przełomie XIX i XX wieku do subiektywistycznej teorii wartości nawiązali przedstawiciele austriackiej szkoły ekonomii. Jednym z nich był C. Menger, który twierdził, że użyteczność danego dobra można ustalić bez porównywania jej z wartością innych dóbr, w sposób bezwzględny⁹². Ponadto wartość danego dobra ma związek z częstotliwością jego występowania. Im bardziej powszechne jest i łatwiej dostępne dane dobro, tym mniejszą wartość posiada. Wartość zatem „nie jest zawarta w produktach, lecz jest efektem wielu różnych ocen konsumentów. Im bardziej cenią oni dany przedmiot i bardziej chcą nim handlować, tym więcej jest on wart. Z tego względu wartość dobra wiąże się z użytecznością. Jednak nie użytecznością całkowitą, do której odnosili się klasycy ekonomii, ale użytecznością krańcową”⁹³.

P. Ciompa powieliła stwierdzenie, że wszelkie dobro musi mieć wartość. Cena jednego dobra jest wyznaczona przez wartość drugiego dobra, w postaci pieniądza, którego wartość jest zmienna. Autor w swoim dziele zaznacza, że „do zaspokojenia potrzeb służą dobra, które z tej przyczyny mają pewną wartość, dlatego też nie można sobie pomyśleć dobra bez wartości: powietrze, woda, wodospad jako siła motorowa, muzea itp. nie posiadają żadnej wartości targowej, a przecież są dobrami, gdyż służą one do zaspokojenia potrzeb ludzkich. Za dobra uważa się zwykle tylko coś materialnego, co stanowi tak zwane dobra materialne (towary, maszyny, kamienice, grunta itp.). Tymczasem do zaspokojenia potrzeb służą tak samo: recepta doktora, wyrok sędziego, praca człowieka, siła motoru lub maszyny itd. Są to dobra niematerialne. (...) Dobrem są zatem nie tylko

⁹⁰ Ibidem, s. 29.

⁹¹ B. Nadolna, *Wpływ koncepcji wartości na pomiar wartości ekonomicznej w rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 625, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 32, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011, s. 173.

⁹² S. Hońko, op. cit., s. 30.

⁹³ B. Nadolna, *Wpływ koncepcji wartości...*, op. cit., s. 174.

wszystkie części przyrody, ale także pewne stosunki i prawa, z których korzystamy”⁹⁴.

P. Ciompa prezentował również podział dóbr, jaki ukształtował się w ekonomii. Wymieniał dobra gospodarcze – te, które uzyskuje się w wyniku działalności gospodarczej, czyli służące zaspokojeniu potrzeb jednostki i posiadające wartość zmienną. Dobra gospodarcze następnie podzielił na dobra społeczne lub konsumpcyjne, dobra używalne i nieużywalne, czyli trwałe, dobra samodzielne oraz dobra teraźniejsze i przyszłe. Kolejne dobra – ekonomiczne – to dobra wolne, przedstawiające możliwość zaspokojenia potrzeb ludzkich, lecz niemające wartości targowej, oraz usługi, będące efektem działalności ludzkiej, posiadające wartość zmienną oraz zaspokajające potrzebę ludzką⁹⁵. O wartości dóbr świadczy odczuwana przez człowieka względem nich skala pożądania, która jest zmienna również czasowo. Ciompa zauważa też, że w ekonometrii wartość została przedstawiona jako iloczyn ilości towaru i jego ceny jednostkowej⁹⁶.

Pojęcia ceny i wartości bywają rozumiane inaczej przez przedstawicieli różnych nauk. Jednak w obrębie jednej nauki od momentu ich powstania ulegały ciągłej ewolucji. Na temat wartości można wypowiadać się w wielu odmiennych kontekstach i dlatego termin ten w gruncie rzeczy pojawia się we wszystkich sferach ludzkiej działalności oraz na każdej płaszczyźnie ludzkiego myślenia⁹⁷. Pojęcie wartości prawdopodobnie najwcześniej funkcjonowało w naukach ekonomicznych i najczęściej było traktowane jako synonim ceny. W drugiej połowie XIX wieku określenie to pojawiło się w naukach filozoficznych (pojęcie ceny w naukach filozoficznych ma wymiar istotnie węższy niż termin *wartość*)⁹⁸. Zanim jednak pojęcie wartości stało się popularne, częściej posługiwano się terminem *dobro*. Według W. Tatarkiewicza „rzeczowniki *wartość* i *dobro* można ostatecznie używać zamiennie”⁹⁹.

⁹⁴ P. Ciompa, *Zarys ekonometrii i teoria buchalteryi*, Wydawnictwo Towarzystwa Szkoły Handlowej we Lwowie, Lwów 1910, s. 5–6.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Ibidem, s. 7–12.

⁹⁷ A. Karmańska, *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Difin, Warszawa 2009, s. 139.

⁹⁸ A. Książek, *Filozofia wartości: rzecz o dobru, szczęściu, prawdzie i pięknie w ujęciu Władysława Tatarkiewicza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 12–13.

⁹⁹ Ibidem, s. 12.

W filozofii pierwsze spostrzeżenia na temat wartości z VI i V wieku p.n.e. zanotował Heraklita z Efezu, wartość odnoszący i przypisujący do ludzi, których moralność stanowiła o ich wartości, oraz do dóbr i usług, przekładając wartość na ich użyteczność¹⁰⁰. Dla Arystotelesa wartość oznaczała ludzką potrzebę, która dzięki zastosowaniu odpowiednich miar pozwalała określić porównywalność wszystkich wymiennych rzeczy. Zastanawiał się on: „dlaczego woda, która jest niezbędna do życia, jest tania, podczas gdy diamenty są bardzo drogie, choć można się bez nich obejść?”¹⁰¹. Pytanie to, określone jako paradoks wody i diamentu, przyczyniło się do wyodrębnienia pojęć wartości użytkowej oraz wartości wymiennej, które w pewnym stopniu zostały wyjaśnione przez ekonomistów w XIX wieku. Arystoteles nie dostrzegał różnicy pomiędzy tymi terminami¹⁰².

Swój pogląd na temat wartości zaprezentował również żyjący w V wieku p.n.e. grecki filozof Protagoras, prekursor subiektywnej teorii wartości oraz autor sentencji „człowiek jest miarą wszechrzeczy”, na podstawie której można stwierdzić, że to właśnie człowiek stanowi o miarach wartości rzeczy¹⁰³. Pomimo iż wartość w filozofii nie musi być mierzalna w przeciwieństwie do nauk ekonomicznych, to pojęcia wartości i dobra w owych naukach wzajemnie się przenikają, a rozważania filozofów nad istotą wartości stały się podstawą do interpretacji wartości na gruncie ekonomicznym.

Zdaniem niektórych przedstawicieli psychologii, m.in. J. E. Karney, wartość jest dostępna dla każdego człowieka, jednak konkretna wartość jest postrzegana i ceniona w innym stopniu dla poszczególnej jednostki, ponieważ na jej kształt mają wpływ osobowość człowieka oraz społeczeństwo¹⁰⁴. W naukach tych nie występuje specjalna definicja pojęcia ceny.

Współcześnie termin *wartość* dla wielu jest pojęciem wieloznacznym i w zależności od punktu widzenia często rozumianym w trzech głównych kontekstach – jako:

¹⁰⁰ M. Kariozen, *Ewolucja pojęcia wartości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” nr 63(119), SKWP, Warszawa 2011, s. 109, przyt. S. Hońko, op. cit., s. 17.

¹⁰¹ S. Hońko, op. cit., s. 17.

¹⁰² U. Zagóra-Jonszta, op. cit., s. 29–30.

¹⁰³ B. Nadolna, *Wpływ koncepcji wartości...*, op. cit., s. 174.

¹⁰⁴ J. E. Karney, *Człowiek i praca. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy*, Międzynarodowa Szkoła Menedżerów, Warszawa 1998, s. 23.

- zaprezentowanie w jednostkach miary, ile coś jest warte,
- rzecz lub cecha, coś, czemu przypisujemy wartość,
- myśl, która prowadzi do uznania przedmiotów i zdarzeń za wartościowe.

Podczas analizy literatury można zauważyć, że każde dobro materialne i niematerialne ma wartość, mierzoną od zera do nieskończoności. Brak potrzeby posiadania danego dobra nie oznacza, że jest ono pozbawione wartości – przyjmuje wówczas wartość zerową, która może ulec zmianie¹⁰⁵ w zależności od okoliczności.

Na współczesne rozumienie teorii cen miał wpływ brytyjski ekonomista A. Marshall, który teorię wartości oparł na kosztach oraz sformułował prawo cenowej elastyczności popytu, twierdząc, że na cenę w takim samym stopniu oddziałują podaż (koszt produkcji, czyli zużycie czynników produkcji) i popyt (użyteczność). Wartość oraz cena przedmiotu stanowią efekt oddziaływania na siebie różnych sił, które wykształciły się za sprawą podaży i popytu¹⁰⁶.

Przedstawiciel neoinstytucjonalizmu, C. Ayres, był zdania, że na wartość towarów i usług ma wpływ ich znaczenie w życiu człowieka. „Cena nie jest więc miernikiem rzeczywistej wartości, a jedynie odzwierciedleniem poglądów osób znajdujących wyraz swoich poglądów w dokonywanych transakcjach”¹⁰⁷.

Współczesny konsument swoje decyzje zakupowe często opiera na informacjach o danej ofercie pochodzących z różnych źródeł, obserwacji nowości i śledzeniu pojawiających się trendów. Jednocześnie środowisko sprzedawców dostosowuje swoje oferty do potrzeb klienta i jest otwarte na nowe opinie ze strony nabywców. Kwestia ceny w transakcji kupna-sprzedaży to wciąż niezwykle istotny czynnik, który wpływa na finalną decyzję kupującego. O ile jest on w stanie pominąć szatę graficzną opakowania, sposób promocji czy różnorodność kanałów dystrybucji, to wciąż ważne będą dla niego koszty związane z zakupem produktu, których zasadniczym składnikiem jest cena¹⁰⁸.

¹⁰⁵ A. Mazur, *Wartość godziwa – potencjał informacyjny*, Difin, Warszawa 2011, s. 20.

¹⁰⁶ B. Nadolna, *Wpływ koncepcji wartości...*, op. cit., s. 176.

¹⁰⁷ P. Waniowski, *Strategie cenowe*, PWE, Warszawa 2003, s. 19, przyt. I. Bondos, op. cit., s. 23.

¹⁰⁸ I. Bondos, op. cit., s. 11.

Do określenia wartości konkretnego dobra warunkiem niezbędnym jest występowanie zarówno wartości użytkowej, jak i wartości wymiennej, ponieważ wymiana dóbr jest konieczna w zaspokojeniu potrzeb jednostki. Wymiana to rezultat wartościowania dobra przez jednostki w różnym stopniu. Należy zwrócić uwagę, że pojawienie się wartości wymiennej nie zawsze stanowi konsekwencję użyteczności dobra. W takim przypadku bowiem ma miejsce sytuacja, w której dobro mające wysoką wartość użytkową nie figuruje na rynku jako oferta sprzedaży. Jeżeli jednak pewne dobro otrzymuje wartość wymienną, oznacza to, że dla jednostki przedstawia ono również wartość użytkową. Wówczas takie dobro zmienia się w towar, którego wartość to ilościowy stosunek wymienny owego towaru na inny. Cena danego towaru jest odzwierciedleniem wartości użytkowej, którą jednostka odczuwa. Jednakże cena ze względu na subiektywność oceny wartości nie musi przedstawiać dokładnie wartości użytkowej. Bywa również tak, że jednostka nie przypisuje towarowi odczuwalnej wartości użytkowej – wówczas będzie on zawsze zbyt drogi, niezależnie od ceny¹⁰⁹.

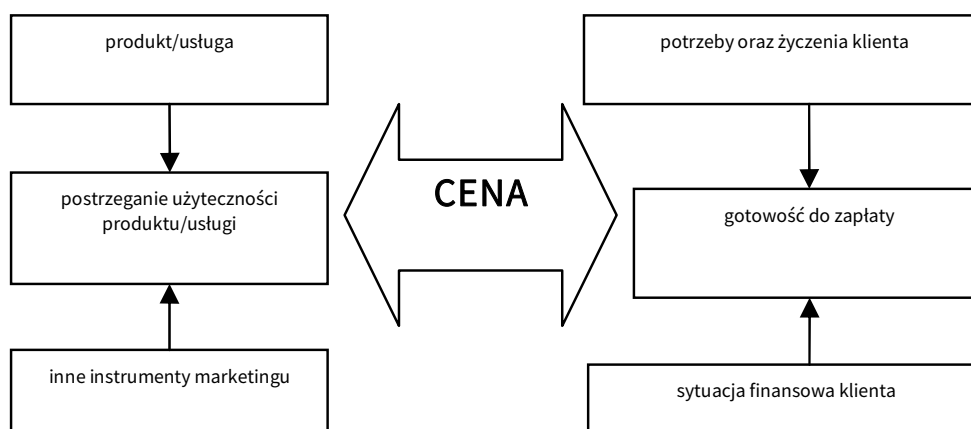
Każde przedsiębiorstwo dąży do osiągnięcia zysku. Przy realizacji tego celu istotną rolę odgrywają wartość i cena. Cena, wyrażona w ilości jednostek pieniężnych, określa kwotę, jaką musi zapłacić nabywca, aby móc korzystać z użyteczności danego produktu lub usługi oraz móc nim dysponować. Cena oraz użyteczność są determinantami transakcji wymiany (por. ilustracja. 4). Współcześnie cena nieodłącznie wiąże się z wartością produktu. Można na nią spojrzeć również z szerszej perspektywy, wówczas oznacza wszystko to, z czego rezygnuje osoba zainteresowana ofertą rynkową, aby nabyć konkretne dobro lub usługę. Cena i wartość kształtują strukturę i rozmiar produkcji, poziom jakości wyrobów, wielkość sprzedaży, decydują o wyborze źródła dostawy materiałów i skłaniają do wyjścia naprzeciw oczekiwaniom klientów poprzez produkcję pożądaných wyrobów przez rynek oraz ich likwidację w momencie braku zainteresowania przez kupujących¹¹⁰. W przedsiębiorstwach cena wykorzystywana jest jako narzędzie w celach marketingowych. W ostatnich latach na rynku pojawia się tendencja wzrostowa dotycząca konkurowania wartością, a odchodzi się od strategii opierającej się na konkurencji cenowej. Cena obecnie staje

¹⁰⁹ H. Zadora, *Uniwersalność wartości jako kategorii ekonomicznej*[w]: *Wartość w naukach ekonomicznych*, op. cit., s. 20–23.

¹¹⁰ M. Andrzejewski, *Ceny i wartości w rachunkowości*[w:] *Encyklopedia rachunkowości*, op. cit., s. 169–170.

się bodźcem determinującym aktywność na rynku. Określony poziom cen dla kupujących i sprzedających to informacja o tym, które produkty stały się relatywnie tańsze, a które relatywnie droższe. Informuje również o efektywnych technikach produkcji poprzez wdrażanie nowych technologii¹¹¹.

Ze względu na różnice dotyczące zamożności społeczeństwa dla jednych ludzi istotnym czynnikiem przy wyborze produktu czy usługi jest cena, dla ludzi zamożnych zaś głównym wyznacznikiem jest jakość oferowanych produktów i usług, czyli ukryta wartość¹¹².

Ilustracja 4. Wzajemny związek ceny i użyteczności.

Źródło: M. Andrzejewski, *Ceny i wartości w rachunkowości*, op. cit., s. 170.

Z zaprezentowanych rozważań wynika, że sposób, w jaki pojmowane są wartość oraz cena, zależy od dziedziny nauki, a przedstawiciele danej dyscypliny niejednokrotnie prezentują odmienne stanowiska co do pochodzenia pojęcia wartości i metod jej pomiaru. Reasumując ich rozważania, można zauważyć ich zgodne stanowisko w kwestii zależności ceny od wartości – „każdy towar ma wartość, której niedoskonatym odbiciem jest cena”¹¹³. Pojawia się jednak pytanie w związku z słusznością jej ustalania. Czy wartość jest prawdziwa, czyli ustalona w sposób indywidualny z punktu widzenia podmiotu, który ją zleca, czy prawidłowa, ustalona zgodnie z normami prawnymi? Z punktu widzenia rachunkowości wartość zostaje

¹¹¹ I. Bondos, op. cit., s. 27.

¹¹² B. Kucharska, *Obsługa klienta w przedsiębiorstwie handlu detalicznego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2010, s. 27–29.

¹¹³ K. Zadora, *Wartość a wycena [w]: Wartość w naukach ekonomicznych*, op. cit., s.75.

określona w drodze wyceny, poprzez powszechnie przyjęte konwencje i normy jej ustalania, czyli tzw. zasady wyceny. Cena z kolei wykorzystywana jest w drodze pomiaru.

Odmianą postawę prezentuje H. Zadora, twierdzący, że „rachunkowość stosuje pieniądz do wyceny procesów gospodarczych. (...) Do nadrzędnych zadań rachunkowości należy zasada wyceny zdarzeń gospodarczych za pomocą szeroko rozumianych cen. Rachunkowość w zupełności obywa się bez wartości, chociaż nie odrzuca jej całkowicie. Mówi się przecież np. o wartości godziwej, która jednakże mało ma wspólnego z (uświęconą długą tradycją) wartością użytkową i wymienną, na jakiej opiera się teoria ekonomii klasycznej”¹¹⁴.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że pojęcia wartości i ceny nie powinny być uznawane za synonimy, gdyż w rzeczywistości znaczą coś zupełnie innego. Wydawać się może, że pojęcie wartości jest pojęciem szerszym, ale też trudniejszym do opisanie. Analiza literatury wiedzie do konkluzji, że pomimo wielu prób zdefiniowania tego pojęcia do tej pory nie powstała jedna kluczowa definicja wartości i pojęcie *wartość* w dalszym ciągu są rozumiane bardzo różnorodnie. We współczesnej rachunkowości pojęcia ceny i wartości bywają używane zamiennie i trudno określić, czy powszechnie stosowana w rachunkowości wycena pozwala określić cenę, czy wartość.

¹¹⁴ H. Zadora, op. cit., s. 27.

Rozdział 2

Zasady wyceny a ich zastosowanie w praktyce gospodarczej w okresie rozbiorów Polski

2.1. Analiza aktów prawnych i dokumentacji księgowej z okresu rozbiorów Polski

O wycenie w rachunkowości polemizowano, zanim wdrożono oficjalny nakaz prowadzenia ksiąg. Sięgnięcie do korzeni współczesnej rachunkowości, czyli XIV – XV wieku, pozwala zauważyć, że do wyceny składników majątku stosowano ceny historyczne. W 1412 roku w inwentarzu przedsiębiorstwa Peruzzi z Florencji wartość ruchomości i gruntu kupca została zmniejszona na podstawie zdania rzeczoznawców¹¹⁵. W XIV wieku we Włoszech rezygnowano z wyceny w cenach historycznych.

Z traktatu z 1494 roku Luki Paciolego można wywnioskować, że w rachunkowości wycena ma przebiegać drogą oszacowania. W wielu krajach prowadzenie ksiąg rachunkowych wynikało z potrzeby kupców, a nie było nałożone przez państwo. We Francji w 1673 roku wprowadzono pierwszy na świecie kodeks handlowy, który zawierał unormowania zasad rachunkowości¹¹⁶. Jednakże nie dostarczał on konkretnych wytycznych co do sposobu wyceny. Ustanawiał obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych, rejestr inwentarza co dwa lata oraz zasadę ostrożnej wyceny. Twórca kodeksu, Jacques Savary, w swym komentarzu do kodeksu uzależnił wycenę od sposobności zbycia aktywów. Zasugerował również stosowanie dwóch bilansów – w pierwszej kolejności bilansu dynamicznego opartego na cenie historycznej, a w drugiej – bilansu statycznego, opartego na wartościach rynkowych.

¹¹⁵ S. Hońko, op. cit., s. 80.

¹¹⁶ Ibidem, s. 81.

Ogłoszony w 1861 roku niemiecki kodeks handlowy wymagał stosowania wyceny bilansowej w wartości likwidacyjnej, z czego wynikała konieczność przyjęcia, że jednostka nie będzie kontynuowała swojej działalności¹¹⁷.

W okresie zaborów na ziemiach polskich obowiązywały cztery różne akty prawne określające zasady rachunkowości dla kupców. Na ziemiach kongresówki działał kodeks handlowy francuski (Napoleona) z roku 1809, który w art. 8–16, w dziale „O księgach handlowych” określał zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych. W regulacjach tych zawarto jedynie obowiązków prowadzenia dziennika i inwentarza oraz sposób prowadzenia ksiąg rachunkowych i okresy ich przechowywania. W akcie tym nie ustalono jednak zasad wyceny składników aktywów i pasywów.

Na ziemiach objętych zaborem rosyjskim obowiązywał kodeks handlowy rosyjski, w art. 669–691, w dziale „O księgach handlowych” konkretyzujący zasady rachunkowości, którą zobowiązani byli prowadzić kupcy. W akcie tym zwrócono większą uwagę na osoby, które zobowiązane są prowadzić księgi rachunkowe, niż na same zasady ich prowadzenia. Jednak pod względem definicji zasad wyceny akt ten był bardziej przydatny niż obowiązujący w kongresówce, gdyż w art. 679 stwierdzono, iż „wierzytelności bez widoków na ich otrzymanie nie anuluje się zupełnie, nim nie nastąpi względem nich ostateczny rozrachunek lub ugoda, lecz przenosi się je na rachunek strat i zapisuje znowu na przychód w formie jakiegokolwiek drobnej sumy, np. weksle lub długi N. N. na 7500 zł jako jeden złoty, aby właściwa suma zawsze była uwidocznioną”. Oznacza to, że w rejonie obowiązywania tego aktu należało dokonywać odpisów aktualizacyjnych należności i istniał obowiązek wykazywania należności nieściągalnych w drobnej wartości. Akt ten jednocześnie nie wspomina o obowiązku dokonywania odpisów z tytułu należności wątpliwych lub z tytułu trwałej utraty wartości innych składników majątku trwałego i obrotowego. Obowiązek przenoszenia dokonanych odpisów na wynik finansowy może sugerować, że składniki majątku należało wyceniać w cenie nabycia, gdyż w przypadku ciągłego stosowania wartości rynkowej kwoty odpisów nie musiałyby wpływać na wynik finansowy, lecz bezpośrednio na kapitał własny.

¹¹⁷ Ibidem.

Na terenach objętych zaborem pruskim obowiązywał kodeks handlowy niemiecki z 1897 roku, który w § 38–47 określał „prawidłowe prowadzenie ksiąg”. Akt ten w pewnym stopniu formułował zasady wyceny składników majątku i zobowiązań, jakie należało zastosować przy sporządzaniu bilansu. Zgodnie z § 40 „bilans ma być sporządzony w walucie państwowej. Wszelkie przedmioty majątkowe i długi winny być policzone przy ułożeniu inwentarza i bilansu według tej wartości, jaką im należy przypisać w chwili sporządzenia. Wierzytelności wątpliwe należy policzyć według ich wartości prawdopodobnej, a wierzytelności, których nie da się ściągnąć, należy odpisać”. Oznacza to, że prawo niemieckie nakazywało wyceniać majątek i zobowiązania w wartości rynkowej oraz dokonywać odpisów należności wątpliwych. Należności nieściągalne, zgodnie z tym prawem, należało zmniejszyć do wartości zero. Ciągłe stosowanie wyceny w wartości rynkowej nie musiało wpływać na wynik finansowy, co może oznaczać, że wartości wszelkich umorzeń i odpisów należności nie były prezentowane w rachunku zysków i strat, tylko bezpośrednio zmniejszały poziom kapitału własnego.

Na terenach zaboru austriackiego obowiązywała ustawa handlowa austriacka, która w art. 28–40 określała zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych przez kupców. Akt ten w art. 29 wskazuje, że „każdy kupiec przy zaczęciu swego przedsiębiorstwa spisze dokładnie swe nieruchomości, wierzytelności i długi, wszelką gotowiznę i inne przedmioty, wyrazi zarazem wartość tychże przedmiotów i zrobi przy końcu spisu zestawienie wskazujące stosunek majątku do długów; następnie sporządzać będzie w każdym roku także inwentarz i taki bilans swego majątku. Jeżeli kupiec ma skład towarów, którego inwentaryzację skutkiem natury przedsiębiorstwa niełatwo w każdym roku dałoby się uskutecznić, dosyć będzie inwentarz składu towarów co dwa lata sporządzać”. Przepis ten nakłada jedynie obowiązek sporządzenia spisu z natury i podanie jego wartości, jednak nie formułuje sposobu wyceny składników majątku i zobowiązań. Sposób wyceny podany jest jednak w art. 31, zgodnie z którym „spisując inwentarz i bilans, należy przy wszystkich przedmiotach i wierzytelnościach taką położyć wartość, jaką miałyby w chwili spisowania. Wierzytelności wątpli-

we ocenić należy według prawdopodobnej ich wartości; wierzytelności zaś, których ściągnać niepodobna, winny być odpisane”.

Reasumując, można stwierdzić, że w różnych rejonach ziem polskich osoby prowadzące księgi rachunkowe zobowiązane były stosować różne metody wyceny składników majątku i zobowiązań. Na terenach kongresówki nie zostały sformułowane legalne zasady wyceny, na kresach wschodnich składniki majątku, choć nie określono tego wprost, raczej należało wyceniać w cenie nabycia, a należności nieściągalne – odpisywać i w bilansie prezentować jedynie zamienną symboliczną kwotę. Przy takim podejściu wartość odpisu wpływała na wynik finansowy okresu. Na terenach zaborów pruskiego i austriackiego składniki majątku i zobowiązań należało wyceniać w cenie rynkowej, ponadto prawo nakazywało dokonywania odpisów należności wątpliwych do realnej wartości, a należności nieściągalnych do wartości zerowej. Żaden z przytoczonych wcześniej aktów prawnych nie nakazywał dokonywania odpisów aktualizujących innych składników majątku poza należnościami.

Zasady wyceny zawarto również w literaturze tematu pochodzącej z okresu rozbiorów Polski. Najwięcej tytułów zachowanej literatury z tego okresu pochodzi z terenów objętych zaborem austriackim (szczególnie ze Lwowa), a z innych zaborów zachowało się jedynie kilka tytułów. Autorem, który wniósł ogromny wkład w rozwój rachunkowości w okresie zaborów, był W. Góra¹¹⁸, który proponował, aby w aktywach bilansu prezentowano wartość środków trwałych w kwocie brutto aż do czasu ich likwidacji. W związku z jego fizycznym zużywaniem w trakcie użytkowania wartość jego odpisów powinna być prezentowana po stronie pasywów jako fundusz umorzeniowy, często też nazywany kapitałem amortyzacyjnym. Przy takim sposobie prezentacji zakup środka trwałego ewidencjonowano na koncie środków trwałych. W przypadku środka trwałego, którego wartość początkowa wynosi 12000 a zakładany okres użytkowania trzy lata każdego roku, można było zwiększać fundusz umorzeniowy o kwotę 4000 (por. ilustracja 5) w korespondencji z rachunkiem zysków i strat. Odpis taki powinien zwiększać działalności bieżącego okresu.

¹¹⁸ W. Góra, *Buchalterya*, op. cit., s. 86.

Stan czynny	Bilans z dniem 31/XII 1911			Stan bierny	
Urządzenia fabryczne	12 000	-	Fundusz umorzenia	4 000	-

Ilustracja 5. Prezentacja wartości środków trwałych i funduszu umorzenia.

Źródło: W. Góra, *Buchalterya. Tom III*, Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów 1913, s. 86.

W. Góra proponował postępować w ten sam sposób aż do całkowitego umorzenia środka trwałego. Umarzany w ten sposób środek trwałości powinien znajdować się w ewidencji aż do czasu jego wycofania z użytkowania, co powinno skutkować przeniesieniem salda funduszu umorzeniowego na konto środków trwałych, a to z kolei powinno spowodować zmniejszenie sald obu kont do zera. Zakup nowego środka trwałego powinien prowadzić do kolejnego uznania konta *środki trwałe* i kolejnych odpisów w trakcie użytkowania. Taki sposób prezentacji powodował, że w bilansie środki trwałe były prezentowane w kwocie brutto (w cenie nabycia lub wytworzenia), a zmniejszenie ich wartości przedstawiane było jako fundusz amortyzacyjny (lub umorzeniowy) i dopiero różnica obu pozycji oznaczała wartość netto środków trwałych.

Choć obowiązek taki nie wynika wprost z przepisów ustaw obowiązujących na terenach objętych zaborem austriackim, to składniki majątku obrotowego W. Góra proponuje prezentować w bilansie w wartościach po odpisaniu ich utraty wartości. Propozycja taka była zgodna z zapisami obowiązującej ustawy, która nakazywała, aby wartość składników majątku podawać w takiej wartości, „jaką miałyby w chwili spisania”¹¹⁹. W nieco późniejszym okresie W. Góra¹²⁰ twierdził, że w przypadku utraty wartości niektórych składników majątku obrotowego należy zmniejszyć ich wartość w bilansie, gdyż wszystkie składniki majątku powinny być w bilansie¹²¹ zaprezentowane z wartością, którą mają w rzeczywistości w dniu sporządzenia bilansu. Przy wycenie składników majątku powinno się jednak

¹¹⁹ Art. 31 ustawy handlowej austriackiej.

¹²⁰ W. Góra, *Podręcznik księgowości dla użytku wyższych szkółach (akademiach) handlowych*. Tom I, *Księgowość pojedyncza*, Książnica Polska Nauczycieli Szkół Wyższych z I Związkowej Drukarni we Lwowie, ul. Lindego L. 4, Lwów–Warszawa 1921, s. 44–45.

¹²¹ W. Góra nakazuje przyjąć składniki majątku początkowo w inwentarzu, z którego powinny być przeniesione do bilansu.

stosować starą kupiecką zasadę, że lepiej jest szacować swój majątek nieco poniżej jego rzeczywistej wartości niż odwrotnie, gdyż skutki wyceny składników majątku w cenie zbyt niskiej nie mogą być dla kupca tak fatalne, jak zbyt optymistyczna wycena. Z tego powodu powinno się przy wycenie towarów uwzględnić wszystkie czynniki wpływające (w chwili wyceny lub w przyszłości) na obniżenie ich rzeczywistej wartości. Sugeruje się jednak, aby przy wycenie nie uwzględniać czynników mogących w przyszłości wpłynąć na wzrost ceny towarów. Przy takim podejściu towary należy wycenić w następujący sposób: gdy wartość obecna towarów jest wyższa od kosztów własnych kupca – w cenie kosztów własnych, a w sytuacji, gdy wartość towarów obniżyła się poniżej kosztów własnych, należy przyjąć je według aktualnej wartości. W drugim wypadku powinno się również uwzględnić wszystkie czynniki wpływające ujemnie na wartość towarów, jak np. stratę ich wartości wskutek zwietrzenia, zleżenia się, spełnienia, zewnętrznego uszkodzenia itp. Podobnie należało postąpić w przypadku wyceny towarów sezonowych – zmniejszyć ich wartość, np. wskutek wyjścia z mody. Należało również uwzględnić prawdopodobieństwo, że wartość obniży się w przyszłości z wyżej wymienionych powodów. Towary, które nie miały ceny targowej ani giełdowej (np. dzieła sztuki), należało wycenić po zwyczajnej wartości handlowej, stwierdzonej według wcześniej opisanych zasad. Towary zamówione, a znajdujące się w czasie spisania inwentarza w drodze, powinny być wycenione w cenie zakupu, o ile w czasie transportu nie straciły na wartości. Należności należało wycenić w pełnej kwocie tylko wtedy, gdy ich odzyskanie było pewne. W przypadku należności wątpliwych należało wycenić je w takiej kwocie, na której ściągnięcie od dłużnika było pewne. Nieściągalnych wierzytelności nie wstawiało się wcale do inwentarza lub wpisywało się je tylko dla zapamiętania (*pro memoria*) z drobną kwotą, np. 1. Konieczność dokonywania corocznych odpisów amortyzacyjnych sygnalizował także inny autor, który również tworzył we Lwowie – G. C. Patzig. Twierdził on, że „cały inwentarz tak żywy, jak i martwy szacuje się według bieżącej ceny targowej; co rok odpisuje się pewien procent na umorzenie: od martwego inwentarza 8–10, od koni roboczych 10–12¹/₂, od budynków 2%”¹²². W. Len-

¹²² G. C. Patzig, *Rachunkowość gospodarska w skróceniu*, Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta, Lwów 1892, s. 9.

kiewicz¹²³ wyróżniał kilka metod wyceny składników majątku w zależności od tego, czy składnik ten został zakupiony, czy wytworzony. Składniki majątku podlegające wycenie dzielił też na składniki podlegające zbyciu i składniki majątku używane w gospodarstwie. Wśród metod szacowania wymienił on oszacowanie wartości na podstawie: czystych dów¹²⁴, cen¹²⁵ oraz kosztów produkcji lub cen zakupu¹²⁶.

W literaturze powstałej na terenach Księstwa Warszawskiego można spotkać się ze stanowiskiem, że towary powinny być wyceniane w cenie nabycia, gdyż „niektórzy szacują po cenie targowej, lecz ten sposób jest mylny i prowadzi często do fałszywego wyrachowania zysków”¹²⁷. Pomimo braku obowiązku dokonywania odpisów aktualizacyjnych składników majątku A. Barciński, prezentując przykładowy sposób bilansu, sugeruje, że nie ma potrzeby dokonywania odpisów aktualizujących tylko w sytuacji, gdy zostały one dokonane już wcześniej¹²⁸, co oznacza, że jeżeli wcześniej nie dokonywano odpisów z tytułu trwałej utraty wartości składników majątku, przed prezentacją ich w bilansie należało takich odpisów dokonać.

W literaturze powstałej na ziemiach objętych zaborem pruskim zalecano wyceniać majątek w cenie nabycia lub wytworzenia, nie zaś w cenie sprzedaży. Według S. Bizana „przy ustawieniu inwentury należy wystrzeżać się przesady w ocenie wartości przedmiotów, bo obrachunek będzie nieściśły i praca daremna. Meble liczy się nie w cenie, jaką mamy osiągnąć za nie przy sprzedaży, lecz po cenie kosztu własnego wyrobu. Zysk osiągniemy bowiem dopiero w ten czas, gdy mebel (lub inny towar) sprzedamy. Pretensje nasze do dłużników należy umieścić tylko takie, o osiągnię-

¹²³ W. Lenkiewicz, *Rachunkowość pojedyncza i podwójna dla większej własności ziemskiej*, Drukarnia i Litografia Pillera i Spółki, Lwów 1905, s. 7–28.

¹²⁴ Na tej podstawie szacowało się takie składowe części majątku, które przynoszą dochody, czyli folwarki, młyny, domy czynszowe, stawy, prawa użytkowania. Składniki te mogły być szacowane metodami dochodowymi, czyli na podstawie przeciętnego dochodu uzyskanego ze składnika majątku, lub metodami majątkowymi, czyli poprzez porównanie z innymi majątkami z najbliższego sąsiedztwa. Autor jednak zaznacza, że dla rachunkowości metody te nie są doskonałe, gdyż pozwalają ocenić jedynie wartość sumy majątku, dlatego aby było możliwe przypisanie wartości poszczególnym składnikom majątku, autor proponuje całkowitą wartość całości majątku rozliczyć na wartość pojedynczych przedmiotów, co, jak sam autor przyznaje, jest zadaniem trudnym. Dlatego proponuje oszacować każdy składnik majątku osobno, np. wartość ziemi może stanowić iloczyn jej powierzchni i przeciętnej wartości morgi lub hektara najlepszej ziemi w okolicy.

¹²⁵ Na tej podstawie mogą być oszacowane inwentarz żywy i wszelkie produkty roślinne i zwierzęce, będące przedmiotem handlu, ale we własnym gospodarstwie zużytkowane.

¹²⁶ Na tej podstawie mogły być oszacowane wszystkie przedmioty zakupione oraz ziemiopłody, które nie posiadały cen targowych.

¹²⁷ A. Barciński, *O rachunkowości kupieckiej. Tom II...*, op. cit., s. 67.

¹²⁸ Ibidem, s. 73.

ciu których nie ma żadnej wątpliwości. W danym wypadku zamieszczamy tylko tyle w inwentarzu, ile podług wszelkiego prawdopodobieństwa z dłużnika ściągnąć zdołamy”¹²⁹.

Analiza literatury historycznej pochodzącej z okresu rozbiorów Polski prowadzi do wniosku, że podobnie jak w przypadku obowiązujących ówczesnie aktów prawnych, autorzy zalecali różne sposoby wyceny składników majątku. Sugerowane metody wyceny i stosowanie odpisów aktualizacyjnych w okresie zaborów Polski uzależnione były od dzielnic. Na ziemiach Księstwa Warszawskiego zalecano wycenę w cenie rynkowej, na ziemiach objętych zaborem pruskim – wycenę w cenie nabycia lub wytworzenia z zastosowaniem odpisów należności nieściągalnych i wątpliwych. Najbardziej rygorystyczną wycenę składników majątku nakazywano na ziemiach objętych zaborem austriackim, gdzie proponowano, aby składniki majątku obrotowego wyceniać w cenie nabycia lub kosztach wytworzenia, w przypadku trwałej utraty ich wartości należało jednak wykazać cenę niższą. Co do środków trwałych sugerowano, aby dokonywać odpisów amortyzacyjnych, które powinny stanowić koszt okresu, a łączna wartość odpisów powinna być prezentowana w bilansie jako kapitał amortyzacyjny. Środki trwałe powinny być przedstawiane w bilansie w cenie brutto (w cenie nabycia lub koszcie wytworzenia) w grupach majątku trwałego.

W celu sprawdzenia dokumentacji zasad wyceny stosowanych w okresie do 1919 roku przeanalizowano księgi rachunkowe, sprawozdania finansowe i dostępne opisy stosowanych zasad rachunkowości podmiotów gospodarczych funkcjonujących w różnych rejonach Polski w badanym okresie. Z analizy dokumentacji księgowej wynika, że w zasobach archiwalnych nie zachowały się opisy stosowanych zasad wyceny. Badaniu poddano jedynie księgi rachunkowe, sprawozdania zarządu, sprawozdania finansowe i inne dokumenty księgowe będące często luźnymi zapisami osób prowadzących księgi rachunkowe. W księgach rachunkowych sprawdzano, czy występują konta korygujące wartość składników majątku, na których mogły być dokonywane odpisy aktualizujące z tytułu trwałej utraty wartości składników majątku. Analizowano również zapisy księgowe na kontach rozrachunkowych w celu odnalezienia zapisów dotyczą-

¹²⁹ S. Bizan, *Jak powinien mniejszy rzemieślnik prowadzić księżki?*, nakład autora, Drukarnia Przemysłowa, Poznań, ul. Nowa 4, Poznań 1912, s. 15.

cych aktualizacji wartości należności z tytułu zagrożenia nieściągalnością, przyglądano się saldom końcowym tych kont przed przeniesieniem ich do bilansu lub inwentarza.

Podobnej analizie poddano zapisy na pozostałych kontach przeznaczonych do ewidencji składników majątku obrotowego, a w szczególności kontach rachunków dewizowych, materiałów, wyrobów gotowych i towarów. Na kontach rachunków dewizowych poszukiwano zapisów dotyczących różnic kursowych, na pozostałych kontach zaś analizowano w szczególności zakupy i rozchody składników majątku obrotowego i stan ich sald przed przeniesieniem do bilansu lub inwentarza. Sprawdzano w ten sposób, czy saldo końcowe jest zgodne z tym, które zostało przeniesione do zestawień, a w przypadku występujących różnic poszukiwano przyczyny ich wystąpienia. Ponadto analizowano zapisy na kontach przeznaczonych do ewidencji środków trwałych pod kątem występowania zapisów dokonywanej amortyzacji środków trwałych. Bardzo szczegółowej analizie poddano zapisy na kontach wynikowych, na których poszukiwano śladów dokonywanych odpisów aktualizujących, mogących stanowić koszty fabrykacji, lub innych kosztów wykazywanych w rachunku zysków i strat jako odrębne pozycje kosztów wpływające na ogólny wynik finansowy podmiotu gospodarczego.

Bardzo szczegółowej analizie poddano księgi i inne ewidencje księgowe Cukrowni „Zbiersk”, czyli bilanse będące składnikiem sprawozdania finansowego za kolejne lata oraz ewidencje księgowe i inne zestawienia. Materiały pochodziły z zasobów zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Kaliszu. Cukrownię „Zbiersk” założono w 1852 roku. Najstarsze zachowane dokumenty księgowe badanej jednostki pochodzą z roku 1890. Były to księgi rachunkowe, prowadzone ręcznie w języku i w systemie niemieckim. Analiza najstarszej dokumentacji źródłowej pozwala stwierdzić, że w początkowym okresie na kontach nie dokonywano odpisów aktualizujących należności i innych składników majątku obrotowego. Z zachowanych ksiąg rachunkowych nie wynika również, aby dokonywano amortyzacji składników majątku trwałego. W związku z tym, że nie zachowały się sprawozdania finansowe z tego okresu, nie można jednoznacznie orzec, że odpisów aktualizacyjnych nie dokonywano, można jedynie stwierdzić, iż

zapisy takie nie występują w analizowanych księgach rachunkowych. Analiza zapisów na koncie materiałów pozwala przypuszczać, że materiały i towary były wyceniane w cenie zakupu. Wniosek taki można wyciągnąć ze sposobu ewidencji zakupów, gdyż przy każdym zwiększeniu wartości składnika materiału lub towaru obok zapisu figurował niepowtarzalny numer dokumentu obcego i dane dostawcy. Zapisy te były jednolite w księdze głównej i dziennikach. Wszystkie zapisy zmniejszające wartość składników materiałów korespondowały z kontami kosztów fabrykacji i dlatego można stwierdzić, że dokonywano odpisów aktualizujących materiałów. Analiza kont rozrachunków z odbiorcami prowadzi do podobnego wniosku, gdyż każda operacja zmniejszająca wartość należności wiązała się z operacją zaewidencjonowaną na kontach rachunku bankowego lub kasy. Na kontach, na których ewidencjonowano składniki majątku trwałego w ujęciu analitycznym, istniały tylko zapisy zwiększające ich wartość lub saldo otwarcia, a w przypadku wystąpienia zapisu zmniejszającego był on na taką samą kwotę jak saldo początkowe, co pozwala podejrzewać, że zapis ten dotyczył likwidacji lub sprzedaży danego składnika majątku. W księgach rachunkowych nie znaleziono kont korygujących do środków trwałych, jednak podobnie, jak w przypadku składników majątku obrotowego, z powodu braku sprawozdań finansowych z tego okresu nie można wykluczyć, że odpisy amortyzacyjne nie były naliczane poza ewidencją księgową. Należy również dodać, że w roku 1890 w księgach rachunkowych nie doszukano się konta *kapitał amortyzacyjny*. Analiza ksiąg rachunkowych do 1908 roku prowadzi do takich samych wniosków.

W 1910 roku Cukrownię „Zbiersk” kupiła polska spółka. Najstarszym zachowanym bilansem pochodzącym z tego okresu jest bilans zawarty w sprawozdaniu zarządu za rok 1914. W księgach rachunkowych za okres 1914–1919 nie odnaleziono śladów dokonywania odpisów z tytułu utraty wartości majątku obrotowego oraz wzmianek o dokonywanych odpisach amortyzacyjnych. Bardzo szczegółowa analiza zapisów na kontach księgowych materiałów w roku obrachunkowym 1914–1915 prowadzi do wniosku, że wyceny materiałów dokonywano w podobny sposób, jak w latach poprzednich, czyli w cenie zakupu. Na kontach tych brak jest również zapisów świadczących o dokonywanych odpisach aktualizacyjnych. Do podobnych wniosków prowadzi szczegółowa analiza zapisów na

kontach kosztów. W okresie tym brakuje również zapisów księgowych świadczących o dokonywanych odpisach aktualizacyjnych należności od odbiorców, należy jednak dodać, że zapisy na kontach analitycznych należności pozwalają domniemywać, że w tym okresie w badanej jednostce nie występowały należności przeterminowane, gdyż zapis zwiększający poziom należności miał przeciwstawny zapis świadczący o spłacie, co może prowadzić do wniosku, że płatności wobec badanej jednostki odbywały się terminowo.

W roku 1914–1915 nie prowadzono ewidencji wyrobów gotowych. Mniej szczegółowa analiza zapisów księgowych w księdze głównej i w dzienniku do roku 1918 prowadzi do konkluzji, że pod względem wyceny została zachowana dotychczasowa polityka rachunkowości. Oznacza to, że w księgach rachunkowych nie dokonywano odpisów należności, co być może było spowodowane brakiem należności wątpliwych. Nie dokonywano również w księgach rachunkowych odpisów aktualizacyjnych innych składników majątku obrotowego. Do końca 1918 należności wyceniano w cenie nominalnej, materiały i towary w cenie zakupu, a wyroby gotowe – w koszcie wytworzenia.

2.2. Wycena bilansowa i jej wpływ na wartość informacyjną bilansu do 1918 roku

W celu zbadania sposobów wyceny bilansowej i jej wpływu na wartość informacyjną bilansów sporządzanych na ziemiach polskich do roku 1918 analizie wstępnej poddano bilanse kilku jednostek funkcjonujących na ziemiach polskich pod różnymi zaborami. Analiza dotyczyła zakresu prezentowanej informacji w bilansach i jej zmian w kolejnych latach. Głównym celem analizy była ocena możliwości rozpoznania stosowanych metod wyceny wartości zaprezentowanych w bilansie.

Kolej Elektryczna Łódzka powstała w roku 1897, kiedy to łódzki magistrat podpisał umowę z grupą przemysłowców łódzkich o rozpoczęciu i warunkach eksploatacji sieci tramwajowej na terenie miasta Łodzi.

W pierwszej kolejności powstało przedsiębiorstwo Towarzystwo Dróg Żelaznych Miejskich, a w roku 1900 sieć tramwajowa została rozszerzona do dziewięciu linii i 25 km. W roku 1901 Towarzystwo Dróg Żelaznych Miejskich zmieniło nazwę na Towarzystwo Kolei Elektrycznej Łódzkiej. W roku 1925 następuje znowu zmiana nazwy na Kolej Elektryczną Łódzką Spółka Akcyjna¹³⁰. W takiej formie przedsiębiorstwo funkcjonowało do 1939 roku. Nawet bardzo szczegółowa analiza bilansu badanej jednostki sporządzonego na dzień 31 grudnia 1900 roku (por. tabela 1) nie pozwala na ocenę stosowanych metod wyceny. Brak pozycji należności wątpliwych może świadczyć, że w 1900 roku jednostka nie dokonywała odpisów aktualizujących należności i nie spisywała należności nieściągalnych.

Tabela 1. Bilans Kolei Elektrycznej Łódzkiej Spółka Akcyjna na dzień 31.12.1900 r.

	Ruble	Kop.	Ruble	Kop.
Ziemia należna			153 313	04
Budynki			157 469	38
Tory kolejowe	569 165	04		
Trakcje elektryczne	267 187	85		
Struktura nieruchomości	473 966	59	1 310 319	18
Tabor	266 617	99		
Urządzenia hydrauliczne	23 928	81	290 546	80
Urządzenia specjalistyczne			12 789	44
Mosty			10 759	14
Inwentarz			2 406	23
Magazyny			103 662	02
Umundurowanie służbowe	9 753	90	5 000	–
Depozyty	1 753	90	51 550	12
Kasa			10 376	91½
Wydatki organizacyjne. Akcje spoteczne			37 306	44
Ubezpieczenie od ognia i nieszczęśliwych zdarzeń			8 136	84
Koszty ogólnoadministracyjne			1 528	04
Środki pieniężne w Banku Handlowym w Łodzi			148 136	70
Różne należności			4 859	24
			2 308 160	24½
Pasywa				
Kapitał akcyjny				
8000 akcji po 250 rubli			2 000 000	
Kapitał zapasowy			20 797	94
Kaucje służby ruchu			7 275	–
Zastaw obsługi ruchu			126	35
Bilety pasażerskie			1 478	69
Różne zobowiązania			146 317	67
Zysk			132 134	591/2
			2 308 160	241/2

Źródło: sprawozdanie Kolei Elektrycznej Łódzkiej Spółka Akcyjna za rok 1900. Tłum. z języka rosyjskiego: autorzy.

W pasywach nie występuje kapitał amortyzacyjny, co może sugerować, że wartości składników majątku prezentowane w bilansie mogły

¹³⁰ <http://www.mpk.lodz.pl/showarticleslist.action?category=1300> (15.08.2017 r.).

zostać wycenione w wartościach netto, czyli po dokonaniu odpisów amortyzacyjnych. Jednak wcześniejsza analiza przepisów dotyczących wyceny obowiązujących w Księstwie Warszawskim w okresie, w którym sporządzono bilans, wskazuje, że raczej zostały one przedstawione w wartościach brutto. Nie można jednak tego stwierdzić jednoznacznie.

Wyciągnięty wcześniej wniosek o wycenie składników majątku trwałego w wartości brutto potwierdza analiza kolejnego bilansu tej samej jednostki sporządzonego za rok 1910 (por. tabela 2). W bilansie tym wyodrębniono składniki majątku trwałego, a poniżej wartość ich umorzenia. Oznacza to, że różnica pomiędzy wartością brutto środków trwałych zaprezentowana wcześniej i wartością umorzenia pozwala poznać wartość netto składników majątku trwałego. Układ aktywów bilansu tej samej jednostki sporządzonego na dzień 31 grudnia 1910 roku jest podobny do poprzednio analizowanego, jednak w składnikach aktywów trwałych wyodrębniono nie tylko wartość na dzień sporządzenia bilansu, ale również zwiększenia w roku obrachunkowym. Ponadto w przypadku części składników aktywów trwałych podano wartość umorzenia (10%), a w prawej kolumnie – wartość składnika po zwiększeniu i umorzeniu, czyli w wartości netto. Układ pasywów jest inny niż wcześniej analizowany, gdyż zaprezentowane w nim wartości zostały ujęte ze znacznie większą dokładnością aniżeli w poprzednio analizowanym bilansie. W bilansie tym dodatkowo pojawiły się m.in. takie pozycje, jak rachunki dywidendy za lata 1900–1909, rachunek rezerwy na rozbudowę trakcji i rachunek rezerw na nieszczęśliwe wypadki. Zobowiązania zostały przedstawione w ujęciu syntetycznym i analitycznym w rozbiciu na zobowiązania wobec magistratu i pozostałe zobowiązania. Swego rodzaju nowość w bilansie stanowią rezerwy na nieszczęśliwe wydatki i na rozbudowę trakcji, gdyż w badanym okresie tworzenie rezerw było stosunkowo rzadkie, jednak analiza bilansu nie pozwala na ocenę sposobu ich wyceny. Brak kapitału amortyzacyjnego w pasywach i umorzenia środków trwałych skłania do podejrzeń, że odpisy amortyzacyjnych dokonywano w ciężar kapitału zapasowego. Oznacza to, że nawet bardzo szczegółowa analiza bilansu nie pozwala na określenie stosowanego sposobu wyceny aktywów i pasywów.

Tabela 2. Bilans Kolei Elektrycznej Łódzkiej Spółka Akcyjna na dzień 31.12.1910 r.

Rachunek ziemi			123 436	81
Rachunek budynków	201 849	43		
<i>Zwiększenie</i>	<i>15 522</i>	<i>49</i>	217 371	92
Rachunek szyn kolejowych	735 535	98		
<i>Zwiększenie</i>	<i>71 960</i>	<i>89</i>	807 496	87
Rachunek trakcji elektrycznych	355 001	58		
<i>Zwiększenie</i>	<i>26 844</i>	<i>58</i>	381 846	10
Rachunek Taboru	601 089	71		
<i>Zwiększenie</i>	<i>199 868</i>	<i>19</i>	800 957	90
Rachunek Maszyn	314 407	42		
<i>Zwiększenie</i>	<i>14 260</i>	<i>91</i>	328 668	33
Rachunek urządzeń hydraulicznych			23 928	81
Rachunek urządzeń specjalistycznych	22 638	05		
<i>Zwiększenie</i>	<i>5 691</i>	<i>91</i>		
	28 329	96		
<i>10% umorzenia od wartości początkowej</i>	<i>4 740</i>	<i>08</i>	23 589	88
Rachunek inwentarzu	4 506	35		
<i>Zwiększenie</i>	<i>1 634</i>			
	6 140	35		
<i>10% umorzenia od wartości początkowej</i>	<i>1 154</i>	<i>88</i>	4 985	47
Rachunek umundurowania			18 721	94
Rachunek kasy			1 486	74 ^{1/2}
Rachunek magazynowy			100 058	06
Rachunek ubezpieczenia nieszczęśliwych zdarzeń			1 800	–
Rachunek depozytów			17 500	–
Rachunek należności			45 099	93 ^{1/2}
Rachunek w Banku Handlowym w Łodzi			54 209	70
Rachunek papierów wartościowych			399 834	37
Rachunek restrukturyzacji			3 391	24
			3 354 384	14
Rachunek akcyjny			2 000 000	
Rachunek kapitału wojennego funduszu			410 730	86
Rachunek kapitału zapasowego	215 814	60	225 480	33
za 1910 rok	9 665	73		
Rachunek zobowiązań			109 849	79
Zobowiązanie wobec Magistratu	30 601	87		
Pozostałe zobowiązania	79 247	92		
Rachunek zastawu obsługi maszyn			17 475	–
Rachunek rezerwy na rozbudowę trakcji			17 500	
Rachunek dywidendy				
Dywidenda za 1900 rok	8	50		
Dywidenda za 1901 rok	16	50		
Dywidenda za 1902 rok	17	50		
Dywidenda za 1903 rok	18	75		
Dywidenda za 1904 rok	150			
Dywidenda za 1905 rok	56	25		
Dywidenda za 1906 rok	112	30		
Dywidenda za 1907 rok	255	–		
Dywidenda za 1908 rok	870	–		
Dywidenda za 1909 rok	2 140	–	3 645	–
Rachunek rezerw na nieszczęśliwe wypadki	90 296	911/2		
utworzona w 1910 roku	2 673	571/2		
Pozostałości z 1909 roku	87 623	34	91 438	19
za 1910 rok	3 814	85		
Wyrównanie	2 568	30		
Zysk za 1910 rok	475 696	67	478 264	97
			3 354 384	14

Źródło: sprawozdanie Kolei Elektrycznej Łódzkiej Spółka Akcyjna za rok 1910. Tłum. z języka rosyjskiego: autorzy.

Najstarszym zachowanym w archiwum kaliskim bilansem Cukrowni „Zbiersk” pochodzącym z badanego okresu jest bilans z 1914 roku (por. tabela 3). Cukrownia „Zbiersk” funkcjonowała jako towarzystwo akcyjne do roku 1920, a w latach 1921 – 1939 sporządzano sprawozdanie w języku polskim – dla Spółki Akcyjnej Cukrowni i Rafinerii „Zbiersk”. W bilansie z roku 1914 zaprezentowano składniki majątku trwałego w rozbiciu na poszczególne zakłady, a składniki majątku trwałego wykorzystywane w cukrowni przedstawiono w ujęciu bardziej analitycznym. W grupie tej wyszczególniono: wartość budowli, maszyn i aparatów, urządzenie oświetlenia elektrycznego, urządzenie wodne, urządzenie studni artezyjskiej. W grupie składników majątku obrotowego wykorzystywanego w cukrowni ujęto: remanenty cukru i melasy, kasę, ruchomości fabryczne, remanenty magazynu efektów, zaprzęg fabryczny, depozyty, papiery procentowe, plantatorów wielkorolnych, plantatorów małorolnych, różnych dłużników. W grupie *należności* nie wyszczególniono pozycji należności wątpliwych i w związku z tym nie można stwierdzić, czy dokonywano odpisów należności, a co za tym idzie, nie można orzec, czy należności wyceniano w kwotach netto (po dokonaniu odpisu), czy brutto – prezentując wszystkie należności w jednej grupie, czyli wraz z należnościami nieściągalnymi i wątpliwymi. Podobnie analiza remanentów nie pozwala na ocenę stosowanej metody wyceny tych składników majątku. Określenie wyrobów gotowych jako remanenty magazynu efektów skłania jedynie do przypuszczeń, że zostały one wycenione w cenie rynkowej. Oznacza to, że analiza aktywów nie pozwala określić stosowanych metod wyceny. Analiza pasywów prowadzi do wniosku, że składniki majątku trwałego zostały przedstawione w kwocie brutto, o czym świadczy kapitał amortyzacyjny. Nie można jednak stwierdzić, w jaki sposób był on tworzony, gdyż w badanym bilansie brakuje jakiegokolwiek informacji o dokonywanych odpisach amortyzacyjnych. Analiza bilansu Cukrowni „Zbiersk” prowadzi do wniosku, że nie można na jego podstawie określić metod wyceny stosowanych w jednostce, co znacząco zmniejsza jego wartość informacyjną.

Tabela 3. Bilans Cukrowni „Zbiersk” na dzień 30.06.1914 r.

STAN CZYNNY				
Wartość budowli, maszyn i aparatów			897 814	44
Urządzenie oświetlenia elektrycznego			16 134	15
Urządzenie wodne			876	51
Urządzenie studni artezyjskiej			4 484	66
Remanenty cukru i melasy			810 891	57
Kasa			162 409	49
Ruchomości fabryczne			1 240	72
Remanenty magazynu efektów			161 961	69
Zaprzęg fabryczny			4 157	24
Depozyty			110 000	00
Papiery procentowe			18 621	81
Plantatorzy wielkorolni	60 688	29		
Plantatorzy małorolni	23 102	52	83 790	81
Różni dłużnicy			1 265 780	47
Cegielnia			2 015	16
Tartak „Zbiersk”			18 171	70
Tartak „Petryki”			1 546	02
Dobra ziemskie Zbiersk z folwarkiem				
Pawłówek z lasami			1 076 099	41
Dobra ziemskie Petryki z folwarkami				
Kionczyn, Łyczyn, Ostrówek z lasami			848 431	79 ^{1/2}
Drenowanie pól w dom. Zbiersk i Petryki			2 040	98
Urządzenie wodociągu w dom. Zbiersk			885	61
Budowa kolejki Zbiersk–Opatówek			208 558	73
Remanenty zapasów zboża, inwentarz żywy i martwy, ruchomości w dom. Zbiersk i Petryki			102 997	23
Bank Handlowy w Warszawie ,oddział w Kaliszu			241 120	00
			6 040 030	19 ^{1/2}
STAN BIERNY				
Kapitał zakładowy			2 450 000	00
Kapitał amortyzacyjny			627 400	7
Kapitał zapasowy			34 217	22
Rezerwa na koszty budowy kolejki			54 807	56 ^{1/2}
Wierzyciele:				
<i>Towarzystwo Kredytowe Ziemskie</i>	332 831	91		
<i>Różni</i>	1 691 499	69	2 024 331	80
Depozytariusze			110 000	00
Rachunek przechodni			38 024	38
Zysk brutto			501 249	16
			6 040 030	19 ^{1/2}

Źródło: bilans i sprawozdanie Towarzystwa Akcyjnego „Zbiersk” za 1.07.1913–30.06.1914.

Bank Spółdzielczy w Pleszewie powstał w roku 1862, w którym to powołano do życia Prywatną Kasę Oszczędności i Pożyczek Wekslowych w Pleszewie. Kasa miała rozpocząć świadczenie swoich usług 1 listopada 1862 roku, jednak poważne przeszkody opóźniły jej czynności do 15 stycznia 1863 roku. Od 1872 roku, po reorganizacji Kasy i sądowym rejestrze, Kasa Pożyczkowa w Pleszewie podjęła nowy etap działań bankowych. W latach 1914 – 1917 dominowały konta z drobnymi wkładami od 300 do 1000 marek, później zaś od 100 do 300 marek¹³¹. Badany bilans Banku sporządzony został na dzień 30 grudnia 1930 roku (por. tabela 4). W akty-

¹³¹ <https://bpsleszew.pl/i/6/o-banku.html> (12.07.2017).

wach bilansu wyszczególniono: weksle, koszty procesowe, banki, papiery wartościowe, nieruchomości, akcje, gotówkę. W pasywach zaprezentowano: udziały członków, depozyty, fundusz rezerwowy, rezerwę specjalną, fundusz emerytalny, przeniesione procenty, ruchomości, rachunki bieżące i zysk do podziału. Na podstawie bilansu nie można ocenić sposobu wyceny składników majątku i pasywów, gdyż nie wyodrębniono żadnych należności wątpliwych, a brak kapitału amortyzacyjnego w pasywach może świadczyć o tym, że nie dokonywano odpisów amortyzacyjnych, ale też o tym, że wartość majątku zaprezentowano w cenach netto, czyli po dokonaniu odpisów amortyzacyjnych.

Tabela 4. Bilans Banku Pożyczkowego w Pleszewie na dzień 30.12.1910 r.

Aktywa		KONTO	Pasywa	
		Udziały członków	396 943	70
		Depozyta	3 213 327	39
		Fundusz rezerwowy	166 888	–
		. Rezerwa specjalna.	29444	11
		Fundusz emerytalny	15 231	–
		. Przenośne procenta.	19 661	30
		. Ruchomości.	2162	24
		. Rachunki bieżące.	55 856	49
3 622 380	91	Weksle		
324	10	. Koszta procesowe.		
150 026	69	Banki		
5 580	–	Papiery wartościowe		
113 686	–	Nieruchomości		
20 400	–	. Akcye.		
13 888	79	Gotówka		
		Zysk do dyspozycji Walnego zebrania	26772	26
3 926 286	49		3 926 286	49

Źródło: Sprawozdanie Banku Pożyczkowego w Pleszewie na dzień 30 grudnia 1910.

Fabryka Papieru została założona w roku 1894 i ostatecznie uruchomiona w 1895 przez Artura Steinhagena przy współudziale Ludwika Wehra w Myszkowie. Początkowo była to spółka firmowo-komandytowa, która zatrudniała 115 robotników oraz której kapitał wynosił 250 tys. rubli. Następnie w roku 1908 została przekształcona na spółkę akcyjną pod firmą Towarzystwo Akcyjne „Steinhagen, Wehr i S-ka”, z kapitałem początkowo wynoszącym 600 tys. rubli, a później podwyższonym do 1,5 mln rubli. W 1912 roku fabryka miała na stanie trzy maszyny papiernicze oraz zatrudniała 315 robotników. W 1930 nastąpiło połączenie się S.A. Steinhagen, Wehr i S-ka – Fabryka Papieru w Myszkowie oraz S.A. Pabianickiej Fabryki Papieru RobertSaenger. Po połączeniu się spółka posiadała nastę-

pującą nazwę: Steinhagen i Saenger Fabryki Papieru i Celulozy S.A. Fabryka Papieru w Myszkowie¹³².

Tabela 5. Bilans Fabryki Papieru i Celulozy w Myszkowie na 31.12.1918 r.

Stan czynny					
Rachunek Kasy					
pozostałość gotówką			mk	229339	09
Rachunek Budowli i Gruntu					
wartość placu	mk	60761,77			
" Budynków	"	966137,65	"	1026899	42
Rachunek Maszyn					
wartość			"	2397036	82
Rachunek Materiałów					
wartość			"	617083	24
Rachunek Papieru					
wartość			"	103720	70
Rachunek Weksli					
weksle odbiorców w portfelu			"	71950	74
Rachunek Papierów Wartościowych					
wartość			"	202990	–
Rachunek Dłużników					
pozostałość			"	2447624	76
			mk	7096644	77
Stan bierny					
Rachunek Kapitału Zakładowego					
1500 akcji po 1000 rb.			mk	3240000	–
Rachunek Kapitału Zapasowego					
pozostałość			"	388641	88
Rachunek Kapitału Amortyzacyjnego					
pozostałość			"	2008347	62
Rachunek Kapitału Zapomogowego					
pozostałość			"	8727	84
Rachunek Kapitału Karnego					
pozostałość			"	372	93
Rachunek Podatków od Procentów					
pozostałość			"	132	13
Rachunek Dywidendy					
pozostałość niepodniesionej			"	19440	–
Rachunek Wierzycieli					
pozostałość			"	340088	13
Rachunek Strat i Zysków					
pozostałość z roku 1917	mk	7963,20			
zysk za rok 1918	"	1082931,04		1090894	24
			mk	7096644	77

Źródło: sprawozdanie Fabryki Papieru i Celulozy.

W bilansie Fabryki Papieru i Celulozy w Myszkowie sporządzonym na dzień 31 grudnia 1918 roku (por. tabela 5) stosunkowo często pojawia się pojęcie wartości, jednak nawet bardzo szczegółowa analiza bilansu nie pozwala na określenie sposobu wyceny składników majątku i pasywów. Wartość składników majątku trwałego prawdopodobnie zaprezentowana jest w kwocie brutto, o czym świadczy występowanie kapitału amortyzacyjnego w pasywach. Zaprzecza jednak temu fakt, iż jest to jedynie pozo-

¹³² Inwentarz zespołu akt Steinhagen i Saenger Fabryki Papieru i Celulozy S.A. Fabryka Papieru w Myszkowie, Archiwum Państwowe w Częstochowie, z lat 1896–1944, s. 2.

stałość z poprzednich lat i w roku obejmującym badanie prawdopodobnie nie został naliczony fundusz amortyzacyjny za bieżący rok, a zgodnie z ówczesnie obowiązującymi przepisami jeśli jednostka wycenia majątek w cenie brutto (bez odpisów amortyzacyjnych), wartość amortyzacji powinna zwiększać wartość kapitału amortyzacyjnego. Należności zostały przedstawione w jednej kwocie, bez wyodrębniania należności wątpliwych, co może wskazywać, że ten składnik majątku został również wyceniony w wartości brutto (bez odpisów aktualizujących należności), co nie powinno mieć w tym okresie miejsca. Możliwe jest jednak też, że taki sposób prezentacji zdeterminowany był brakiem należności wątpliwych lub nieściągalnych. Bez względu na powód takiego sposobu prezentacji analiza bilansu nie pozwala na ocenę sposobu wyceny przyjętego przez podmiot gospodarczy. Podobny wniosek można wyciągnąć przy analizie sposobu prezentacji wyceny materiałów, gdyż brak odpisów aktualizacyjnych tego składnika majątku może wskazywać na brak składników materiałów, które utraciły częściowo lub całkowicie wartość, lub na przyjęcie sposobu wyceny w wartości brutto bez stosowania odpisów aktualizujących wartość majątku. Analiza bilansu nie dostarcza zatem dostatecznej informacji o stanie majątkowym jednostki gospodarczej ze względu na brak danych o przyjętym sposobie wyceny składników aktywów i pasywów.

2.3. Zakres informacyjny i wycena w rachunku zysków i strat w okresie rozbiórów Polski

Sprawozdanie finansowe Cukrowni „Zbiersk” za rok 1914–1915 składa się z rachunku fabrykacji, bilansu, rachunku zysków i strat, propozycji podziału zysku i bilansu, otwarcia roku obrotowego 1915. Rachunek zysków i strat został sporządzony w formie dwustronnej tabeli, w której po lewej stronie zaprezentowano przychody, a po prawej – rozchody (por. tabela 6). Przychody ujęto w podziale na segmenty działalności, czyli osiągnięty zysk brutto z Fabryki, z Dominium Zbiersk i Petryki, z Eksploatacji lasu Zbiersk, z Eksploatacji lasu Petryki, z Dzierżaw, z Eksploatacji kolejki. W rozchodach przedstawiono w większości odpisy amortyzacyjne od

składników majątku trwałego, od wartości początkowej składników majątku trwałego, stratę na papierach wartościowych i raty kredytu. W rozchodach nie zawarto żadnych kosztów fabrykacji, co mogłoby sugerować, że w badanym okresie jednostka nie prowadziła działalności, czemu jednak przeczą osiągnięte przychody w tym samym okresie.

Analiza samego rachunku zysków i strat nie pozwala na ocenę sposobów stosowanej przez jednostkę wyceny, jednak porównanie rachunku zysków i strat z okresu 1914–1915 z bilansem z roku 1914 (por. tabela 3) pozwala stwierdzić, że wartość majątku trwałego zaprezentowanego w bilansie została wyceniona w wartości netto (po dokonaniu odpisów amortyzacyjnych w wysokości 10% w stosunku rocznym). Wynika to z przeprowadzonych obliczeń: wartość początkowa studni artezyjskich ujęta w rachunku zysków i strat wynosiła 6406,67, czyli odpis amortyzacyjny tego składnika majątku zaprezentowany w rachunku zysków i strat wynosił 640,67. W bilansie sporządzonym na dzień 30 czerwca 1914 wartość studni artezyjskich zaprezentowano w kwocie 4484,66. Jest to jednocześnie różnica pomiędzy wartością początkową pomniejszoną o kwotę 1922,01, czyli trzykrotność kwoty rocznego odpisu amortyzacyjnego studni artezyjskich. Obliczenia te prowadzą do konkluzji, że w bilansie została zaprezentowana wartość netto studni artezyjskich po trzech latach użytkowania.

Do podobnych wniosków można dojść w wyniku analizy zapisów dotyczących tartaku w Zbiersku – wartość początkowa przedstawiona w rachunku zysków i strat w roku 1914/1915 (22714,62) pomniejszona o dwukrotne odpisy amortyzacyjne w wysokości 10% rocznie (2271,46) prowadzi do wartości zaprezentowanej w bilansie sporządzonym na dzień 30 czerwca 1914. Oznacza to, że ten składnik majątku był użytkowany w okresie dwóch lat. Przeprowadzona analiza bilansu i rachunku zysków i strat pozwala stwierdzić, że składniki majątku trwałego zostały wycenione i przedstawione w bilansie z 1914 roku w wartości netto. Kapitał amortyzacyjny zaprezentowany w pasywach sugeruje, że wcześniej stosowano inną metodę wyceny, jednak nie można oszacować terminu zmiany polityki rachunkowości. Analiza rachunku zysków i strat oraz bilansu pozwala na ocenę sposobu wyceny części składników majątku i przynajmniej na częściowy osąd kondycji badanej jednostki.

Tabela 6. Rachunek zysków i strat Cukrowni „Zbiersk” za rok 1914/1915.

Rachunek zysków i strat 1914–1915				
Przychody		Rozchód		
Osiągnięty zysk brutto:		10% amortyzacji:		
z Fabryki	375 605,88	Zapręga fabrycznego	4 619,15	461,91
z Dominium Zbiersk i Petryki	43 977,75	Instalacji wodnej	1 252,14	125,21
z Eksploatacji lasu Zbiersk	46 338,77	Studni Artezyjskiej	6 406,67	640,67
z Eksploatacji lasu Petryki	34 674,75	Tartaku Zbiersk	22 714,62	2 271,46
z Dzierżaw	2 078,02	Tartaku Petryki	2 208,60	220,86
z Eksploatacji kolejki	21 869,62	Ruchomości fabrycznych	1 378,58	137,86
	524 544,79	Cegielni	1 395,97	139,60
		Strata na papierach procentowych	26 602,56	2 660,25
		Rata T-wa Kred. ziemskiego ze Zbierska		8 278,63
		z Petryki		8 389,18
		Zysk brutto		501 249,16
				524 574,79

Źródło: sprawozdanie Cukrowni „Zbiersk” za rok 1914/1915.

Rachunek zysków i strat Banku Pożyczkowego w Pleszewie sporządzony za rok 1919 ma specyficzną strukturę, która utrudnia uzyskanie jakiegokolwiek informacji. W pierwszej części zaprezentowano przychody na łączną kwotę 199 969,05, na którą składają się zyskane procenta, które zawierają: przychody z odsetek z poprzedniego roku, przychody z tytułu odsetek od złożonych w innych bankach środków, za druki i koszty administracji, zysk z administracji domu. Poniżej zaprezentowano koszty na łączną kwotę 173 196,79. Istotna pod względem rozpoznania sposobu wyceny jest informacja o kosztach amortyzacji domu w wysokości 173 196,79. W badanym rachunku zysków i strat nie zaprezentowano kosztów odpisów aktualizacyjnych, co może sugerować, że nie dokonywano takich odpisów lub dokonywano ich w ciężar kapitału zapasowego, co zdarzało się w badanym okresie. Brakuje również informacji o przychodach z tytułu spłaty należności, które byłyby zaktualizowane w poprzednich okresach. Może to sugerować, że w jednostce nie dokonywano odpisów aktualizujących należności. Oznacza to, że informacje płynące z analizowanego rachunku zysków i strat są znacznie ograniczone, a jednocześnie pozwalają przypuszczać, że w badanej jednostce majątek trwały wyceniano w wartościach netto, a należności – w wartości brutto. Wnioski te nie są jednak jednoznaczne. Analizowany rachunek zysków i strat nie pozwala zatem na jednoznaczną identyfikację stosowanych w jednostce metod wyceny.

Tabela 7. Rachunek zysków i strat Banku Pożyczkowego w Pleszewie za rok 1910.

Zyskane procenta wynoszą: Przenośne procenta z roku 1909		mk	16 054,35	mk
W roku 1910 wpłynęło			173 982,60	mk
Procenta od złożonych w bankach kapitałów			6 620,20	mk
Za druki i koszty administracji			2 927,75	mk
Zysk z administracji domu			384,15	mk
			199 969,05	mk
Rozdziela się:				
a) na procenta deponentom wypłacone	3 800,05	mk		
b) na procenta deponentom przypisane	113090,05	mk		
c) na procenta do rachunków bieżących przypisane	674,75	mk		
d) na pokrycie kosztów administracji	17 669,03	mk		
e) na powiększenie funduszu rezerwowego	10 694,10	mk	10 694,10	mk
f) na powiększenie funduszu emerytalnego	2 871	mk	2 871,-	mk
g) na przenośne procenta	19 661,30	mk		mk
h) na amortyzację domu	4 736,51	mk	173 196,79	mk
Czysty zysk do dyspozycji Walnego zebrania			26 772,26	

Źródło: sprawozdanie Banku Pożyczkowego w Pleszewie za rok 1910.

Przedsiębiorstwo Akcyjne Towarzystwa Składów Towarowych „Warrant” w Łodzi powstało w 1899 roku z inicjatywy czołowych łódzkich fabrykantów, a jego pierwszym prezesem był Juliusz Heinzel baron von Hohenfels. Przedmiotem działalności Towarzystwa było prowadzenie składów towarowych, finansowanie zakupu bawełny, wełny i innych wyrobów oraz spedycja towarów. Jednak do roku 1914 roku głównym przedmiotem działalności spółki było składowanie i kredytowanie zakupu bawełny. W 1922 roku Towarzystwo uzyskało koncesję na składy tranzytowe i wolnoctowe i od tego momentu głównym przedmiotem działalności i źródłem przychodów były transakcje wariantowe.

Sytuacja ta trwała do 1931 roku, czyli do upadłości Banku Handlowego w Łodzi, który posiadał 98% akcji spółki. Od 1932 roku spółka zajmowała się głównie operacjami spedycyjnymi i składowaniem towarów osób trzecich. Rachunek zysków i strat Akcyjnego Towarzystwa Składów Towarowych „Warrant” w Łodzi za rok 1913 (por. tabela 8) został sporządzony w formie dwustronnej tabeli, w której w lewej kolumnie wyszczególniono koszty działalności w postaci kosztów handlowych, wynagrodzeń, kosztów prowadzenia ksiąg, ogłoszeń, patentów, lokalu, opatu, światła, kosztów podróży, różnych wydatków i podatków oraz najbardziej istotną pozycję kosztów do oceny stosowanych metod wyceny składników majątku w postaci odpisu na niewypłacalnych dłużników. Dodatkowo w przychodach ujawniono sumę zwrotu spisanych wcześniej sum od należności wątpliwych. Informacje te pozwalają stwierdzić, że w badanej jednostce na-

leżności wyceniano w kwotach netto. W rachunku zysków i strat brakuje informacji o kosztach amortyzacji, a ponieważ Towarzystwo było w posiadaniu budynków i gruntów, może to oznaczać, że w badanej jednostce nie dokonywano odpisów amortyzacyjnych lub że majątek został już wcześniej zamortyzowany w całości. Dlatego analizowany rachunek zysków i strat nie dostarcza dostatecznej informacji o wycenie stosowanej w badanej jednostce, jedyną informacją na ten temat są koszty aktualizacyjnych należności i przychody z tytułu zwrotu wcześniej spisanych sum z tego tytułu.

Tabela 8. Rachunek zysków i strat Akcyjnego Towarzystwa Składów Towarowych „Warrant” w Łodzi za rok 1913.

Rachunek zysków i strat					
Akcyjnego Towarzystwa Składów Towarowych „Warrant” w Łodzi w dniach 18–31 grudnia 1913 roku					
Wn			Ma		
	rub.	kop.		rub.	kop.
			Pozostałość z zysku 1912 roku	11 895	95
			Procent, prowizja i zysk na papierach:		
Koszty handlowe			Zysk	68 515	86
Pensje, księgi, ogłoszenia, patenty, lokal, opał, światło, koszty podróży i różne wydatki	66 928	94	Rolaż:		
Podatki:			Zysk	1 264	82
zapłacono	3 336	15	Dochód z posesyi		
Zysk:			dzierżawa placu	5 000	
z którego odpisano na niewypłacalnych dłużników Rub. 33874,55			Składowe:		
przeniesiono na rok następny 13263,30	47 137	85	zysk za składowe po potrąceniu pensyj, asekuracji i różnych wydatków	30 259	35
			Zwrot spisanych sum	466	96
	117 402	94		117 402	94

Źródło: sprawozdanie finansowe Akcyjnego Towarzystwa Składów Towarowych „Warrant” w Łodzi.

Rachunek zysków i strat Fabryki Papieru i Celulozy za rok 1918 sporządzono w postaci jednostronnej tabeli (por. tabela 9). W badanym okresie kapitał amortyzacyjny pokrywany był z zysku, co wynika z projektowanego podziału zysku. Odpisów amortyzacyjnych dokonywano od maszyn (10% ich wartości) oraz od budynków (5% ich wartości). Odpisy amortyzacyjne zwiększały kapitał amortyzacyjny. Wartość maszyn i budynków była wykazywana w wartości brutto. Dokonywano również odpisów na rachunku strat i zysków – straty od niewypłacalnych dłużników. Na rachunku wykazywano też straty na kursie i na walucie. W przychodach przedsię-

biorstwa ujęto wpływ dawniej odpisanych niewypłacalnych dłużników. Oznacza to, że w jednostce stosowano przy wycenie odpisy aktualizujące należności, które wyceniano w wartościach netto, różnica pomiędzy wartością składników majątku trwałego i wartości kapitału amortyzacyjnego pozwala ocenić wartość netto środków trwałych. Brak odpisów aktualizujących wartość zapasów sugeruje, że prawdopodobnie wyceniane były one w kwotach brutto. Analizowany rachunek zysków i strat pozwala w pewnym stopniu określić stosowane metody wyceny.

Tabela 9. Rachunek zysków i strat Fabryki Papieru i Celulozy za rok 1918.

ROZCHÓD					
Utrzymanie Żywego i Martwego Inwentarza			mk		55
" maszyn i budowli			"		20
Materiały			"		00
Opał			"		82
Straty na kursie i na walucie			"		08
Koszty Handlowe			"		98
Pensje urzędników i płace robotników			"		13
Podatki i Asekuracje			"		71
Straty u niewypłacalnych dłużników			"		99
Czysty Zysk			"		04
			mk	6059796	50
Zysk: pozostałość z lat poprzednich	mk	7963	20		
" za rok 1918		1082931	04	1090894	24
PRZYCHÓD					
Dochód ogólny			mk	6059796	50
			mk	6059796	50
PODZIAŁ					
Na podatek Skarbowy		135853	32		
Na kapitał Zapasowy		54146	55		
Na kapitał Amortyzacyjny					
" " " od maszyn 10%	239703,68				
" " " od budynków 5%	4880688	288010	56		
Na Kapitał Zapomogowy		10000	-		
Na tantiemy i gratyfikacje		117946	02		
Dla Członków Zarządu		18684	84		
Na Wynagrodzenie Komisji Rewizyjnej		3750	-		
Na Dywidendę	142	453600	-	1081491	29
Pozostałość				9402	95

Źródło: sprawozdanie Fabryki Papieru i Celulozy.

Przeprowadzona analiza kilku rachunków zysków i strat z okresu rozbiórów pozwala stwierdzić, że na ich podstawie w niektórych przypadkach możliwe jest określenie stosowanych w jednostce metod wyceny, jednak wnioski często mogą okazać się mylne. Do dokładniejszego określenia metod wyceny konieczna jest dodatkowa analiza bilansu badanej jednostki, sporządzonego w tym samym lub podobnym okresie. Jednak również w takim przypadku nie można wyciągnąć jednoznacznych wniosków. Z przeprowadzonych badań wynika zatem, że nawet bardzo szczegółowa

analiza rachunku zysków i strat może nie pozwolić na rzetelną ocenę efektów działalności badanej jednostki. Oznacza to, że bez szczegółowo opisanych zasad wyceny ocena jednostki na podstawie sprawozdań finansowych może okazać się niemożliwa.

Rozdział 3

Zasady wyceny a ich praktyczne zastosowanie w II Rzeczypospolitej

3.1. Analiza aktów prawnych i dokumentacji księgowej z okresu 1919–1939

W pierwszych latach niepodległości Polski zasady rachunkowości określone były przez te same akty prawne, które obowiązywały w trakcie zaborów. Oznacza to, że w Polsce zasady wyceny sformułowano czterema aktami prawnymi, których zakres terytorialny ustalony był przez dawny podział określony przez państwa zaborcze.

Dodatkowo dla spółek z ograniczoną odpowiedzialnością od roku 1919 na terenach byłego Królestwa Kongresowego rachunkowość unormowana była przepisami obowiązującymi w Rosji, czyli dekretem z dnia 8 lutego 1919 roku¹³³. Zgodnie z art. 11 tego aktu zarząd zobowiązany był „przedstawić wspólnikom corocznie bilans i sprawozdanie. W bilansie winien być podany majątek spółki według rzeczywistej wartości w chwili sporządzenia bilansu, wszakże nie wyżej niż cena nabycia lub kosztów produkcji, z uwzględnieniem zużycia. Koszty organizacji jako aktywa figurować nie mogą”. Ustawą z dnia 13 listopada 1923 roku¹³⁴ rozciągnięto moc tego dekretu na tereny całych Kresów Wschodnich.

Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością działające na terenach, które wcześniej funkcjonowały pod zaborem niemieckim, podlegały regulacjom prawa niemieckiego¹³⁵. Zgodnie z § 42 tego aktu „do sporządzenia bilansu stosują się przepisy § 40 Kodeksu handlowego z tem zastrzeże-

¹³³ Dekret Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r., Dz. Pr. z 1919 r., nr. 15, poz. 201.

¹³⁴ Ustawa z dnia 13 listopada 1923 r. w przedmiocie niektórych zmian w dekreście z dnia 8 lutego 1919 r. o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością i dekreście z dnia 7 lutego 1919 r. o rejestrze handlowym, Dz.U. z 1923 r., nr 126, poz. 1019.

¹³⁵ Ustawa z dnia 20 kwietnia 1892 r., § 40–42.

niem: 1) Zakłady i inne przedmioty majątkowe, które nie są przeznaczone do dalszego zbycia, lecz trwale do prowadzenia przedsiębiorstwa, wolno policzyć tylko w cenie nabycia lub zrobienia; mogą one być policzone w tej cenie bez względu na mniejszą wartość, jeżeli potrąci się kwotę wyrównującą zużycie lub wstawi się odpowiadający temuż fundusz na odnowienie; 2) nie wolno policzać w bilansie jako aktywy kosztów organizacji i administracji; prawo spółki do ściągnięcia dopłat wspólników należy umieścić w bilansie jako aktywa tylko o tyle, o ile ściągnięcie zostało już uchwalone, a wspólnikom nie przysługuje prawo uwolnienia się od zapłaty dopłat przez odesłanie do udziału w przedsiębiorstwie; przyjętym do aktywów bilansu roszczeniom o dopłatę musi się przeciwstawiać tę samą kwotę kapitału w pasywach; 3) kwotę kapitału zakładowego, ustanowioną w umowie spółkowej, należy przyjąć do pasywów. To samo stosuje się do kwoty każdego funduszu na rezerwy i na odnowienia, jako też do łącznej kwoty wypłaconych dopłat, o ile użycie takie uzasadnia odpisanie dotyczących pozycji pasywów; 4) zysk lub strata wynikająca z porównania wszystkich aktywów i pasywów muszą być osobno wymienione na końcu bilansu”.

Zasady wyceny bilansowej spółek z ograniczoną odpowiedzialnością funkcjonujących na terenach byłego zaboru austriackiego¹³⁶ regulowało prawo austriackie. Zgodnie z § 23 tego prawa „przy zestawieniu zamknięcia rachunkowego, które obejmować winno całą gospodarkę spółki, stosują się następujące przepisy: 1) co do przedmiotów, objętych obrotem giełdowym lub targowym, wstawić wolno co najwyżej cenę giełdową lub targową tej chwili, która stanowi podstawę zamknięcia rachunków, gdyby zaś cena ta przewyższała cenę nabycia lub wytworzenia, co najwyżej tą ostatnią; 2) co do innych części składowych majątku wstawić należy co najwyżej cenę nabycia lub wytworzenia; 3) przy takich przedmiotach majątkowych, które nie są przeznaczone na sprzedaż, lecz stale do prowadzenia przedsiębiorstwa, wstawić wolno co najwyżej cenę nabycia lub wytworzenia. Można podać przy nich tę cenę, choćby obecna ich wartość jest niższa, o ile kwotę równającą się ubytkowi wartości umieści się w stanie biernym lub fundusz, odpowiadający ubytkowi wartości, wstawi się jako pozycję stanu

¹³⁶ Ustawa austriacka z 6 marca 1906 r.– ustawa z dnia 6 marca 1906 r. o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością.

biernego; 4) kwotę kapitału zakładowego umieścić należy w stanie biernym, zarówno jak kwotę każdego funduszu rezerwowego i funduszu na odnowienie oraz łączną kwotę wypłaconych dopłat, o ile sposób użycia nie uzasadnia odpisania dotyczących pozycji stanu biernego; 5) na końcu bilansu musi być osobno podany zysk lub strata, jakie wynikają z porównania wszystkich aktywów i wszystkich pasywów”.

Analiza obowiązujących aktów prawnych dotyczących spółek z ograniczoną odpowiedzialnością w okresie po odzyskaniu niepodległości przez Polskę prowadzi do wniosku, że na bardzo małym obszarze Polski obowiązywały przepisy rosyjskie, które pod względem wyceny bilansowej były zupełnie różne od przepisów funkcjonujących na terenach objętych zaborem pruskim i austriackim. Przepisy obowiązujące na kresach wschodnich wraz ze wschodnią częścią województwa białostockiego nakazywały dokonywać wyceny w cenie rynkowej, jednak nie wyższej niż cena nabycia lub koszt wytworzenia¹³⁷, z uwzględnieniem zużycia. Na pozostałym obszarze Polski działały zasady podobne do współcześnie obowiązujących, zgodnych z ustawą o rachunkowości dla jednostek kontynuujących działalność. Na terenach tych dla spółek z ograniczoną odpowiedzialnością po uzyskaniu niepodległości wartością wyjściową były cena nabycia lub koszt wytworzenia. Nie można było jednak prezentować składników majątku w cenie wyższej niż wartość rynkowa, co oznacza, że przepisy obowiązujące na tych terenach obligowały do dokonywania odpisów z tytułu trwałej utraty składników majątku, a ewentualna strata lub zysk z przeszacowania powinny być prezentowane na końcu bilansu.

W dniu 25 czerwca 1924 roku zostało wydane rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o bilansowaniu w złotych oraz określeniu w złotych kapitałów własnych przedsiębiorstw, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych. Nakładało ono obowiązek sporządzania bilansu i inwentarza w złotych¹³⁸. Rozporządzenie to było wiążące dla wszystkich podmiotów

¹³⁷ Zasada ta jest podobna do współcześnie obowiązującej zasady wyceny w przypadku odrzucenia zasady kontynuacji działalności, czyli w cenie możliwej do uzyskania w drodze zbycia, jednak nie wyższej niż koszt wytworzenia lub cena nabycia pomniejszona o wszelkiego rodzaju odpisy z tytułu trwałej utraty wartości. Jest jednak odwrotnością sposobu wyceny większości składników majątku stosowanej przy założeniu kontynuacji działalności, który został określony w art. 28 ustawy o rachunkowości.

¹³⁸ W. Broniewski, *Bilans otwarcia w złotych*, księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1924, s. 4–10.

prowadzących księgi rachunkowe, jednak nie regulowało zasad wyceny składników majątku.

Od 1 stycznia 1929 roku spółki akcyjne funkcjonujące w Polsce zobowiązane były dokonywać wyceny bilansowej zgodnie z nowymi przepisami obowiązującymi w całej Polsce¹³⁹. Zgodnie z art. 104 prawa o spółkach akcyjnych przy sporządzaniu bilansu spółek akcyjnych należało „stosować następujące zasady: 1) kapitał akcyjny, fundusze zapasowe i rezerwowe wszelkiego rodzaju należy umieścić w pasywach; 2) koszty organizacji względnie późniejszego rozszerzenia przedsiębiorstwa można rozłożyć na najwyżej pięcioletni okres amortyzacyjny pod warunkiem ujawnienia ich w bilansach; 3) koszty administracji powinny być potrącane w rachunkach rocznych w całości; 4) zysk lub stratę należy wykazać w bilansie jako osobną pozycję; 5) obligacje wydane przez spółkę należy wykazać w bilansie podług wartości nominalnej; różnicę między ceną uzyskaną z emisji poniżej wartości nominalnej a sumą nominalną można wykazać w aktywach pod warunkiem umorzenia jej w drodze corocznych odpisów”.

W art. 105 nakazywano, aby składniki majątku trwałego wyceniać według ceny nabycia lub wytworzenia i dokonywać corocznych odpisów amortyzacyjnych. Zgodnie z art. 106 „surowce, zapasy towarów i inne wartości stanowiące przedmiot obrotu spółki powinny być przyjęte do bilansu po cenie kosztów własnych, a gdyby cena ta była wyższa od ceny rynkowej w dniu bilansowym, po cenie rynkowej”.

Z kolei zgodnie z art. 107 „papiery wartościowe i waluty obce, jeżeli są notowane na giełdzie, należy przyjąć do bilansu po cenie nabycia, a gdyby ta cena przewyższała przeciętny kurs giełdowy z ostatniego miesiąca przed dniem bilansowym, według tej przeciętnej; papiery zaś i waluty obce, niemające kursu, po cenie nabycia”.

Sposób wyceny należności obcych określony został w art. 108, zgodnie z którym składniki te należało przeliczyć według przeciętnego kursu i podać w wartości nominalnej. Przeprowadzona analiza uregulowań zasad wyceny składników majątku spółek akcyjnych obowiązujących od

¹³⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. Prawo o spółkach akcyjnych, Dz.U. z 1928 r., nr 39, poz. 383.

1929 roku na terenie całej Polski pozwala stwierdzić, że spółki akcyjne przy wycenie bilansowej większości składników majątku powinny stosować cenę nabycia lub koszt wytworzenia, które winny być pomniejszone w razie utraty wartości. W przypadku środków trwałych nie wskazano jednoznacznie, że należy prezentować je w wartości netto – po dokonanych odpisach – lecz nakazywano jedynie, aby takich odpisów dokonywano; najczęściej odpis taki korespondował ze zwiększeniem kapitału amortyzacyjnego bez zmniejszania wartości bilansowej środków trwałych zaprezentowanych w bilansie.

Ówczesne regulacje powodowały, że od 1929 roku dla spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i dla spółek akcyjnych należało stosować inne zasady wyceny bilansowej. Dodatkowo w przypadku spółek z ograniczoną odpowiedzialnością istniały w Polsce trzy odrębne regulacje prawne. Stan ten trwał do końca 1933 roku, w którym określono jednolite zasady wyceny dla spółek z ograniczoną odpowiedzialnością funkcjonujących w Polsce. Zasady te zostały określone w rozporządzeniu Prezydenta RP – Prawo o spółkach z o.o.¹⁴⁰ Regulacje te były bardzo podobne dla spółek akcyjnych. Następnie przepisy prawa o spółkach z o.o. włączono do kodeksu handlowego i do nowego rozporządzenia, którym było rozporządzenie prezydenta z dnia 27 czerwca 1934 roku z mocą obowiązującą na obszarze całej Polski od 1 lipca 1934 roku. Oznacza to, że od początku 1934 roku w Polsce obowiązywały jednolite zasady wyceny bilansowej w spółkach kapitałowych.

W dniu 27 października 1933 roku zostało wydane rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych¹⁴¹. Rozporządzenie to nie dotyczyło spółek jawnych, komandytowych, banków, zakładów ubezpieczeń i przedsiębiorstw państwowych i nakazywało, aby w bilansach uwidaczniać majątek, także majątek w gotówce, papierach procentowych, wierzytelnościach, udziałach, zapasach, oraz aby zobowiązania i sprawozdania wykazywały koszty ad-

¹⁴⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Prawo o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością, Dz.U. z 1933 r., nr 82, poz. 602.

¹⁴¹ Dz.U z 1933 r., poz. 662 i 663, dalej zwane rozporządzeniem prezydenta.

ministracji, fabrykacji i finansowe¹⁴². Akt ten był sformułowany w sposób bardzo ogólny i nie określał reguł wyceny ani szczegółowych zasad prezentacji bilansowej. Dokładniejsze wytyczne co do sporządzania bilansów zostały określone w Rozporządzeniu Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r.¹⁴³ Akt ten określał zasady wyceny jedynie w sposób fragmentaryczny. Zgodnie z nim wartość maszyn, praw, nieruchomości, koncesji, urządzeń technicznych powinna być wykazywana w kwocie nieprzekraczającej ceny nabycia lub kosztów wytworzenia¹⁴⁴.

Przeprowadzona analiza obowiązującego prawa w zakresie wyceny bilansowej na terenie Polski w okresie dwudziestolecia międzywojennego pozwala stwierdzić, że w przypadku spółek akcyjnych do roku 1929 obowiązywały różne dla rejonów Polski unormowania w tym zakresie, a od roku 1929 zaczęły funkcjonować jednolite regulacje w całej Polsce, w których przy wycenie obowiązywały cena zakupu lub koszt wytworzenia pomniejszone o utratę wartości do ceny rynkowej. W przypadku spółek z ograniczoną odpowiedzialnością stan niejednorodnych unormowań trwał do roku 1933, a od roku 1934 wprowadzono jednolite uregulowania dla spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, które nie różniły się znacząco od regulacji obowiązujących spółki akcyjne.

Do roku 1929 w przypadku spółek akcyjnych i do roku 1934 w przypadku spółek z ograniczoną odpowiedzialnością akty prawne w sposób bardzo ograniczony definiowały zasady wyceny składników i majątku i zobowiązań, lecz ich uzupełnieniem była literatura tematu, która odgrywała znaczącą rolę w ujednoceniu reguł wyceny bilansowej na ziemiach polskich i w zwiększaniu wartości informacyjnej ówczesnych sprawozdań finansowych. Zasady te nie były obligatoryjne, jednak analiza dokumen-

¹⁴² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych, Dz.U., poz. 662 i 663.

¹⁴³ Rozporządzenie Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r., dalej zwane rozporządzeniem ministrów.

¹⁴⁴ Rozporządzenie Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych.

tów historycznych wskazuje, że stały się swoistymi przepisami i były używane w praktyce. Według literatury tematu pochodzącej z badanego okresu „poprawność bilansu polega zasadniczo na ocenie składników majątkowych. Główną więc uwagę zwracać będzie rewident na sposób szacowania, kierując się przepisami bilansowania (zasadniczo po cenie nabycia wzg. kosztów własnych), nadto zwraca uwagę na metody dokonywania odpisów (rozgraniczenie gruntów od budowli, kosztów odnowienia od kosztów utrzymania, łączenie bowiem tych wartości powoduje niewłaściwe odpisy)”¹⁴⁵.

Według A. Benisa w tym okresie koszty pierwszej organizacji przedsiębiorstwa można było rozłożyć na pięcioletni okres amortyzacyjny, ale tylko pod warunkiem, iż zostaną one ujawnione w bilansie, koszty administracji miały być potrącane w całej swojej wartości w rachunkach rocznych, obligacje wyemitowane przez spółkę zaś powinny być wykazane w kwocie nominalnej w długach spółki¹⁴⁶. Zasady wyceny wyniku finansowego nie zostały określone w aktach prawnych obowiązujących w tym okresie, jednak zastosowanie się do zaproponowanych przez A. Benisa rozwiązań stopniowego umorzenia organizacji przedsiębiorstwa i potrącenia kosztów administracji w całej swej wartości powodowało, że wynik okresu był bardziej zbliżony do rzeczywistego. Jednak wykazywanie w długach spółki zobowiązań z tytułu wyemitowanych obligacji w kwocie nominalnej sprawiało, że wartość zobowiązań była zaniżona, a wynik finansowy w pierwszych okresach zawyżony, w okresie spłaty zaś – zaniżony.

F. Sikorski zaznacza, że pierwszym krokiem przy sporządzeniu inwentarza jest nazwanie i zgrupowanie całego majątku oraz wszystkich długów w dane dział (rachunki). Jako przykłady takich rachunków wymienia np. rachunek: towarów, ruchomości (umeblowanie sklepu i biura), dłużników, wierzycieli, kasy, nieruchomości, weksli, akceptów, papierów wartościowych, kapitału zakładowego oraz sum przechodnich, w zależności od szczegółowości prowadzonej księgowości. Każdy z tych rachunków krótko definiuje lub podaje ich przykładowe składniki. Sikorski zdecydowanie

¹⁴⁵ K. Czerwiński, W. Góra i inni, *Poradnik księgowego*, Związek Księgowych w Polsce, Warszawa 1929, s. 12.

¹⁴⁶ A. Benis, *Studja Akcyjne. Bilans*, księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1932, s. 24–29.

najobszerniej wyjaśnia kwestię sum przechodnich, tłumacząc, które z nich powinny być wykazywane w stanie czynnym, a które w stanie biernym. Autor określa też sposób, w jaki należało dokonywać wyceny poszczególnych składników majątku i długów. Proponuje on, aby kasę w walucie obcej „przeliczyć na złote podług kursu dnia i włączyć do ogólnej sumy”. W przypadku towarów autor zwraca uwagę na odmienność ceny własnej od ceny rynkowej. Jeżeli cena własna jest niższa od rynkowej w dniu sporządzania inwentarza, to powinno się przyjąć cenę własną. W sytuacji odmiennej zaś proponował, aby przyjąć cenę rynkową i dodatkowo uwzględnić koszty dostawy do składu. Przy dokonywaniu spisu autor zaleca stosować szczegółowe wagi oraz ceny, np. cukier kostka 100 kg po 1,20 zł. Przy rachunku dłużników proponuje uwzględniać odpisy aktualizacyjne. W takim przypadku w rachunku dłużników widoczna byłaby tylko spodziewana kwota zapłaty, a część umorzona stanowiłaby stratę. Jeżeli jednostka spodziewała się otrzymania należności, jednak nie miała pewności jej otrzymania, należność była wykazywana na osobnym rachunku – dłużników wątpliwych. Spłata poprzednio umorzonej należności stanowiła dla jednostki zysk (wpływ nieoczekiwany).

Autor sugerował również, aby przy wpisywaniu do inwentarza weksli i akceptów pamiętać, że jeżeli weksle w dniu sporządzenia inwentarza znajdowały się w posiadaniu sporządzającego bilans, to znaczyło, że nie nadszedł jeszcze ich termin płatności. W sytuacji żądania od wystawcy wykupienia weksla przed terminem płatności wystawca, jeżeliby się zgodził na takie żądanie, żądałby jednocześnie wypłacenia mu odsetek za tę liczbę dni, za jaką wcześniej wypłaciłby gotówkę.

Z powyższego wynika, że weksel lub akcept powinny wyrażać pełną swą wartość dopiero w dniu ich płatności. A zatem weksle i akcepty przed terminem ich płatności wyrażające wystawioną na nich sumę złotych w momencie wyceny należy pomniejszyć o odsetki za czas od dnia sporządzenia inwentarza lub od dnia wykupienia do dnia ich płatności. W przypadku ruchomości oraz ich stopniowego zużycia proponowano dokonywanie odpisu rocznego w wysokości 10%, ale z uwzględnieniem czasu przydatności do użytkowania środka trwałego. Po zakończeniu okresu amortyzacji danej ruchomości, która wciąż była użytkowana, autor zalecał

wykazywanie tego przedmiotu w wartości 1 zł w inwentarzu, aby „nie zagiął ksiązkowo dany przedmiot”. W czasie jego amortyzacji proponował, aby w inwentarzu każdy środek trwały był wykazywany w wartości po uwzględnieniu odpisu amortyzacyjnego. Papiery wartościowe proponował wykazywać w inwentarzu według ceny kursowej z dnia sporządzenia inwentarza z uwzględnieniem wzrostu wartości do dnia sporządzenia inwentarza. Cena kursowa powinna stanowić cenę, według której jednostka nabyła dany papier wartościowy¹⁴⁷.

S. Lisowski zalecał również aktualizację wierzytelności wątpliwych do wartości prawdopodobnej, a te nieściągalne zalecał uwzględnić w stratach. Standardy wyceny różniły się w stosunku do różnych form prawnych. W przypadku spółek jawnych, komandytowych oraz przedsiębiorstw kupców jednoosobowych wartość poszczególnych składników należało wykazać według ich rzeczywistej wielkości. Inwentarze spółek z o.o. i akcyjnych zawierały zaś wartości danych składników określone według kosztów wytworzenia lub nie wyższej niż cena ich nabycia. Takie metody były wykorzystywane wobec przedmiotów służących do stałego użytkowania. Przedmioty przeznaczone do obrotu powinny być wykazywane w inwentarzu w wartości rzeczywistej, ale nie wyższej niż wartość kosztów własnych. W przypadku zaś, gdyby koszty te przekroczyły cenę rynkową, ich wartość wykazana w inwentarzu nie powinna jej przekroczyć¹⁴⁸.

T. Karbowski zauważa obszerność tematu wyceny poszczególnych składników majątkowych, a pojęcie wartości ogranicza do ceny, a więc tylko tej wyrażonej w jednostce monetarnej danego kraju. Jego zdaniem „w inwentarzu wykazuje się stan gotówki stwierdzony w kasie i uzgodniony z księgą kasy, względnie z innymi zapiskami”. Autor sugeruje podział gotówki według walut, tłumacząc to obowiązującymi wtedy przepisami dewizowymi i związanym z nimi ograniczeniem znaczenia gotówki wyrażonej w zagranicznej walucie dla kupca. Należności bankowe powinny być podzielone na dwa rodzaje – rachunki oszczędnościowe i czekowe. Jednak saldo powinno zostać wykazane osobno dla każdego banku na podstawie

¹⁴⁷ F. Sikorski, *Popularny wykład księgowości metodą inwentarzową w zastosowaniu dla wszelkiego rodzaju przedsiębiorstw prywatnych oraz związków i przedsiębiorstw komunalnych*, nakładem Kursów Handlowych F. Sikorskiego, Dąbrowa Górnicza 1933, s. 13–24.

¹⁴⁸ S. Lisowski, *Bilans i inwentarz a sąd rejestrowy*, Biblioteka Wydawnictw Prawniczych, Lwów 1937, s. 26–29.

otrzymanych wyciągów bankowych z uwzględnieniem naliczonych odsetek na rzecz przedsiębiorstwa oraz kosztów i prowizji bankowych. W sytuacji, gdy obrót papierami wartościowymi nie jest przedmiotem działalności danego kupca, papiery te powinny być wycenione w inwentarzu według wartości nabycia. Zwrócono przy tym uwagę, że w przeciwnym wypadku w razie wzrostu kursu pojawiłby się problem niezrealizowanych zysków, co mogło przedstawić fałszywy stan inwentarza, a co za tym idzie, całego majątku. Odmienne należało wykazać ich wartość w sytuacji, gdy kurs spadał – wtedy trzeba było przyjąć przeciętny kurs giełdowy za dany miesiąc¹⁴⁹.

W celu sprawdzenia dokumentacji zasad wyceny stosowanych w okresie 1918–1939 roku przeanalizowano księgi rachunkowe i sprawozdania finansowe podmiotów gospodarczych funkcjonujących w różnych rejonach Polski. Z interpretacji dokumentacji księgowej wynika, że opis stosowanych zasad wyceny nie występuje wcale.

Analizę metod wyceny w Cukrowni „Zbiersk” w latach 1919–1939 przeprowadzono na podstawie ksiąg rachunkowych i innej dokumentacji księgowej zgromadzonej w kaliskim archiwum państwowym. W roku obrotowym 1933–1934 poddano szczegółowemu przeglądowi księgę główną i dziennik, w których dokładniej przyjrano się większości zapisów dotyczących należności, materiałów, towarów i środków trwałych. Analiza pozostałych lat z badanego okresu polegała na przeglądzie kont księgowych w celu odzyskania kont korygujących wartość składników majątku trwałego i obrotowego. W rezultacie stwierdzono, że w badanym okresie nie korzystano z kont korygujących. Szczegółowa analiza kont księgowych prowadzi do wniosku, że składniki majątku trwałego wyceniano w cenie nabycia i figurowały one w ewidencji księgowej do czasu ich likwidacji lub sprzedaży.

W roku 1933–1934 wszystkie składniki majątku trwałego zostały wykazane według cen bilansu otwarcia, a nowe składniki – w cenie nabycia bez potrącania odpisów. Z zapisów na kontach środków trwałych wynika, że w roku 1933–1934 dokonano zmniejszenia wartości środków trwałych

¹⁴⁹ T. Karbowski, *Zarys księgowości kupieckiej przedsiębiorstwa jednostkowego*, Kursy Handlowe w Chorzowie, Chorzów 1946, s. 30-46.

bezpośrednio na koncie *środki trwałe*. Zapis dotyczy trzech samochodów, których wartość bilansową zmniejszono do 900 zł, a różnicę odpisano z kapitału amortyzacyjnego na kwotę 14288,77. Zapis zmniejszenia wartości korespondował z kontem wynikowym, a po zamknięciu roku wartość ta została zaprezentowana w rachunku zysków i strat. Dodatkowo na podstawie tabeli amortyzacyjnej obliczano amortyzację od każdego składnika majątku trwałego i odpisy te nie były księgowane na kontach księgowych, ale przenoszone na kapitał amortyzacyjny. Wartość dokonanych odpisów amortyzacyjnych nie stanowiła kosztu bilansowego, lecz była uznawana jako koszt podatkowy, podobnie za koszt podatkowy uznawano odpis z tytułu trwałej utraty wartości trzech samochodów.

Środki w walutach obcych ewidencjonowano po kursie zakupu, a w przypadku ich rozchodu różnice kursowe ewidencjonowano na odrębnym koncie wynikowym *Różnice kursu walut obcych*. Z analizy notatek sporządzonych prawdopodobnie przez osobę odpowiedzialną za prowadzenie ksiąg rachunkowych wynika, że „z posiadanych papierów wartościowych i akcji figurujących w bilansie otwarcia obliczono do bilansu zamknięcia 1218 akcji Banku Cukrownictwa po kursie zł 60,- oraz 1174 akcje Banku Polskiego po kursie zł 85,- /kurs z dn.30.VI.1934 r./ Straty kursowe w sumie zł 77 961,76 zaksięgowano na r-ku Strat i Zysków. Pozostałe obliczono w tej samej wartości bilansu otwarcia. Nabyte w roku operacyjnym w/g ceny nabycia”. Oznacza to, że posiadane akcje były wyceniane po cenie kursu z dnia przyjęcia do bilansu, a różnice w kursie akcji – odnoszone na rachunek zysków i strat i wykazywane w odrębnej pozycji przychodów lub kosztów.

Rozrachunki ewidencjonowano na kontach syntetycznych, do których prowadzono analitykę w oddzielnej księdze. Oznacza to, że każdy rozrachunek ewidencjonowany był na koncie zbiorczym i po raz drugi przenoszony był do księgi rozrachunków. Dodatkowo tworzono zestawienie przeterminowanych i nieściągalnych należności zawierające kwotę odpisu, którego suma była przenoszona do kosztów fabrykacji. W roku 1933/1934 utworzono odpis aktualizacyjny należności nieściągalnych z rachunku Plantatorów Wielkorolnych na kwotę 2176,28 zł i z rachunku Odbiorców na kwotę 3980,99 zł. Materiały i towary wyceniano w cenie zakupu, co po-

twierdza metoda ewidencji, gdyż przy każdym zapisie zwiększającym wartość tych składników majątku figurują numer obcego dowodu księgowego i nazwa sprzedawcy. Wyroby gotowe w postaci cukru i półprodukty w postaci melasy ewidencjonowano w koszcie wytworzenia w stałych cenach ewidencyjnych wynikających z kalkulacji produkcji (51,35 zł za q). Na oddzielnym koncie księgowym ewidencjonowano ilość cukru zapasowego i eksportowego, który przedstawiano w cenie rynkowej – 12,80 zł za 100 kg¹⁵⁰. W przypadku tych składników majątku nie ewidencjonowano kosztów odchyleń, lecz wyroby wydawano również w stałej cenie ewidencyjnej i w takiej samej cenie przyjmowane były do bilansu i inwentarza.

Inaczej zaś wyceniano inwentarz żywy, który został wytworzony w gospodarstwie Petryki będącym oddziałem cukrowni. Składniki te ujmowano w momencie przyjęcia w cenie określonej na podstawie katalogu produkcji rolnej. Przed zamknięciem wartość sztuk, które osiągnęły odpowiedni wiek, była przenoszona na inne konto. W roku 1933/1934 figurujące w księgach jako bilans otwarcia 3 sztuki jałówek po 417 zł oraz 3 sztuki po 80 zł przeniesiono na inne konto jako krowy tej samej wartości, nie wprowadzając przyrostu wartości. Dodatkowo figurujące w bilansie otwarcia 26 sztuk cieląt po 80 zł oraz 2 sztuki po 33,50 zł przeniesiono jako jałówki na inne konto. Z dodatkowych zapisów wynika, że cenę obliczono na podstawie norm szacunkowych Łódzkiej Izby Rolniczej dla zamknięć rachunkowych roku gospodarczego 1934/1935.

Kapitały własne wyceniano w cenach nominalnych, w każdym roku dokonując odpowiednich odpisów. W roku 1933/1934 dokonano odpisu z zysku na kapitał zapasowy na kwotę 74 194,54 zł, a na kapitał amortyzacyjny dokonano odpisu w wysokości 601 507,89 zł.

Z dokumentów księgowych Kaliskiej Manufaktury Pluszu i Aksamitu w archiwum państwowym w Kaliszu zachowały się m.in.: księga główna, memoriał, prima nota i sprawozdania finansowe z lat 1926–1939. Szczegółowym badaniem objęto zapisy w księgach rachunkowych z roku 1930. Badanie polegało na prześledzeniu zapisów na poszczególnych kontach księgowych w księdze głównej, a zapisy, które mogłyby pozwolić poznać sposób wyceny, były porównywane z zapisami w dzienniku i prima nocie.

¹⁵⁰ Zgodnie z kalkulacjami koszt produkcji wynosił 51,35 zł, cena urzędowa cukru wewnętrznego bez akcyzy wynosiła 84,50 zł, cena rynkowa cukru eksportowego wynosiła 12,80 zł za 100 kg.

Z powodu braku dokumentów źródłowych trudno jest określić sposób wyceny składników majątku trwałego, lecz prawdopodobnie była to cena zakupu (możliwe, iż stosowano cenę nabycia).

Na kontach rachunków maszyn ewidencjonowano po stronie Wn zakupy środków trwałych, a analiza treści w dzienniku i prima nocie pozwala stwierdzić, że ewidencji dokonywano na podstawie obcych dowodów źródłowych. W roku 1930 na koncie maszyn stan początkowy wynosił 801792,18. Dodatkowo w roku 1930 zakupiono cztery maszyny o wartościach: 2 164,70, 24,61, 5 463,60 oraz 2 056,80, co w kwocie obrotów daje stan końcowy po stronie Wn 811 501,89.

Po stronie Ma w roku 1930 zaewidencjonowano dwie operacje likwidacji środków trwałych na kwoty: 56,23 oraz 523,6, co daje łączną sumę zapisów w wysokości 579,83. Z zapisów w księdze głównej wynika, że do bilansu przeniesiono kwotę 810 922,06, czyli różnicę pomiędzy kwotą obrotów konta po stronie debetowej i kredytowej. Porównanie tej wartości z bilansem pozwoliło stwierdzić, iż dokładnie taka kwota została zaprezentowana w bilansie za rok 1930.

Przeprowadzone badanie wiedzie do wniosku, że w omawianej jednostce w roku 1930 środki trwałe wyceniane były w cenie zakupu (lub nabycia) i w wartości brutto prezentowanej w bilansie. W księdze głównej występują również konta amortyzacji, jednak ewidencjonowano na nich jedynie wysokie kwoty w maju, co może wskazywać, że dokonywano na nich zapisów naliczenia kapitału amortyzacyjnego przed zamknięciem ksiąg rachunkowych, a kwota naliczenia amortyzacji korespondowała z kontem kapitału amortyzacyjnego. Koszt amortyzacji zaprezentowany był w rachunku zysków i strat pod nazwą *Amortyzacja budynków – maszyn...* (dalej nieczytelne).

W badanej jednostce istniało konto walut zagranicznych, a zapisów na nim dokonywano raz w miesiącu i były one przenoszone z prima noty. Liczba zapisów uniemożliwiła dokładną analizę zapisów i sposób wyceny, jednak pozycja różnic kursowych w rachunku zysków i strat pozwala przypuszczać, że operacje wyceniano po kursie dnia, a różnicę przenoszono na wynik finansowy. Na rachunkach złotych środki pieniężne w kasie wy-

ceniano w wartości nominalnej. Na kontach rozliczeniowych operacje wyceniano w wartości nominalnej, jednak dokonywano odpisów aktualizujących od należności nieściągalnych. Świadczą o tym zapisy na kontach rozrachunkowych. Przykładowo kwota 2 zł, która figurowała na koncie rozrachunkowym jako należność wątpliwa z powodu upadłości dłużnika, została spisana jako nieściągalna. Została ona ujęta w marcu w pierwszej kolejności w memoriale pod pozycją 186, w następnej kolejności przeniesiona do prima noty, a następnie – do księgi głównej w korespondencji z kontem kosztów rzeczywistych. Na koncie tym figuruje więcej zapisów w różnych miesiącach na łączną kwotę 243 690,21 zł, która przy zamknięciu roku została przeniesiona do rachunku zysków i strat.

Materiały i towary wyceniano w cenie zakupu, co potwierdza sposób ewidencji, gdyż przy każdym zapisie zwiększającym wartość tych składników majątku figuruje numer obcego dowodu księgowego i nazwa sprzedawcy. W badanej jednostce nie występowały konta wyrobów gotowych, a analiza zapisów sprzedaży nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, w jaki sposób wyceniano wyroby gotowe w roku 1930, gdyż nie zachowały się dokumenty produkcji i kalkulacji wyrobów gotowych z tego roku. Jednak analiza nieco późniejszych dokumentów z 1936 prowadzi do wniosku, że istniały cenniki wyrobów gotowych określające cenę, po której odbywała się sprzedaż. Może to sugerować, że koszty wyrobów gotowych w roku obrachunkowym to suma kosztów konta kosztów fabrykacji. Oznaczałoby to, że nie dokonywano wyceny wyrobów gotowych, a kapitały wyceniano w wartościach nominalnych.

Analiza ewidencji księgowych dwóch jednostek gospodarczych prowadzi do wniosku, że stosowały one bardzo podobne metody wyceny składników majątku, wyceniając majątek trwały w cenie nabycia lub wytworzenia i prezentując jego wartość w aktywach bilansu w wartości brutto. Środki pieniężne złotowe ujmowano w wartościach nominalnych, a środki walutowe prawdopodobnie w kwocie nominalnej przeliczonej po kursie dnia. Rozrachunki były w kwotach nominalnych z dokonywaniem odpisów aktualizacyjnych należności. Materiały i towary wyceniano w cenie zakupu bez dokonywania odpisów aktualizujących, co mogło być jednak podyktowane brakiem takiej konieczności z powodu braku towa-

rów i materiałów, których wartość zmniejszyła się z powodu trwałej utraty wartości. W przypadku wyrobów gotowych istniała różnica w wycenie, gdyż w Cukrowni „Zbiersk” wyroby gotowe wyceniano w stałych cenach ewidencyjnych, a w Manufakturze Pluszu i Aksamitu nie prowadzono ewidencji wyrobów gotowych. Kapitały w obu jednostkach wyceniano w wartościach nominalnych. Zasady wyceny stosowane w jednostkach były zgodne z ówczesnymi przepisami.

3.2. Bilans a wycena w okresie dwudziestolecia międzywojennego

W celu zbadania metod wyceny stosowanych w początkach niepodległości Polski analizie poddano bilanse kilku podmiotów gospodarczych działających w różnych rejonach Polski, sporządzonych w okresie 1919–1939. Analiza polegała na ocenie jakości informacji płynącej z bilansów sporządzonych w badanym okresie i możliwości oceny stosowanych metod wyceny. Brano pod uwagę również jakość informacji płynącej z bilansów w sytuacji braku możliwości rozpoznania stosowanych metod wyceny.

Jako pierwsze analizie poddano bilanse Fabryki Papieru i Celulozy w Myszkowie z lat 1923–1934. Myszków leżał w południowo-zachodniej części Rzeczypospolitej z okresu XV wieku. „Po III rozbiorze Polski jego ziemie weszły w skład zaboru pruskiego, a po kongresie wiedeńskim znalazły się w Księstwie Warszawskim, później w zaborze rosyjskim. W okresie międzywojennym należały do województwa kieleckiego”¹⁵¹.

W pierwszym roku objętym analizą – 1923 (por. tabela 10) – nie wyszczególniono odpisów amortyzacyjnych, jak robiono to w poprzednich okresach w formie procentów, lecz zapisywano tylko odpowiednią kwotę i tak kapitał amortyzacyjny od maszyn wynosił 5 548 696,35, a od budynków 1 118 215,-. W badanym bilansie nie występowała pozycja niewypła-

¹⁵¹ <http://www.retro.miastomyszkow.pl/artykuly/19> (11.06.2017 r.).

calnych dłużników¹⁵², a analiza bilansów za kolejne lata wskazuje, że taka pozycja zaczęła się pojawiać. Trudno jednoznacznie ocenić, czy spowodował to fakt, że w badanym okresie nie było zagrożonych należności, czy zmiana polityki rachunkowości lub spisanie takich należności do wartości zero. Brak opisu stosowanej polityki rachunkowości w zakresie wyceny i prezentacji uniemożliwia jednoznacznie stwierdzenie powodu braku należności nieściągalnych przedstawionych w bilansie. Analiza bilansu bez informacji o stosowanych metodach wyceny nie dostarcza zatem pełnej informacji o kondycji badanej jednostki.

Tabela 10. Bilans Fabryki Papieru i Celulozy na 31.12.1923 r.

Bilans po dzień 31.12.1923 r.				
Stan czynny				
Kasa		mk	2778652804	70
Nieruchomości:				
Budowle:	105262319,28	"		
Place:	7291000	"	112553319	28
Maszyny		"	441550000	–
Materiały		"	17018174125	–
Papier		"	160648759200	–
Papiery wartościowe		"	700050210	–
Nowe Instalacje (w trakcie urządzenia)		"	35908285740	–
Nowe Budowle (w trakcie budowy)		"	30611532889	–
Materiały budowlane		"	510326525	–
Weksle		"	13861691000	–
Dłużnicy		"	1520506413303	13
		mk	1783097989116	11
Stan bierny				
Kapitał Zakładowy		mk	1500000000	–
Kapitał Zapasowy		"	145911570	91
Kapitał Amortyzacyjny		"	409096650	34
Kapitał Zapomogowy		"	15602795	93
Rezerwa Walutowa		"	260350206	88
Podatek dochodowy pozostałość		"	48859252	95
Wierzyciele		"	1483060000025	89
Zysk		"	297658168613	21
		mk	1783097989116	11

Źródło: sprawozdanie Fabryki Papieru i Celulozy.

Kolejną badaną jednostką to Przemysł Chemiczny „Boruta” Spółka Akcyjna w Zgierzu. Analizie poddano sprawozdania finansowe za okres 1920–1939 zawierające sprawozdanie z działalności, bilans oraz rachunek

¹⁵² W 1924 roku nadal w bilansie zamknięcia widniała pozycja Niewypłacalni dłużnicy, których to kwota z roku na rok wzrastała. W 1931 roku w bilansie zamknięcia zamieszczono pozycję Wexli protestowanych spisanych na straty 198.985,92, zaś na rachunku zysków i strat zapisywano straty na zdemontowanych maszynach i rozebranych budynkach 261.913,58 oraz wpływ od dłużników, spisane w latach ubiegłych na straty 18.077,70. W 1933 roku na rachunku strat i zysków ujęto zysk na różnicy kursowej na wykupionych akcjach naszej Spółki Akcyjnej 1.664.000, a także wyegzekwowane od odbiorców należności, spisane w latach ubiegłych na straty 10.304,77. W 1934 roku na rachunku strat i zysków ujęto m.in. stratę na różnicach kursowych 8.632,19, stratę na odbiorcach 977.448,65. Kapitał amortyzacyjny był zwiększany o kwotę, która ujmowana była na rachunku strat i zysków. W dalszym ciągu wartość środków trwałych była prezentowana w wartości brutto.

zysków i strat. W bilansie sporządzonym na dzień 31 grudnia 1920 roku (por. tabela 11) nie ujęto pozycji kapitału amortyzacyjnego¹⁵³. W następnym roku jednak pojawił się fundusz amortyzacyjny w kwocie 14 858 105¹⁵⁴. Oznacza to, że wartość majątku trwałego prezentowana była w wartości brutto. Fakt pokrywania funduszu amortyzacyjnego w kolejnych latach z zysku świadczy, że w badanej jednostce nie dokonywano odpisów amortyzacyjnych. Jednocześnie brak informacji o należnościach zagrożonych nieściągalnością świadczy o tym, że w badanej jednostce przypuszczalnie nie dokonywano odpisów aktualizujących należności, czyli ten składnik majątku w badanej jednostce był wyceniany w wartości brutto. Brak wyrobów gotowych w składnikach aktywów świadczy, że jednostka prawdopodobnie nie prowadziła gospodarki magazynowej, jednak nie można odpowiedzieć na sposób wyceny wyrobów gotowych. Przy takim zakresie informacyjnym jakość informacji płynącej z bilansu jest niewielka.

Tabela 11. Bilans Przemysłu Chemicznego „Boruta” Spółka Akcyjna na dzień 31.12.1920 r.

Stan czynny	za czas od dnia 24.07.1920 r.			
Gotowizna	mk	914758	fen.	53
Remesy	"	7853897	"	-
Budynki	"	27813302	"	75
Place	"	2741831	"	-
Maszyny i urządzenia fabryczne	"	69637534	"	76
Materiały techniczne, budowlane i różne	"	39849785	"	83
Ruchomości	"	977334	"	77
Zapasy barwników, półproduktów i surowców	"	260682322	"	-
Dłużnicy	"	116613050	"	75
Fabrykacja specjalne	"	27770978	"	35
Kaucja Członków Rady	"	380000	"	-
	mk	555234795	fen.	74
do dnia 31.12.1921 r.		Stan bierny		
Kapitał zakładowy	mk	150000000	fen.	-
" rezerwowy	"	56606502	"	50
Wierzyciele	"	259737142	"	84
kaucje Członków Rady	"	380000	"	-
Zysk	"	88511150	"	40
	mk	555234795	fen.	74

Źródło: sprawozdanie Przemysłu Chemicznego „Boruta” Spółka Akcyjna.

¹⁵³ W 1921 roku amortyzacja urządzeń i budynków została pokryta z zysku w wysokości 14 858 105 mk

¹⁵⁴ W 1923 roku podział zysku na amortyzację wynosił 25% od sumy 113 578 335 730 mk – 28 394 583 930 mk W 1924 roku w rachunku strat i zysków pojawia się kosztowa pozycja należności – wątpliwe 446 460,55 (od tego roku kwoty podawane są w PLN). W kolejnym roku w rachunku strat i zysków wyszczególniono m.in. różnicę kursową wynikającą z przerechowania nieuregulowanych zobowiązań w walutach obcych (539 247,42), straty na dłużnikach (7439,37) oraz zysk za uzyskanie od dłużników wątpliwych (16 463,11). W 1930 roku w rachunku strat i zysków zapisano w kosztach *Różne odpisy* 1937,14. W kolejnym roku w rachunku strat i zysków pojawiła się *Amortyzacja* (388 073,76), która zwiększyła *Fundusz amortyzacyjny*.

Z dokumentacji księgowej Kolei Elektrycznej Łódzkiej analizie podano sprawozdania finansowe za okres 1920–1939, zawierające sprawozdanie z działalności, bilans oraz rachunek zysków i strat¹⁵⁵. W aktywach bilansu sporządzonego na dzień 31 grudnia 1931 ujęto stan na koniec poprzedniego roku, zmianę w bieżącym i stan na koniec okresu (por. tabela 12). W aktywach zaprezentowano place, budynki, tory, sieć kabli i przewodników jezdnych, tabor, urządzenia elektrowni, inwentarz techniczny, inwentarz biurowy i gospodarczy, zaprzęgi, pojazdy i samochody, magazyn, kasę, papiery wartościowe, akcje w depozycie członków, papiery wartościowe w depozycie, kaucje pracowników, dłużników krótkoterminowych, sumy przechodnie, papiery wartościowe w zastawie. Analiza wartości składników majątku trwałego pozwala wnioskować, że były one wyceńnione w wartości brutto. Ocenę tę umożliwia ujawnienie wartości początkowej, zwiększenia i stanu końcowego, gdyż wartość początkowa i zwiększenie równają się sumie na koniec okresu. W pasywach zaprezentowany jest kapitał amortyzacyjny, jednak wyłącznie w wartości końcowej, co nie daje możliwości oceny sposobu jego zwiększania. Trudna do zidentyfikowania pozycja *magazyn*, mająca dosyć znaczący udział w sumie bilansowej, którą wyceniono na wartość 1 174 319,15, nie dostarcza praktycznie żadnej informacji o sposobie wyceny i składnikach majątku, które zawiera. Wartość *należności* została przedstawiona w kwocie brutto, gdyż brakuje informacji o należnościach wątpliwych. Oznacza to, że nawet najbardziej szczegółowa analiza bilansu Kolei Elektrycznej Łódzkiej nie pozwala ocenić stosowanych w jednostce metod wyceny składników aktywów i pasywów. Bilans ten z powodu braku opisu stosowanych metod wyceny dostarcza bardzo mało informacji o rzeczywistej wartości majątku, która może mieć znacznie niższą wartość, niż zaprezentowano, gdyż nie jest ona aktualizowana.

¹⁵⁵ W archiwach nie zachowała się dokumentacja księgowa, jednak na podstawie sprawozdania finansowego można stwierdzić, że zysk w 1921 roku pokrył m.in. amortyzację kapitału akcyjnego (67273,20) i amortyzację urządzeń (6547.054). W bilansie zamknięcia w pasywach pojawia się pozycja *Amortyzacja nadwyżki aktywów Spółki ponad mk*(4 320000 – 1 298 014). W bilansie zamknięcia w 1923 roku w pasywach pojawia się pozycja *Amortyzacja majątku* (53 463603,12); jednocześnie widnieje *Kapitał amortyzacyjny*. Trzy lata później w rachunku zysków i strat pojawia się pozycja *różnice kursowe*.

Tabela 12. Bilans Kolei Elektrycznej Łódzkiej Spółka Akcyjna na dzień 31.12.1931 r.

Majątek	Stan z dnia 31.12.1930 r.		Przybyło w 1931 r.		Stan z dnia 31.12.1931 r.	
	zł	gr	zł	gr	zł	gr
Place	916 722	24			916 722	24
Budynki	3 967 181	28	33 354	6	4 000 535	34
Tory	9 748 167	20	27 432	49	9 775 599	69
Sieć kabli i przewodników jezdných	3 363 583	77	784	24	3 364 368	1
Tabor	11 242 551	9	41 155	24	11 283 706	33
Urządzenia elektrowni	2 462 124	95			2 462 124	95
Inwentarz techniczny	1 094 365	36	-56 099	-79	1 038 265	57
Inwentarz biurowy i gospodarczy	389 140	44	17 665	54	406 805	98
Zaprzęgi, pojazdy i samochody	170 931	60	1 914	16	172 845	76
	33 354 767	93	66205	94	33 420 973	87
Magazyn					1 174 319	15
Kasa					49 968	24
Papiery wartościowe					53 379	50
Akcje w depozycie członków					36 000	-
Papiery wartościowe w depozycie					737 400	-
Kaucje pracowników					12 000	-
Dłużnicy krótkoterminowi					197 477	50
Sumy przechodnie					51 624	65
					35 733 142	91
Papiery wartościowe w zastawie					666 000	-
Źródła						
Kapitał akcyjny					20 250 000	-
Kapitał amortyzacyjny			zł 3916 000			
Kapitał zasobowy			zł 1176 000			
Fundusz dyspozycyjny			zł 361 000			
Fundusz odnowienia			zł 361 000			
Fundusz budowlany			zł 276 000		6 090 000	-
Ogółem kapitały własne					26 340 000	-
Dywidenda niepodniesiona					72 625	35
Depozyt członków Zarządu					36 000	-
Depozyt papierów wartościowych					737 400	-
Kaucje pracowników					13 938	37
Wierzyciele						
<i>krótkoterminowi</i>			zł 3 776 699,14			
<i>dlugoterminowi</i>			zł 1 599 000		5 375 699	14
Sumy przechodnie					14 381	43
Pozostałość zysku z roku 1930			zł 1454,39			
Zysk za rok 1931			zł 3 141 644,23		3 143 098	62
					35 733 142	91
Zobowiązania zastawcze					666 000	-

Źródło: sprawozdanie Kolei Elektrycznej Łódzkiej Spółka Akcyjna za rok 1931.

Kolejną badaną jednostką jest Towarzystwo Akcyjne Elektrowni Zgierskiej, której zgromadzone materiały obejmowały sprawozdania finansowe za okres 1923–1926. Sprawozdanie finansowe zawierało sprawozdanie zarządu, bilans oraz rachunek zysków i strat. Odpisy amortyzacyjne były pokrywane przez osiągnięty zysk. W 1925 roku na kapitał amortyzacyjny odpisano z budynków 4% od zł 457 861,31 – 18 314,45, z maszyn, sieci, ruchomości i liczników 10% od zł 1 917 320,15 – 191 732,02. W 1926 roku odpisy uległy zmianie z budynków fabrycznych 4% od zł 460 923,49 – 18 436,94, z ruchomości i narzędzi 5% od zł 20 534 – 1 026,70, z maszyn,

sieci, liczników i transformatorów 10% od zł 1 916 097,22 – 191 609,72. Środki trwałe były prezentowane w wartości brutto. W materiałach nie znaleziono informacji, aby jednostka dokonywała odpisów aktualizujących. Aktywa bilansu Towarzystwa Akcyjnego Elektrowni Zgierskiej sporządzonego na dzień 31 grudnia 1930 roku¹⁵⁶ (por. tabela 13) uszeregowano w dwóch grupach, które nazwano kapitałami (zakładowym i obrotowym)¹⁵⁷. W grupie pierwszej – nieruchomościach i ruchomościach – ujęto składniki majątku trwałego, jednak w przeciwieństwie do poprzedniego nie zaprezentowano zmiany w stosunku do poprzedniego okresu. W bilansie tym występują jedynie kolumny, w których przedstawiono składniki majątku w ujęciu analitycznym, a prawa kolumna zawiera łączną wartość grupy. Kolejna grupa to kapitał obrotowy, w której zaprezentowano takie składniki, jak: materiały do eksploatacji, kasa, wkłady w bankach, należności i pozostałe, kaucje, udziały w innych jednostkach. Pasywa bilansu Towarzystwa Akcyjnego Elektrowni Zgierskiej sporządzonego na dzień 31 grudnia 1930 roku¹⁵⁸ uszeregowano w dwóch grupach: kapitał własny i kapitał obrotowy. W pierwszej grupie zaprezentowano kapitał akcyjny, kapitał zapasowy, kapitał rezerwowy odnowienia, kapitał amortyzacyjny. W grupie kapitału obrotowego wyodrębniono m.in. dywidendę niepodzieloną, zobowiązania oraz zysk netto.

¹⁵⁶ Sprawozdanie finansowe Towarzystwa Akcyjnego Elektrowni Zgierskiej na dzień 31.12.1939 r. sporządzone zostało w języku niemieckim, jednak w kształcie porównywalnym z poprzednim. Może to sugerować, że zostało sporządzone zgodnie z przepisami obowiązującymi w Polsce przed okupacją. W aktywach bilansu nie zostały jednak wyodrębnione grupy majątku trwałego i majątku obrotowego, ale kolejność uszeregowania składników majątku jest porównywalna z poprzednim bilansem. Zmiana polityki rachunkowości w zakresie prezentacji aktywów bilansu wynika ze znaczącego zmniejszenia wartości składników majątku trwałego w stosunku do poprzedniego okresu i braku wartości kapitału amortyzacyjnego w pasywach bilansu. Prawdopodobnie oznacza to, że składniki majątku trwałego zostały zaprezentowane w wartościach netto, czyli po pomniejszeniu o dotychczasowe odpisy amortyzacyjne. Bilans powstały w okresie okupacji niemieckiej zatem znacząco różni się zasadami sporządzania od bilansu sporządzanego wcześniej.

¹⁵⁷ Należy zauważyć, że w tym samym bilansie w grupie pasywów występuje również grupa kapitału obrotowego. Może to sugerować brak zrozumienia dla pojęcia kapitału, który w tamtym okresie był traktowany jako pasywa.

¹⁵⁸ Pasywa bilansu Towarzystwa Akcyjnego Elektrowni Zgierskiej na dzień 31.12.1939 r. zostały uszeregowane nieco odmiennie niż wcześniejsze, gdyż zgodnie z polskimi przepisami z tego okresu zobowiązania wobec instytucji kredytowych powinny być zaprezentowane przed zobowiązaniami wobec dostawców, jednak nie wyodrębniono w nich głównych grup kapitału własnego, kapitału obligacyjnego i zobowiązań. Kapitał amortyzacyjny przedstawiono w wartości zerowej. Różnice te potwierdzają wcześniejsze przypuszczenie, że bilans ten został sporządzony zgodnie z przepisami niemieckimi.

Tabela 13. Bilans Towarzystwa Akcyjnego Elektrowni Zgierskiej na 31.12.1930 r.

Kapitał zakładowy	zł	gr	zł	gr
Place	354 737	93		
Budynki	753 176	62		
Urządzenia wodne	117 478	69		
Maszyny	2 896 213	82		
Sieć przewodników podziemnych	414 526	97		
Sieć przewodników napowietrznych	323 787	43		
Sieć przewodników oświetlenia miejskiego	102 170	98		
Ruchomości i narzędzia	28 643	27		
Liczniki wypożyczone abonentom	81 076	33	5 071 812	04
Kapitał obrotowy	zł	gr	zł	gr
Materiały do eksploatacji	73 216	11		
Kasa	15 923	93		
Papiery procentowe własne	7 263	–		
Udziały w obcych przedsiębiorstwach	2 000	–		
Dłużnicy	388 090	84		
Kaucje złożone	2 970	–		
Marki stemplowe i pocztowe	262	35		
Papiery procentowe obce	5 090	01	494 816	24
suma			5 566 628	28
Kapitał własny	zł	gr	zł	gr
Kapitał akcyjny	2 887 500	–		
Kapitał zapasowy	662 304	03		
Kapitał rezerwowo odnowienia	21 293	–		
Kapitał amortyzacyjny	1 304 303	83	4 875 400	86
Kapitał obrotowy				
Dywidenda niepodniesiona	25 372	40		
Wierzyciele	51 822	79		
Kaucje abonentów w papierach procentowych	590	01		
Kaucje abonentów w gotówce	47 209	99		
Depozyt zarządu	4 500	–		
Papiery procentowe własne wydane na kaucje	2 820	–	132 315	19
Nadwyżka			558 912	23
suma			5 566 628	28
Kapitał własny	zł	gr	zł	gr
Kapitał akcyjny	2 887 500	–		
Kapitał zapasowy	662 304	03		
Kapitał rezerwowo odnowienia	21 293	–		
Kapitał amortyzacyjny	1 304 303	83	4 875 400	86
Kapitał obrotowy				
Dywidenda niepodniesiona	25 372	40		
Wierzyciele	51 822	79		
Kaucje abonentów w papierach procentowych	590	01		
Kaucje abonentów w gotówce	47 209	99		
Depozyt zarządu	4 500	–		
Papiery procentowe własne wydane na kaucje	2 820	–	132 315	19
Nadwyżka			558 912	23
suma			5 566 628	28

Źródło: sprawozdanie Towarzystwa Akcyjnego Elektrowni Zgierskiej za rok 1930.

Bilans Naftowej Spółki Akcyjnej na dzień 31 grudnia 1932 roku został sporządzony w formie dwustronnej tabeli, w której po lewej stronie ujęto składniki majątku, a po prawej – źródła ich finansowania. Charakteryzuje się on bardzo syntetyczną budową. W aktywach zaprezentowano: prawa naftowe, zakłady, weksle, inwentarz biurowy, dłużników, efekty i stratę.

W pasywach zaś wystąpiły jedynie cztery elementy w postaci: kapitału akcyjnego, funduszu rezerwowego, funduszu amortyzacyjnego i zobowiązań. Analiza bilansu nie pozwala na określenie stosowanych sposobów wyceny, jednak fundusz amortyzacyjny zaprezentowany w pasywach pozwala sądzić, że składniki majątku trwałego przedstawiano w wartościach brutto. Prawdopodobne jest, że zbliżone podejście stosowano w przypadku wyceny należności, o czym świadczy brak wyodrębnienia należności wątpliwych lub nieściągalnych. Nie można również określić sposobu wyceny wyrobów gotowych (efektów). Oznacza to, że z powodu braku informacji o stosowanych metodach wyceny składników zaprezentowanych w bilansie jego wartość informacyjna jest niewielka, gdyż wartości ujęte w bilansie mogą być znacząco zawyżone z powodu braku odpisów aktualizujących.

Tabela 14. Bilans Naftowej Spółki Akcyjnej na dzień 31.12.1932 r.

Bilans po dzień 31.12.1932 r.			
AKTYWA:	zł	PASYWA:	zł
1) Prawa naftowe	1 359 682,94	Kapitał akcyjny	1 200 000,-
2) Zakłady	746 647,52	Fundusz rezerwowy	3 081,43
3) Weksle	601 493,24	Fundusz amortyzacyjny	479 606,80
4) Inwentarz biurowy	929,94	Wierzyciele	8 092 215,22
5) Dłużnicy	6 389 767,32		
6) Efekty	132 500,-		
7) Strata	543 882,49		
zł	9 774 903,45	zł	9 774 903,45

Źródło: sprawozdanie zarządu Naftowej Spółki Akcyjnej za rok 1932.

Analiza bilansów z okresu 1919–1939 prowadzi do wniosku, że ich analiza nie dostarcza informacji o kondycji ekonomiczno-finansowej jednostek gospodarczych. Spowodowane jest to stosowaniem różnego rodzaju metod wyceny składników bilansu przy jednoczesnym braku jakiegokolwiek informacji o stosowanej polityce rachunkowości w zakresie metod wyceny. Przy wycenie składników majątku bez stosowania odpisów aktualizacyjnych nie można przyjąć, że wartość majątku przedstawia rzeczywistą wartość. Dodatkowo brak odpisów amortyzacyjnych składników majątku trwałego przy jednoczesnym różnym podejściu do naliczania funduszu amortyzacyjnego powoduje, że na podstawie bilansu trudno jest określić rozwój podmiotu gospodarczego. W przypadku stosowania cen rynkowych nie można jednoznacznie stwierdzić, że wartości zaprezentowane w bilansie nie zostały wycenione w sposób zbyt optymistyczny.

Reasumując, bilans można uznać za niemal idealne narzędzie informacji o kondycji ekonomiczno-finansowej jednostek gospodarczych, jednak do pełnej jego użyteczności konieczna jest informacja o stosowanych metodach wyceny i podstawowych założeniach przyjętych przy szacowaniu wybranych składników aktywów i pasywów. Bez tych danych bilans staje się niemal bezużytecznym narzędziem do oceny jednostki, która go sporządziła. Biorąc jednak pod uwagę, że w XX wieku bilans praktycznie nie występował samodzielnie – najczęściej bowiem wraz z bilansem publikowany był rachunek zysków i strat, który można uznać za uzupełnienie danych zawartych w bilansie – nie można odrzucać bilansu jako źródła informacji nawet w sytuacji, w której stanowi ułomne źródło informacji.

3.3. Rachunek zysków i strat a wycena w II Rzeczypospolitej

W celu oceny jakości informacji płynącej z rachunku zysków i strat analizie poddano rachunki zysków i strat sporządzone w okresie 1919–1939 kilku podmiotów funkcjonujących w różnych rejonach Polski. W badaniu oceniano jedynie wartość informacyjną i możliwości weryfikacji sposobów wyceny stosowanej w jednostce gospodarczej.

Rachunek zysków i strat Przemysłu Chemicznego „Boruta” Spółka Akcyjna w Polsce za rok 1920 (por. tabela 15) został sporządzony w nietypowym układzie, gdyż oprócz wyników działalności zawiera propozycje podziału zysku. Jego charakterystyczna forma polega na tym, że w pierwszej części wyodrębniono jedynie koszty i zysk z podaniem kwot, a w dalszej – w rachunku przychodu i rozchodu – wyszczególniono obrót za czas od 24 lipca 1920 do 1stycznia 1922 roku (będący prawdopodobnie przychodami), zużyte półprodukty i surowce. W następnej kolejności określono zysk brutto (stanowiący różnicę pomiędzy obrotem i zużyciem półproduktów i surowców). Zysk brutto pomniejszony został zaprezentowany jako zysk netto, który podlegał podziałowi. Proponowany podział zysku zawiera m.in. takie pozycje, jak: 10% na kapitał zapasowy, amortyzacja urządzeń i budynków. Oznacza to, że w badanej jednostce dokonywano odpisów amortyzacyjnych, lecz tylko w przypadku osiągnięcia zysku, z którego

potrącano koszty amortyzacji. Odpisy te były prawdopodobnie nierównomierne i nie były dokonywane w każdym roku. Dodatkowa analiza bilansu z tego samego okresu pozwala stwierdzić, że w pasywach nie występował kapitał amortyzacyjny, co może prowadzić do wniosku, że składniki majątku trwałego ujęte w bilansie wyceniano w wartościach netto. Analizowany rachunek zysków i strat pozwala też stwierdzić, że w badanej jednostce nie dokonywano odpisów aktualizujących należności i zapasów. Informacja płynąca z analizowanego rachunku zysków i strat, z powodu jego niekonwencjonalnej formy i zasad prezentacji, przedstawia niewielką wartość informacyjną i tylko w bardzo ograniczonym zakresie pozwala określić zasady wyceny stosowane w badanej jednostce.

Tabela 15. Rachunek zysków i Przemysłu Chemicznego „Boruta” Spółka Akcyjna w Polsce za rok 1922.

Rachunek							
Koszty				mk	211945887	fen.	59
Zysk				"	88511150	"	40
				mk	300457037	fen.	99
Rachunek przychodu i rozchodu.							
Obrót za czas od 24.07.1920 r. do 1.01.1922 r.				mk	479308064	fen.	19
Zużyte półprodukty i surowce				"	178851026	"	20
Zysk brutto				mk	300457037	fen.	99
Koszty				"	211945887	"	59
Zysk netto				mk	88511150	fen.	40
Podział zysku.							
Zysk do podziału				mk	88511150	fen.	40
10% na kapitał zapasowy		8851115	fen.				
Amortyzacja urządzeń i budynków		14858105	"				
Tantjema dla Rady i Zarządu		5780193	"				
Rezerwa na podatki		11066631	"				
Dywidenda po M. 425,- od akcji I em.	12750000						
" " " 300,- " " II "	9000000						
" " " 225,- " " III "	20250000	42000000	"				
Na poparcie badań w zakr. Chemii przem. Do rozporząd. zw. zaw. wielk. przem. chem.		1500000	"				
Dla Pol. Tow. Chem. Sekc. Pop. Prz. Chem. (S.P.P.C)		500000	"				
Dla szkoły przemysł. w Łodzi na wydz. chemiczny		500000	"				
Dla Gimnazjum w Zgierzu na pomoce naukowe		500000	"				
Na szkołę powszechną w Zgierzu		250000	"				
Na budowę kościoła w Zgierzu		500000	"				
Na Kasę Przejrzystości pracowników Spółki		1500000	"				
Na cele użyteczności publ. Do uznania Zarządu		250000	"	"	88056044	"	-
Przenosi się na rok 1922				mk	455106	fen.	40
Zysk brutto	mk	300457037	fen.	99			

Źródło: sprawozdanie Przemysłu Chemicznego „Boruta” Spółka Akcyjna w Polsce za rok 1922.

Analiza rachunku zysków i strat tej samej jednostki gospodarczej za rok 1925 (por. tabela 16) pozwala potwierdzić, że odpisów amortyzacyjnych dokonywano tylko w latach, w których osiągnięto zysk, były one zatem tworzone nieregularnie. Przeprowadzona analiza pozwoliła również stwierdzić, że przed rokiem 1925 dokonano odpisów aktualizujących należności. Świadczy o tym wykazany przychód z tytułu odzyskania należności wątpliwych. W roku 1925 dokonano również odpisu na należności wątpliwe (*Straty na dłużnikach*), co świadczy, że w roku 1925 w bilansie należności zostały zaprezentowane w wartościach netto. Pomimo rozszerzenia zakresu informacyjnego rachunku zysków i strat za rok 1925 w stosunku do roku 1920 jego jakość informacyjna jest w dalszym ciągu niewielka.

Tabela 16. Rachunek zysków i strat Przemysłu Chemicznego „Boruta” Spółka Akcyjna w Polsce za rok 1925.

Rachunek strat i zysków w dn. 31.12.1925 r.				
Straty				
	zł	gr	zł	gr
Koszty handlowe	296888	16		
" ogólne	154869	58		
Podatki	89091	28		
Straty na dłużnikach	7439	37		
Różnice kursowe na pożyczce państwowej i akcjach Banku Polskiego	8684	66	556973	05
Procenty od długów	770634	17		
Koszty sądowe	58234	87	828869	04
Różnice kursowe			539247	42
			1925089	51
Zyski				
	zł	gr	zł	gr
Zysk na fabrykacji i sprzedaży towarów	950317	26		
Za uzyskane od dłużników wątpliwych	16463	11		
Zysk na sprzedaży surowców i materiałów	9403	69	976184	06
Różnice kursowe	539247	42		
Strata w roku 1925	409658	03	948905	455

Źródło: sprawozdanie Przemysłu Chemicznego „Boruta” Spółka Akcyjna w Polsce.

Rachunek zysków i strat „Sanato” Pensjonat A. Rumińskiego w Zakopanem za rok 1929 (por. tabela 17) został sporządzony w formie dwustronnej tabeli. Po lewej stronie zaprezentowano straty (koszty), a po prawej – zyski (przychody). W stratach zaprezentowano: kuchnię (prawdopodobnie całkowite koszty utrzymania restauracji), opał i światło, pralnię, służbę, administrację, różne (podatki, stemple, ubezpieczenia itd.), konserwację ruchomości, konserwację ruchomości, stajnię, drobne. Szczegółowa analiza rachunku zysków i strat nie pozwala ocenić stosowanych

metod wyceny. Jest jednak bardzo prawdopodobne, że w jednostce nie dokonywano odpisów aktualizujących i amortyzacyjnych, co może sugerować, że składniki majątku prezentowano w wartościach brutto. Jest też możliwe, że jednostka stosowała wycenę rynkową. Analiza bilansu z tego samego okresu prowadzi do wniosku, że zaprezentowano w nim kapitał amortyzacyjny, jednak rachunek zysków i strat nie pozwala odpowiedzieć, w jaki sposób był on tworzony. W bilansie znajdują się również remanenty kuchni, opału i światła, pralni, stajni, napoi, jednak bez opisu przyjętych rozwiązań w polityce rachunkowości nie można określić sposobu wyceny tych składników majątku. Można zatem stwierdzić, że analizowany rachunek zysków i strat cechuje się bardzo ograniczoną jakością informacji i nawet dodatkowa analiza bilansu z tego samego okresu nie dostarcza wyczerpujących danych o kondycji podmiotu.

Tabela 17. Rachunek zysków i strat „Sanato” Pensjonat A. Rumińskiego w Zakopanem za rok 1929.

Straty		Zyski	
Kuchnia	107 832,43	Opłaty pensjonariuszy	239 574,21
Opał i światło	13 247,28	Procenty	694,72
Pralnia	6,27	Zysk ze sprzedaży papierów wartościowych	166,-
Służba	17 470,99	Napoje	3 274,86
Administracja	13 893,06	Auto	1 492,33
Różne (podatki, stemple, ubezpieczenia itd.)	29 394,97		
Konserwacja ruchomości	2 790,98		
Konserwacja ruchomości	3 641,51		
Stajnia	241,84		
Drobne	1 743,98		
Czysty zysk	54 932,81		
	245 202,12		245 202,12

Źródło: sprawozdanie „Sanato” Pensjonat A. Rumińskiego w Zakopanem za rok 1929.

Rachunek zysków i strat Domu Mody Bogusław Herse Spółka Akcyjna za rok 1929 (por. tabela 18) został sporządzony w formie dwustronnej tabeli w stosunkowo syntetycznym ujęciu. W kosztach zaprezentowano: koszty handlowe, pensje, podatki, koszty utrzymania nieruchomości, procenty, straty na odbiorcach, a w przychodach: zysk na towarach, odzyskane należności, dywidendy, różnice kursowe. Pomimo bardzo syntetycznego ujęcia rachunek dostarcza rzetelnych informacji; w roku, za który został sporządzony, dokonywano odpisów aktualizujących należności. Odpisu tego dokonano również rok wcześniej, o czym świadczy przychód z odzyskanych należności, które wcześniej były aktualizowane. Weryfikacja ra-

chunku zysków i strat pozwala stwierdzić, że nie dokonywano odpisów amortyzacyjnych w ciężar kosztów. Przeprowadzona dodatkowo analiza bilansu z tego samego okresu pozwala stwierdzić, że nie wykazano w nim należności wątpliwych, co w powiązaniu z informacją o kosztach odpisów należności i braku wartości należności wątpliwych prowadzi do wniosku, że wykazano je w kwocie zerowej.

Tabela 18. Rachunek zysków i strat Domu Mody Bogusław Herse Spółka Akcyjna za rok 1929.

Wn	zł	Ma	zł
Koszty handlowe, pensje, podatki	1 439 172,05	Zysk na towarach	1 802 510,70
Koszty utrzymania nieruchomości	139 954,37	Odzyskane należności	360,30
Procenty	23 392,44	Dywidendy	57 600,-
Straty na odbiorcach	17 750,75	Różnice kursowe	5 517,27
Zysk	245 718,66		
	1 865 988,27		1 865 988,27

Źródło: sprawozdanie Domu Mody Bogusław Herse Spółka Akcyjna za rok 1929.

Ciekawym przykładem zestawienia wyników jest rachunek zysków i strat Towarzystwa Cukrowni i Rafinerii Klemensów Spółka Akcyjna za rok 1931 (por. tabela 19). Zakład ten powstał w 1895 roku z inicjatywy ordynata Maurycego hrabiego Zamoyskiego. Pierwsza kampania cukrownicza została uruchomiona pod koniec 1895 roku, a produkcja trwała do 2004 roku. Oznacza to, że w badanym okresie działalność spółki znajdowała się w centralnej fazie. Rachunek ten został sporządzony w bardzo syntetycznym ujęciu, gdyż zawiera właściwie dwa elementy: zysk z fabrykacji i koszty organizacji spółki¹⁵⁹. Nie zaprezentowano w nim żadnych przychodów ani kosztów. Wartość informacyjną tego rachunku można ocenić jako znikomą, gdyż rachunek ten nie dostarcza on żadnych danych na temat rentowności ani przyjętych sposobów wyceny.

Tabela 19. Rachunek zysków i strat Towarzystwa Cukrowni i Rafinerii Klemensów Spółka Akcyjna za rok 1931.

Rachunek zysków i strat			
Koszty organizacji Spółki	15 155,10	Zysk z fabrykacji	259740,8
Zysk z okresu sprawozdawczego	244 585,66		
	259 740,76		259740,8

Źródło: sprawozdanie Towarzystwa Cukrowni i Rafinerii Klemensów Spółka Akcyjna za rok 1931.

¹⁵⁹ W roku 1931 w spółkach akcyjnych dozwolone było pomniejszanie zysku o koszty organizacji spółki pod warunkiem ich prezentacji w bilansie. Warunek ten został spełniony przez spółkę.

Rachunek zysków i strat Fabryki Papieru i Celulozy za rok 1923 (por. tabela 20) jest nieco bardziej rozbudowany niż wcześniej analizowany, gdyż zaprezentowano w nim przychody i rozchody (koszty), jednak jego wartość informacyjna jest niewielka, gdyż przychody ujęto tylko w jednej pozycji, a na koszty składają się: utrzymanie żywego i martwego inwentarza, utrzymanie maszyn i budowli, materiały, opał i koszty handlowe, pensje urzędników i płace robotników, podatki i asekuracje oraz straty na niewypłacalnych dłużnikach. Jednak analiza tego rachunku pozwala stwierdzić, że w badanej jednostce dokonywano odpisów aktualizujących należności, o czym świadczy ostatnia pozycja kosztów. Z dużym prawdopodobieństwem można zatem stwierdzić, że badana jednostka należności w bilansie prezentowała w wartościach netto. Na podstawie analizowanego rachunku zysków i strat nie można jednak ocenić sposobu wyceny innych składników majątku, a w szczególności składników majątku trwałego, od których nie dokonywano odpisów amortyzacyjnych w ciężar kosztów. Można jedynie przypuszczać, że przedstawiano je w wartościach początkowych.

Tabela 20. Rachunek zysków i strat Fabryki Papieru i Celulozy za rok 1923.

Rachunek strat i zysków					
ROZCHÓD					
Utrzymanie Żywego i Martwego Inwentarza				2.942759871	-
Utrzymanie Maszyn i Budowli				4227626616	18
Materiały				144614536894	08
Opał, Koszty Handlowe				37081825911	50
Pensje urzędników i płace robotników				57594047596	14
Podatki i Asekuracje				93279243553	-
Straty na niewypłacalnych dłużnikach				40056168341	05
Zysk				206524	-
				297658168613	21
				677454583920	16
PRZYCHÓD					
Dochód ogólny			mk	677454583920	16
			mk	677454583920	16
Projektowany podział zysków					
Zysk za rok 1923			mk	297658163613	21
Podział:					
Na Kapitał Zapasowy	14882908430	66	mk		
" Kapitał Amortyzacyjny (na zużycie się majątku)	69630745435	38	"		
" Tantjemę Dyrekcji, gratyfikację urzędników i robotników	35459701328	-	"		
" Wynagrodzenie Komisji Rewizyjnej	1220000000	-	"		
dla Członków Zarządu	17290101670	62	"		
Na Kapitał Zapomogowy	5187030501	19	"		
" Podatek Dochodowy	153987681252	36	"	297658168613	21

Źródło: sprawozdanie Fabryki Papieru i Celulozy.

Dopiero analiza propozycji podziału zysku pozwala jednoznacznie stwierdzić, że składniki majątku trwałego były wyceniane w wartości brutto, a kapitał amortyzacyjny powstawał z odpisu z zysku netto. Działanie takie powodowało, że odpisy na kapitał amortyzacyjny mogły nie być dokonywane cyklicznie, tylko w latach, w których osiągnano zysk. Analiza późniejszego rachunku zysków i strat – za rok 1937 (por. tabela 21) – prowadzi do wniosku, że jednostka znacząco zmieniła politykę rachunkowości, prezentując w kosztach działalności m.in. takie elementy, jak: strata na odbiorcach i innych należności, strata na rozebranych budynkach, strata na inwentarzu żywym, amortyzacja za 1937 rok. Oznacza to, że składniki majątku trwałego (w tym inwentarz żywy) wyceniano w wartościach po odpisach amortyzacyjnych i odpisach z tytułu trwałej utraty wartości.

Tabela 21. Rachunek zysków i strat Fabryki Papieru i Celulozy za rok 1937.

Koszty				
	zł	gr	zł	gr
Koszty produkcji celulozy i papieru			39483578	94
Koszty administracji ogólnej	1715223	56		
Koszty sprzedaży	811449	93		
Kontyngenty nabyte	106561	42		
Podatki państwowe i komunalne	1051425	29		
Koszty utrzymania domu przy ul. Smolnej 17	41209	52	3725869	72
Skonta udzielone odbior. za gotów. regul.			559888	78
Strata na odbiorcach i innych należn.	416449	39		
Strata na rozebranych budynkach	12571	80		
Strata na inwentarzu żywym	3486	52	432507	71
Amortyzacja za 1937 rok			3469016	78
Zysk netto za 1937 rok			4750061	75
			52420923	68
Przychody				
	zł	gr	zł	gr
Wartość wyprodukowanego towaru			51949248	28
Komorne z domu przy ul. Smolnej 17			27221	28
Procenty	202954	44		
Skonta otrzym. od dostaw. za got. regul.	210562	32		
Różnice kursowe	1896	14	415412	90
Wygrana na 3% prem. pożyczce inwestyc.			10000	–
Wyegzekwow. od odbiorc. należności, spisane w latach ubiegłych na straty			1991	43
Zysk na zdemontow. maszynach i urządzen.			17049	79
			52420923	68
Suma do dyspozycji Walnego Zgromadzenia				
	zł	gr	zł	gr
Zysk pdg bilansu			4750061	75
Odchodzi:				
Na kapitał zapasowy	380005	–		
wynagrodzenie Rady Nadzorczej	73740	–		
podatek dochodowy	1676500	–	2130245	–
Do dyspozycji Walnego Zgromadzenia.			2619816	75

Źródło: sprawozdanie Fabryki Papieru i Celulozy.

Przeprowadzone badania rachunków zysków i strat sporządzanych w okresie 1919–1939 pozwalają stwierdzić, że rachunki w wielu przypadkach mają bardzo małą wartość informacyjną, a część z nich jest sporządzona w bardzo syntetycznym ujęciu, co uniemożliwia nawet ocenę osiągniętych wyników. Na podstawie większości zbadanych rachunków zysków i strat nie można określić sposobu wyceny składników i często nie pozwala również na to dodatkowa analiza bilansu sporządzonego w tym samym okresie. Okazuje się, że w badanym okresie stosowano różnorodne metody wyceny i bez dodatkowego opisu stosowanej polityki rachunkowości, która powinna zawierać sposoby wyceny, analiza wielu rachunków zysków i strat z okresu dwudziestolecia międzywojennego przez zewnętrznego odbiorcę praktycznie mija się z celem, gdyż wnioski płynące z rachunków zysków i strat mogą być nieprawidłowe. Należy również dodać, że do podobnych konkluzji można dojść po analizie bilansu, gdyż stosowanie różnorodnych metod wyceny przy jednoczesnym braku ich opisu może prowadzić do mylnych interpretacji. Dlatego można stwierdzić, że przeprowadzone badania rachunków zysków i strat mają bez wątpienia walor historyczny, pozwalający pokazać czytelnikowi zakres informacyjny i format ówczesnych rachunków zysków i strat, jednak nie pozwalają na jednoznaczną ocenę metod wycen stosowanych w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Rozdział 4

Zasady wyceny i ewolucja sprawozdania finansowego na przykładzie browaru w Częstochowie

4.1. Współczesne a historyczne sprawozdania finansowe Browaru w Częstochowie

Umiejętność szybkiego pozyskania informacji oraz zdolność jej przetworzenia i prawidłowego wykorzystania staje się wyznacznikiem konkurencyjności przedsiębiorstwa na rynku¹⁶⁰. Sprawozdanie finansowe jest kluczowym źródłem informacji dotyczącej sytuacji finansowej jednostki oraz kontynuacji jej działalności. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat sprawozdanie finansowe uległo wielu zmianom, które były determinowane rozwojem gospodarczym oraz transformacją pojedynczych podmiotów w grupy kapitałowe o międzynarodowym zasięgu. Drugi powód zmian formy sprawozdania finansowego stanowiło dostosowanie regulacji krajowych do międzynarodowych standardów¹⁶¹. Sprawozdanie finansowe jest produktem finalnym systemu rachunkowości. Jego prawidłowe sporządzenie zależy więc od właściwego prowadzenia ksiąg rachunkowych. Sprawozdanie finansowe to praktyczne narzędzie pozwalające na dostarczanie uporządkowanej informacji o jednostce, a także pozwalające na szybką analizę danych. Nie skupia się ono jedynie na prawidłowej prezentacji danych historycznych, lecz spełnia również funkcję prognostyczną¹⁶².

Biorąc pod uwagę użyteczność informacji finansowych, należy mieć na względzie fakt, iż wymagania użytkowników sprawozdań finansowych są zróżnicowane i wielokierunkowe (szerokie). Pomimo znacznej ilości

¹⁶⁰ A. Spoz, *Rachunkowość w zarządzaniu współczesnym przedsiębiorstwem*, „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 873 „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 77, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015, s. 424.

¹⁶¹ E. Maćkowiak, *Informacje zawarte w sprawozdaniu finansowym a zarządzanie wartością przedsiębiorstwa*, „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 786, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 64/1, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2013, s. 208.

¹⁶² E. Nowak, *Rachunkowość jako źródło informacji o sytuacji finansowej przedsiębiorstw w ocenie zagrożenia upadłością*, „Barometr Regionalny” nr 2 (12), 2008, s. 65.

informacji nie wszystkie potrzeby odbiorców mogą być całkowicie zaspokojone. Aby jednak dostarczyć pełniejszej informacji wszystkim zainteresowanym, dane prezentowane w sprawozdaniu finansowym powinny charakteryzować się zrozumiałością, na którą ma wpływ prezentacja informacji w sposób uporządkowany i czytelny. Pomimo zachowania cech sprawozdania finansowego oczekuje się też, aby odbiorcy informacji z niego płynących dysponowali wiedzą, która umożliwi im wykorzystanie prezentowanych danych w toku podejmowania decyzji.

Zakres przedmiotowy informacji zawarty w sprawozdaniu finansowym łączy się ze skalą działalności przedsiębiorstwa¹⁶³ – większa skala działalności skutkuje zwiększeniem obowiązków przy sporządzaniu sprawozdania. W przypadku mniejszych jednostek – niepodlegających badaniu przez biegłego rewidenta – sprawozdanie finansowe składa się z bilansu, rachunku zysków i strat oraz informacji dodatkowej obejmującej wprowadzenie do sprawozdania finansowego, dodatkowe informacje i objaśnienia. Sprawozdanie finansowe jednostek podlegających obowiązkowemu badaniu przez biegłego rewidenta oprócz wymienionych wcześniej elementów powinno dodatkowo zawierać zestawienie zmian w kapitale (funduszu) własnym oraz rachunek przepływów pieniężnych¹⁶⁴.

Browar w Częstochowie powstał prawdopodobnie w połowie XIX wieku. W 1879 roku. W 1919 roku browar został przekształcony w spółkę akcyjną i od tego roku występował pod nazwą Spółka Akcyjna Browaru w Częstochowie dawniej K. Szwede. Działalność przedsiębiorstwa jako samodzielnej spółki akcyjnej została praktycznie zakończona w 1945 roku. Sprawozdania finansowe Browaru w Częstochowie sporządzane w okresie międzywojennym należałoby rozpatrywać za dwa okresy. Pierwszym z nich jest okres od uzyskania niepodległości do roku 1933, w którym to nie obowiązywało jednolite unormowanie zasad sporządzania bilansów i zamknięć rocznych, a drugim – okres od roku 1934 do 1939. W przypadku

¹⁶³ Za skalę działalności należy rozumieć wielkość sprzedaży jednostki, liczbę zatrudnionych i wartość sumy bilansowej. Zgodnie z art. 64 ustawy o rachunkowości do jednostek podlegających obowiązkowemu badaniu należą m.in. jednostki finansowe i ubezpieczeniowe, spółki notowane na GPW – bez względu na obrót, zatrudnienie i wartość sumy bilansowej – oraz pozostałe jednostki, w poprzedzającym roku obrotowym, za który sporządzono sprawozdania finansowe, spełniające co najmniej dwa z następujących warunków: średnioroczne zatrudnienie w przeliczeniu na pełne etaty wyniosło co najmniej 50 osób, suma aktywów bilansu na koniec roku obrotowego stanowiła równowartość w walucie polskiej co najmniej 2 500 000 euro, przychody netto ze sprzedaży towarów i produktów oraz operacji finansowych za rok obrotowy stanowiły równowartość w walucie polskiej co najmniej 5 000 000 euro.

¹⁶⁴ E. Nowak, *Rachunkowość jako źródło informacji...*, op. cit., s. 69.

spółek akcyjnych jednak istotnym momentem było wejście w życie prawa o spółkach akcyjnych¹⁶⁵ i nawet jeśli akt ten określał raczej metody wyceny bilansowej i mógł nie mieć znaczącego wpływu na formę sprawozdania finansowego, to wnioski płynące z porównania sprawozdań finansowych sporządzonych przed 1929 rokiem i po wejściu w życie rozporządzenia wskazują, że miało ono inny zakres informacyjny. Dlatego w celu porównania sprawozdań wprowadzono dodatkową cezurę – 1929 rok. W związku z tym porównaniu poddano sprawozdania finansowe za lata: 1921/1922, 1930/1931 i 1934/1935.

Sprawozdanie finansowe za rok 1921/1922 (por. załącznik 1) składa się z dwóch bilansów, z których jeden ma formę inwentarza, czyli bardzo syntetycznego zestawienia składników majątku i pasywów, a drugi – formę bilansu syntetycznego, w którym zestawiono stan czynny i bierny w ujęciu syntetycznym i z rachunku zysków i strat. W bilansie nazwa każdego składnika aktywów i pasywów poprzedzona była słowem *rachunek*. Układ bilansu był charakterystyczny dla okresu i nie zawierał wartości zerowych, a kolejność uszeregowania jego składników wynikała ze znaczenia składnika dla danej jednostki. W aktywach w pierwszej kolejności zaprezentowano składniki majątku trwałego, takie jak grunty, budowle, maszyny, a w dalszej kolejności środki pieniężne w kasie i w bankach. Zestawienie aktywów zamykają rachunki stanów magazynowych. W pasywach jako pierwszy zaprezentowano kapitał akcyjny, a jako ostatni – zysk. Należy również zwrócić uwagę, że wśród składników pasywów znalazł się kapitał amortyzacyjny, co oznacza, że składniki majątku trwałego przedstawiono w wartościach brutto. W bilansie nie występuje informacja o dokonanych odpisach aktualizujących należności. W propozycji podziału zysku znajduje się informacja o dokonaniu odpisów amortyzacyjnych od składników majątku trwałego, zwiększających wartość kapitału amortyzacyjnego. Rachunek zysków i strat został ujęty w bardzo syntetycznym układzie, gdyż wynik działalności operacyjnej zawarto jedynie po stronie przychodów jako zysk brutto na produkcji w rozbiciu na wynik z produkcji piwa, wód gazowanych i srodu i pozostałość z poprzedniego roku.

¹⁶⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. Prawo o spółkach akcyjnych, Dz.U. z 1928 r., nr 39, poz. 383.

Sprawozdanie finansowe za rok 1930/1931 (por. załącznik 2) składa się z inwentarza, bilansu, propozycji podziału zysku i rachunku zysków i strat. Inwentarz składa się ze spisu składników majątku w ujęciu analitycznym. W bilansie zaprezentowano stan czynny i bierny w podobnym układzie jak poprzednio analizowany, jednak kolejność składników była nieco inna. Zmiana kolejności nie miała jednak wpływu na wartość informacyjną bilansu. Rachunek zysków, podobnie jak bilans, sporządzony został również w bardzo podobnym układzie jak analizowany wcześniej, ale w roku 1930/1931 w kosztach ukazano jedynie odpisy aktualizujące należności, straty niezamortyzowanych części maszyn i straty na inwentarzu żywym. W przychodach oprócz różnicy na waloryzacji obligacji miasta Częstochowy, zwrotu należności wcześniej spisanych i pobranych procentów zaprezentowano różnicę na produkcji piwa, wód gazowanych i słodu. Prezentacja taka powoduje, że rachunek zysków i strat ma bardzo ograniczoną wartość informacyjną, wynika jednak z niego, że w jednostce dokonywano odpisów aktualizacyjnych należności. Sprawozdanie finansowe za rok 1935/1936 (por. załącznik 3) składa się z inwentarza, bilansu, propozycji podziału zysku i rachunku zysków i strat. Układ inwentarza jest bardzo podobny do poprzednio analizowanego, jednak uwzględnia również zestawienie analityczne stanu biernego. W roku 1935/1936 bilans charakteryzuje się zupełnie inną formą niż w latach poprzednich, a jego zakres informacyjny jest zgodny z rozporządzeniem ministrów. Podobny wniosek można wyciągnąć po analizie rachunku zysków i strat, którego kształt i zakres informacyjny są zgodne z obowiązującymi ówczynie przepisami. Oznacza to, że wejście w życie rozporządzenia ministrów znacząco wpłynęło na podwyższenie jakości informacyjnej sprawozdania finansowego i choć informacje z niego płynące mają znacznie węższy zakres niż w przypadku współczesnego sprawozdania, to rozporządzenie ministrów miało ogromne znaczenie dla jakości sprawozdań finansowych w ogóle.

Nie można jednoznacznie stwierdzić, jaki zakres informacyjny miało by sprawozdanie finansowe Browaru w Częstochowie, gdyby funkcjonował do dzisiaj, gdyż mógłby zostać spółką akcyjną i sporządzać sprawozdania zgodne z MSSF lub zmienić formę prawną na inną. Wiadomo jednak, że Browar w Częstochowie przestał funkcjonować jako samodzielna spółka akcyjna praktycznie od zakończenia drugiej wojny światowej. Owszem,

prowadził on dotychczasową działalność, jednak jako przedsiębiorstwo państwowe lub jako jednostka podległa centrali. Jego działalność praktycznie została zakończona w 2004 roku. Wiadomo również, że był spółką akcyjną i przy założeniu, że nie byłby notowany na Giełdzie Papierów Wartościowych, można określić jego obowiązki sprawozdawcze i metody wyceny, jakie powinny być w nim stosowane. Różnorodność współczesnych metod wyceny powoduje, że ich opis byłby zbyt obszerny. Dlatego w celu prezentacji współczesnych zasad wyceny na przykładzie Browaru w Częstochowie przyjęto założenie, że badana jednostka jest spółką akcyjną, nienotowaną na GPW i sporządza sprawozdanie zgodnie z ustawą o rachunkowości, wedle której, jako spółka akcyjna, Browar w Częstochowie podlegałby obowiązkowemu badaniu przez biegłego rewidenta, miałby zatem obowiązek sporządzania pięciu elementów sprawozdania finansowego i stosowania metod wyceny zgodnych z ustawą o rachunkowości.

Głównym elementem sprawozdania Browaru w Częstochowie byłby bilans. Według W. Gabrusewicza i Z. Kołaczyka „bilans to usystematyzowane dwustronne zestawienie wyrażonych w mierniku pieniężnym składników aktywów¹⁶⁶ i pasywów¹⁶⁷, sporządzone na określony dzień”¹⁶⁸. Jest on również traktowany jako miejsce, w którym w sposób syntetyczny prezentowane są operacje gospodarcze. Bilans to obraz rzeczywistego stanu majątku przedsiębiorstwa pokazujący ogólny wynik operacji w ciągu danego okresu sprawozdawczego¹⁶⁹, który krótko i przejrzysto przedstawia stan majątkowy¹⁷⁰. Wcześniej wywody pozwalają stwierdzić, że dawniej bilans sporządzano na podstawie inwentarza, gdzie w formie konta przeciwstawia się składniki majątkowe, czyli aktywa, kapitałom własnym i obcym – pasywowom – z zachowaniem odpowiedniego grupowania oraz z podaniem wartości¹⁷¹. Podobnie uważał A. Bieniek. Jego zdaniem bilans to streszczenie inwentarza, zestawienie cyfrowe danych wartości składników majątkowych czynnych i biernych w przedsiębiorstwie z dowolnie

¹⁶⁶ Pojęcie to jest często stosowane zamiennie z pojęciem majątku.

¹⁶⁷ Pojęcie to jest często stosowane zamiennie z pojęciem zobowiązań lub źródeł finansowania aktywów.

¹⁶⁸ W. Gabrusewicz, Z. Kołaczyk, *Bilans. Wartość poznawcza i analityczna*, Difin, Warszawa 2005, s. 25.

¹⁶⁹ W. Broniewski, op. cit., s. 3.

¹⁷⁰ T. Sentek, op. cit., s. 40.

¹⁷¹ W. Skalski, *Zasady inwentaryzowania i bilansowania w przedsiębiorstwach handlowych i przemysłowych*, Wyższa Szkoła Handlowa w Poznaniu, skład główny w Księgarni Świętego Wojciecha w Poznaniu, Poznań 1934, s. 13.

wybranego dnia sporządzone w formie kontowej¹⁷², ponadto bilans „pozwała zaprezentować wartość składników majątku, źródła ich finansowania i zmiany, jakie zaszły w ostatnim okresie”. Nie jest zatem błędem nazywanie go cyfrowym ujęciem obrazu stanu gospodarczego danej jednostki¹⁷³. Bilans zatem był zestawieniem środków rzeczowych i należności, czyli aktywów, które przypadają kupcowi od dłużnika, i zobowiązań kupca w stosunku do wierzyciela – tzw. pasywów¹⁷⁴. W późniejszym okresie bilans definiowany był jako sprawozdanie przedstawiające z jednej strony środki przedsiębiorstwa, a z drugiej – źródła, z których pochodzą, oraz ich przeznaczenie¹⁷⁵. Współczesny bilans to bardzo rozbudowane narzędzie prezentacji składników aktywów i pasywów, którego zakres informacyjny został ujednoczony przez obowiązujące akty prawne. Browar w Częstochowie obecnie, podobnie jak wiele innych jednostek zobowiązanych do prowadzenia ksiąg rachunkowych, miałby obowiązek sporządzenia bilansu zgodnego z załącznikiem 1 do ustawy o rachunkowości.

Rachunek zysków i strat byłby kolejnym elementem sprawozdania finansowego, które musiałby sporządzać Browar w Częstochowie, gdyby sporządzał sprawozdanie finansowe obecnie. Rachunek umożliwia ocenę wyników osiągniętych w poszczególnych segmentach działalności jednostki oraz kontrolę efektów wcześniej podjętych decyzji. Prezentuje on strukturę i wielkość poszczególnych składowych przychodów i kosztów oraz przedstawia wynik finansowy netto. „Wyraża rezultaty działania przedsiębiorstwa w kategoriach przychodów, kosztów”¹⁷⁶. Rachunek zysków i strat najczęściej dzieli się na trzy obszary związane z jego działalnością¹⁷⁷:

- działalność operacyjną (podstawową),
- pozostałą działalność operacyjną,
- działalność finansową.

¹⁷² A. Bieniek, *Zasady analizy bilansów*, Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Zawodowych Sekcja Główna Handlowa, Warszawa 1939, s. 3.

¹⁷³ S. Górniak, *Zasady nauki o bilansach oraz techniki inwentaryzowania i bilansowania w przedsiębiorstwach handlowych i bilansowych*, Wydawnictwo Studium Spółdzielczego UJ, Kraków 1948, s. 3.

¹⁷⁴ E. Wojciechowski, op. cit., s. 16.

¹⁷⁵ S. Górniak, B. Siwoń, op. cit. s. 141.

¹⁷⁶ I. Kondratowicz, *Rachunek zysków i strat. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Warszawa 2006, s. 23, przyt. K. Tkocz-Wolny, *Wycena i sprawozdawcze ujęcie środków trwałych*, „Wycena Zasobów Gospodarczych Dla Potrzeb Sprawozdawczości Finansowej”, „Zeszyty Naukowe Wydziałowe UE w Katowicach”, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012, s. 196.

¹⁷⁷ E. Walińska, *Rachunkowość finansowa w świetle...*, op. cit., s. 61.

Informacja dodatkowa, która byłaby sporządzana przez Browar w Częstochowie, powinna zawierać wprowadzenie do sprawozdania finansowego obejmującego główne założenia polityki rachunkowości. Winny się znaleźć również dodatkowe informacje i objaśnienia dotyczące bilansu, rachunku zysków i strat, zestawienia zmian w kapitale (funduszu) własnym, rachunku przepływów pieniężnych sporządzone za dany okres sprawozdawczy, sugerowany podział zysku lub pokrycia straty, kluczowe informacje o pracownikach i organach jednostki oraz inne konieczne informacje pozwalające zrozumieć sprawozdanie finansowe.

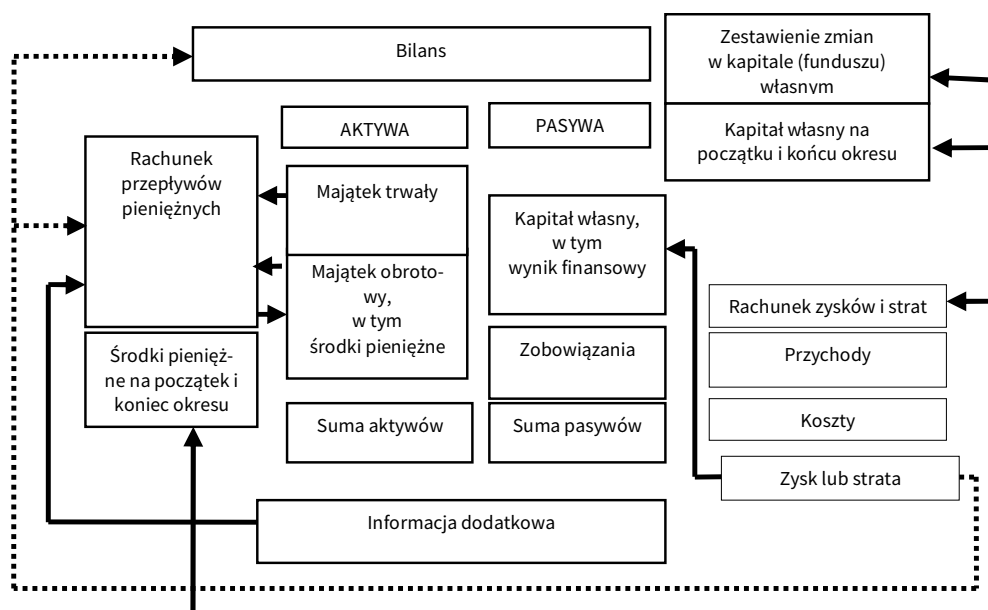
Jednostka byłaby również zobowiązana sporządzać rachunek przepływów pieniężnych, który stanowi rozwinięcie prezentowanych w bilansie informacji o zmianie środków pieniężnych dotyczących danego okresu sprawozdawczego. Zawiera on wszystkie wpływy i wydatki, z pominięciem sprzedaży i zakupu środków pieniężnych. Sporządzany jest w celu uzyskania informacji o płynności finansowej jednostki¹⁷⁸. W rachunku wyodrębnia się wszystkie przepływy z poszczególnych segmentów działalności jednostki, czyli działalności operacyjnej, inwestycyjnej i finansowej.

Browar w Częstochowie miałby również obowiązek sporządzać zestawienie zmian w kapitale (funduszu) własnym, prezentujące informacje o kapitale własnym przedsiębiorstwa oraz procesach w nim zachodzących. Zestawienie to zawiera m.in. dane o osiągniętych przychodach i poniesionych kosztach, które bezpośrednio wpływają na kapitał własny, oraz o wpływie poszczególnych danych (ich zmianach i powodach) w odniesieniu do kapitałów własnych.

Wszystkie elementy sprawozdania finansowego są ze sobą powiązane oraz uzupełniają się wzajemnie (por. ilustracja 6). Aby przeprowadzić właściwą analizę całego przedsiębiorstwa, należy zapoznać się ze wszystkimi składowymi sprawozdania i wyciągnąć właściwe wnioski na temat działalności jednostki. Trzeba pamiętać, że „na jakość informacji sprawozdawczych duży wpływ ma pomiar wartości w rachunkowości. Rzetelna wycena jest podstawą do podejmowanych trafnych decyzji”¹⁷⁹.

¹⁷⁸ S. Jędrzejewski, *Sprawozdanie finansowe jako...*, op. cit., s. 71.

¹⁷⁹ A. Kaczmarczyk, *Sprawozdanie finansowe jako źródło informacji o jednostce mikro*, „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 873, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 77, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015, s. 535.

Ilustracja 6. Powiązanie pomiędzy elementami sprawozdania finansowego.

Źródło: S. Jędrzejewski, *Sprawozdanie finansowe jako...*, op. cit., s. 72.

Przeprowadzona analiza zakresu informacji prezentowanej przez spółkę akcyjną w okresie międzywojennym i współcześnie pozwala stwierdzić, że jakość informacji zawartej w sprawozdaniach finansowych uległa znaczącej poprawie, a dzięki ujednoczonym zasadom sporządzania sprawozdania finansowe stały się źródłem kompleksowej informacji finansowej o przedsiębiorstwie.

4.2. Wycena bilansowa stosowana w Browarze w Częstochowie w latach 1921–1939

W celu zdefiniowania stosowanych zasad wyceny majątku przedsiębiorstwa przeanalizowano zdobyte materiały, którymi są księgi rachunkowe prowadzone ręcznie metodą włoską (przy czym prowadzono Kasę, 1929–1931, 1932–1934, oraz Dziennik Kasowy, 1939–1940, jednak nie stwierdzono prowadzenia Memoriału). Księgi rachunkowe zawierają dziennik, księgę główną, księgę bilansową i inwentarzową. Na podstawie zgromadzonej dokumentacji z roku 1931/1932 i 1932/1933 można stwierdzić, że nie występuje opis stosowanej polityki rachunkowości, jednak

analiza zapisów księgowych prowadzi do wniosku, że składniki majątku obrotowego wyceniano w cenie zakupu, a składniki majątku trwałego – w cenie nabycia, w bilansie zaś prezentowano je w cenie brutto. Dokonywano również odpisów amortyzacyjnych, których wartość zwiększała kapitał amortyzacyjny. Wynika to m.in. z operacji przeprowadzonej na koncie *Inwentarz martwy*. Mianowicie zniszczony w roku 1931/1932 samochód 1½ tony półcięż. „Ford” wartości książk. 5400, zamortyzowany w 50%, zaksięgowano na kwotę 2700, w korespondencji z kontem *Kapitał amortyzacyjny*. Również w korespondencji z kontem *Zyski i straty* zapisano niezamortyzowaną część wartości książk. (50%) rozbitego w roku 1931/1932 samochodu półcięż. „Ford” w wysokości 2700. Kwota ta zostaje następnie przeniesiona na konto *Rachunek strat i zysków*, gdzie odpisano na straty niezamortyzowaną część wartości zniszczonego w roku 1931/1932 samochodu – 2700 – co stanowi jedną z kwot składających się na *Zysk przedsiębiorstwa* ujęty w bilansie zamknięcia w kwocie 1144,37. Widać to również na koncie *Maszyny i urządzenia* o wartości bilansu początkowego 469 145,86 – dokonano zwiększenia wartości konta o kwotę 13 722,45, która pochodziła głównie z zainstalowanych nabytych dawniej części, rozliczonych w korespondencji z kontem *Sumy przejściowe*. Zmniejszenie wartości konta zaś to sprzedaż za zł 600 4 starych kadzi fermentacyjnych; figurujące w inwentarzu zł 400 zaksięgowano jako 400. Następnie operacja ta pojawia się na koncie *Kapitał amortyzacyjny*, gdzie zamortyzowano 4 kadzie w 55%, zmniejszając wartość konta i księgując 220 w korespondencji z kontem *Straty i zyski*, gdzie wykazano nadwyżkę na sprzedaży 4 kadzi fermentacyjnych – 200. Finalnie zaś na koncie *Rachunek strat i zysków* zaksięgowano zysk na sprzedanych starych kadziach fermentacyjnych – 420. Kolejna operacja na koncie *Maszyny i urządzenia* to wycofanie zużytych urządzeń zamortyzowanych w 62,04% w 1/10- 1931, czyli 2481,60, i niezamortyzowanych w 37,96% w 1/10- 1931, czyli 1518,40. Niezamortyzowaną część zaksięgowano w korespondencji z kontem *Remont budynków i maszyn*, a pozostałą kwotę 2481,60 zapisano w korespondencji z kontem *Kapitał amortyzacyjny*. Ostateczna wartość konta *Maszyny i urządzenia* to 473 811,14. Na koncie *Inwentarz żywy* zanotowano: „padła klacz kasztanka”, a jej wartość zaksięgowano jako 500 w kore-

spondencji z kontem *Straty i zyski* w kwietniu 1932. Zanotowano również we wrześniu: „sprzedaż klaczy skarogniadej” – zaksięgowano wartość 100 oraz zanotowano stratę na sprzedaży klaczy skarogniadej – 400 w korespondencji z kontem *Straty i zyski*. Sumę obu operacji, tj. 500 i 400, przeniesiono na *Rachunek strat i zysków* jako „odpisano stratę na padłym i sprzedanym inwentarzu żywym” – 900, będące częścią zysku z 1931/1932. Na koncie *Kapitał amortyzacyjny* decyzją walnego zgromadzenia odpisano na amortyzację kwoty, które zwiększały wartość konta (por. tabela 22).

Tabela 22. Stawki amortyzacji w roku 1931/1932.

budynki:	
a) mieszkalnych 2% od zł 32518,01	650,36
b) gospodarczych 3% od 7715,52	231,47
c) fabrycznych 4% od zł 143251,54	5730,06
inwentarza martwego 5% od zł 133373,63	6668,68
maszyn i urządzeń 10% od zł 469145,86	46914,59
Suma:	60195,16

Źródło: opracowanie własne na podstawie księgi głównej 1931/1932.

Najprawdopodobniej można przypuszczać, że konto *Należności wątpliwe* zostało otwarte pierwszy raz w roku 1932/1933. Wcześniej, tj. w roku 1921/1922 oraz 1931/1932, nie wystąpiło. Konto zostało utworzone we wrześniu 1932 roku o treści „spisuje się wątpliwą sumę według specyfikacji 30 159,22 w korespondencji z kontem *Odbiorcy*”, gdzie w księdze głównej owo konto zostało rozpisane w comiesięcznych kwotach, w związku z czym kwota ta nie została wyszczególniona. Na koncie pojawia się również operacja dotycząca weksli protestowanych: przenosi się walutę wątpliwych weksli protestowanych według specyfikacji w dzienniku – zaksięgowano 13 915,47. Kwota dotycząca weksli protestowanych zostaje zapisana w korespondencji z kontem *Weksle protestowane* tej samej treści – 13 915,47. Zapis w *Inwentarz* i bilans – *Należności wątpliwe* – przedstawia odbiorców i odpowiednio kwotę 30 159,22, weksle protestowane żyrowane, poszczególnie wypisane, i ich kwoty, co łącznie daje 8900, oraz inne weksle protestowane, również wyszczególnione, o kwocie 5015,47. Daje to łączną kwotę dotyczącą weksli protestowanych 13 915,47. Wartość konta *Należności wątpliwe* zostaje ujęta w kwocie 44 074,69 w bilansie zamknięcia browaru, stanowiąc część aktywów.

W roku 1932/1933 na koncie *Papiery procentowe* z bilansu otwarcia zanotowano 28 akcji Banku Polski o wartości zł 2800 – kurs 88 – zaksięgo-

wano kwotę 2464. Zaksięgowano również straty na kursie papierów procentowych: 28 akcji spadło w 1932/1933 po zł 8, w kwocie 224, w korespondencji z kontem *Straty i zyski*. Następnie kwota została ujęta w *Rachunku strat i zysków* – odpisano na straty na kursie papierów procentowych 224, zmniejszając wartość kursu.

Na *Kapitale amortyzacyjnym* nie odnotowano żadnej operacji, jego wartość pozostała bez zmian – 421 029,96.

W księdze głównej na koncie *Należności wątpliwe* ujęto kwotę z poprzedniego roku dotyczącą odbiorców (30 159,22), weksle żyrowane na kwotę 13 915,47, ponadto pojawia się kwota 32,39, będąca pozostałością nieujęta wcześniej przy odbiorcach. Dokonano zmniejszenia wartości, spisując część weksli protestowanych na straty – 4750,47 – w korespondencji z kontem *Straty i zyski*. W zależności od tego, czy przedsiębiorstwo wiedziało, czy należność nie zostanie spłacona, czy spłata jest wątpliwa, operację księgowano albo od razu na kontach *Weksle protestowe* oraz *Straty i zyski*, albo za pośrednictwem konta *Należności wątpliwe*. W *Księdze inwentarz i bilans* oraz w bilansie zamknięcia nie pojawiają się dane kwoty pod nazwą konta *Należności wątpliwe* – zmienia ono swoją nazwę na *Wątpliwi dłużnicy* i tak też zostaje ujęte w bilansie zamknięcia 1932/1933, w kwocie 43 817,08.

Na koncie *Inwentarz żywy* zaksięgowano operację sprzedaży 2 koni, jednego w październiku 1932, drugiego w maju 1933; kwota każdego z nich wynosiła 100. Odpisano na straty na inwentarz żywy w korespondencji z kontem *Straty i zyski* – 800. Następnie kwota ta została przeniesiona do *Rachunku strat i zysków* z jednoczesnym odpisaniem na straty na inwentarzu żywym.

W roku 1937/1938 na koncie *Kapitał amortyzacyjny* zmianie uległy stawki amortyzacyjne oraz dodana została jedna pozycja, mianowicie *samochody* (por. tabela 23). W poprzednich latach salda konta *Kapitał amortyzacyjny* były przenoszone bezpośrednio do bilansu zamknięcia (stan bierny) na pozycję *Kapitał amortyzacyjny*. W roku 1937/1938 odpisy księgowano w korespondencji z kontem *Straty i zyski*, następnie na *Rachunek strat i zysków*. W bilansie zamknięcia zaś zapisano saldo konta.

Tabela 23. Stawki amortyzacyjne w roku 1937/1938.

5% od zł 486398,48 wartości maszyn	24319,93
10% od zł 36507,19 wartości samochodów	3650,72
3% od zł 104470,87 wartości inwentarza martwego	3134,14
1% od zł 32518,01 wartości budynków mieszkalnych	325,13
1,5% od zł 7715,52 wartości budynków gospodarczych	115,95
2% od zł 126086,37 wartości budynków fabrycznych	2523,32
Suma:	34069,19

Źródło: opracowanie własne na podstawie księgi głównej 1937/1938.

W księdze głównej pojawia się konto *Odpisy*, na którym dokonano m.in. operacji o treści „za odpisanie reszty niezamortyzowanej wartości aparatu sprzedanego z licytacji” w korespondencji z kontem *Inwentarz martwy*, w kwocie 710. Inna operacja dotyczy odpisów za spisane nieściągalne należności wyszczególnione w dzienniku w korespondencji z kontem *Odbiorcy*, w kwocie 3073,71. Zaksięgowano również jedną operację zmniejszającą stan konta. W korespondencji z kontem *Odbiorcy* dokonano odpisu za nieuzasadnione nadwyżki wyszczególnione w dzienniku – 200,59. Wartość tego konta zostaje przeniesiona do *Rachunku strat i zysków* za rok 1937/1938 w postaci odpisów:

- na ruchomościach,
- z rachunku *Różni*,
- z rachunku *Odbiorcy* tytułu nieściągalnych należności.

Oprócz przedstawionego wyszczególnienia osobno funkcjonuje pozycja *Odpisy na kapitał amortyzacyjny* w kwocie 34 069,19. W dalszym ciągu stosowano ten sam sposób zapisywania wartości majątku trwałego (por. tabela 24).

Tabela 24. Maszyny i urządzenia techniczne 1937/1938.

Bilans otwarcia:	486841,91		
Dostawcy	658	Kapitał amortyzacyjny – Za rozebrane 10 kadzi fermentacyjnych dębowych, całkowicie zamortyzowane	1000
Kasa	16,11	Kapitał amortyzacyjny – Za rozebranie 2 kadzi do łowienia beczek, całkowicie zamortyzowane	767,38
Inwentarz martwy – za przeniesienie 4 kufy do piwa po 20hl	3206,15	Kapitał amortyzacyjny – Za rozebrane 4 kadzi, całkowicie zamortyzowane	2556,31
Suma:	3880,26	Suma:	4323,69
Bilans zamknięcia:	486398,48		

Źródło: opracowanie własne na podstawie księgi głównej 1937/1938.

Funkcjonuje również konto *Odsetki i skonta*, na którym księgowane są operacje dotyczące kwot obciążających jednostkę, np. *Ubezpieczenie*

Spółeczne za % od składek za wrzesień b.r., Kredyt m. Częstochowy za % raty styczniowej oraz te, które jednostce się należą, np. Za część należności z kuponów od 4 obligacji 6%, G. Żak za skonto z rachunku 302. Finalnie z konta Odsetki i skonta w korespondencji z kontem Straty i zyski ujmuje się kwotę, która następnie widnieje na rachunku strat i zysków na pozycji Odsetki. Na koncie *Papiery procentowe* w korespondencji z kontem *Odsetki i skonta* zapisano „część należności z kuponów od 4 obligacji – 6%”, zaksięgowano 2,43, a w korespondencji z kontem *Różne wpływy* zaksięgowano różnicę kursową od 4 obligacji – 6%, w kwocie 14.

Nie zaksięgowano operacji gospodarczej na koncie *Należności wątpliwe*, widniała na nim kwota 40 548,01. Dodatkowo na niektórych kontach w zależności od miejsca przynależności danego zdarzenia gospodarczego wprowadzono podział w postaci kolumn na takich kontach, jak *Maszyny i urządzenia techniczne*, *Inwentarz martwy* o tytułach: browar, słodownia, fabryka wód, działy wspólne; na koncie *Odsetki i skonta* o tytułach odsetki, skonta; na koncie *Remont i konserwacja* o tytułach: budynki, maszyny, inwentarz.

W roku 1938/1939 na koncie *Należności wątpliwe* o wartości początkowej 40 548,01 dokonano zapisu w korespondencji z kontem *Odpisy*: za odpis nieściągalnych długów zaksięgowano kwotę 40 176,17. W bilansie zamknięcia widnieje kwota 371,84. Kwota ta w *Księdze inwentarz i bilans* widnieje na pozycji *Różni dłużnicy – Należności wątpliwe – Z. Grosfeld. Wolbrom*– 371,84.

W roku 1938/1939 na koncie *Odpisy* pojawia się znacznie więcej pozycji w związku z utratą danego majątku.

Odpisy:

- na ruchomościach,
- na maszynach i urządzeniach,
- na inwentarz żywy,
- na rachunku weksli,
- na rachunku weksli protestowanych,
- na rachunku piwa,
- na rachunku odbiorców z tytułu niemożności ściągnięcia,
- na rachunku *różni*,
- na rachunku należności wątpliwych.

Część z nich odpisano jako stratę związaną z działaniami wojennymi, m.in.:

- zaginione w czasie działań wojennych – 2 lodówki szafkowe,
- odpisuje się 21,6% niezamortyzowanej wartości przedmiotów zabranych przez wojsko – 7 pompek do piwa,
- za odpis reszty niezamortyzowanej wartości samochodu Bedford zabranego przez wojsko,
- za odpis 8 koni zabranych przez wojsko,
- za wzięte przez wojsko, a niezapłacone 36 239 litrów piwa marcowego i 294 litrów piwa ciemnego.

Przeprowadzona analiza dokumentacji księgowej Browaru w Częstochowie wskazuje, że w badanym okresie dokonywano odpisów aktualizujących środków trwałych. Jednocześnie odpisy aktualizujące należności zaczęto stosować prawdopodobnie od roku 1932/1933 a w stosunku do pozostałych składników majątku nie dokonywano odpisów.

4.3. Współczesne zasady wyceny w Browar Częstochowa SA

Można zauważyć, że wycena w rachunkowości, jak również informacje płynące ze sprawozdania finansowego są podporządkowane wymogom użytkowników, a wariant metody wyceny bywa często determinowany przez zapotrzebowanie informacyjne¹⁸⁰. Wraz z rozwojem i zmianami rachunkowości w konsekwencji ewoluowały metody i koncepcje wyceny, które dostosowywały się do zmian gospodarczych oraz wymagań interesariuszy. W literaturze przedmiotu pojęcie wyceny i pomiaru bywa często traktowane zamiennie, co może sugerować, że należy je uznać za synonimy. Tymczasem niektórzy teoretycy rachunkowości określali te pojęcia odrębnie. Zdaniem E. A. Hendriksena i M.F. van Breda „proces wyceny polega na przyporządkowaniu wielkości pieniężnych obiektom lub zdarzeniom powiązanim z przedsiębiorstwem”¹⁸¹.

¹⁸⁰ S. Hońko, op. cit., s. 93.

¹⁸¹ E.A. Hendriksen i M.F. van Breda, *Teoria rachunkowości*, PWN, Warszawa 2002, s. 489, przyt. J. Gierusz, *Koszt historyczny czy wartość godziwa – dylematy wyceny w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” nr 62(118), Warszawa 2011, s. 112.

Zdaniem R.J. Chambersa czynnikiem, który rozróżnia te dwa pojęcia, jest kryterium czasu. W procesie wyceny na podstawie informacji mających związek z przeszłością wyznacza się w ten sposób wartość kwantytatywną, która zostaje przypisana do danego przedmiotu. Za pomiar wartości uznaje się ten sam proces, przy czym informacje mają związek z przeszłością bądź teraźniejszością.

Analizując różnice między pomiarem a wyceną, można posłużyć się definicją słownika języka polskiego. Wycena oznacza „określenie wartości materialnej czegoś”¹⁸², a pomiar to „ustalenie miary określonej wielkości fizycznej; też: wynik takiego mierzenia”¹⁸³. Różnica odnosi się w szczególności do wykorzystanej miary. Wycena następuje wyłącznie w jednostce pieniężnej, wynik pomiaru zaś może być przedstawiony w różnych jednostkach.

K. Grabiński zwraca uwagę, że „obecnie pomiar wartości oraz wycena traktowane są często zamiennie”¹⁸⁴. Taki stosunek jest konsekwencją podejścia wynikającego z faktu, że dzisiejsze zasady wyceny (pomiaru) wartości opierają się na wartościach powstających z przeszłych transakcji, jak również z przyszłych bądź też bieżących szacunków.

„Celem pomiaru/wyceny jest określenie wartości przedmiotu. Wynika z tego, że wycena z definicji musi mieć określony przedmiot”¹⁸⁵. Zgadzą się z tym twierdzeniem również M.M. Jürgen i B. Gerrit, dla których wycena to „przyporządkowanie pewnemu przedmiotowi– obiektowi wyceny – przez podmiot wyceniający pewnej wartości, najczęściej w postaci sumy pieniężnej”¹⁸⁶. Przez wycenę rozumie się również użycie konkretnej miary zgodnie z określonymi zasadami. Zasady korzystania z miar są dopasowane zgodnie z zrealizowaniem określonych celów. Wycena to „proces określenia wartości zjawisk gospodarczych w formie pieniężnej. Podobnie jak

¹⁸² <http://sjp.pwn.pl/szukaj/wycena.html> (22.02.2017 r.).

¹⁸³ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/pomiar.html> (22.02.2017 r.).

¹⁸⁴ K. Grabiński, *Wycena i jej aktualizacja w warunkach kryzysu gospodarczego* [w:] *Rachunkowość wobec kryzysu gospodarczego*, B. Micherda (red.), Difin, Warszawa 2010, s. 36, przyt. M. Głębocka, *Koszt historyczny i wartość godziwa a przydatność decyzyjna sprawozdań finansowych – wybrane problemy*, „Współczesne Uwarunkowania Sprawozdawczości i Rewizji Finansowej”, Kraków 2015, s. 157.

¹⁸⁵ W. Gos, P. Petrykowski, *Użyteczność zasobów a wycena aktywów i zobowiązań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 668, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 41, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011, s. 97.

¹⁸⁶ M.M. Jürgen, B. Gerrit, *Wycena przedsiębiorstwa. Funkcje, metody zasady*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s.3.

miar, wycena ma charakter ciągły, gdyż wartość ujętych zjawisk ulega okresowej weryfikacji¹⁸⁷.

P. Szymański traktuje wycenę jako proces określania wartości dóbr oraz usług. Zarówno wśród odbiorców, jak i wśród ekspertów duże znaczenie ma jakość procesu wyceny. Przez jakość wyceny można rozumieć staranność w przeprowadzeniu procesu wyceny. Po drugie jakość wyceny może oznaczać precyzję oraz trafność oszacowanej wartości. Zdaniem L.C. Soffera i R.J. Soffera należyta realizacja wszystkich składników procesu wyceny wpływa na osiągnięcie właściwej jakości wyceny¹⁸⁸.

Jednym z warunków ujęcia aktywów lub pasywów w bilansie jest ich prawidłowa wycena¹⁸⁹. Istnieje wiele sposobów wyceny, w szczególności składników majątku, jednak ustawa o rachunkowości nie pozwala na stosowanie wielu z nich i definiuje sposób wyceny poszczególnych składników aktywów i pasywów (por. tabela 25).

Tabela 25. Wycena aktywów i pasywów na dzień bilansowy przy założeniu kontynuacji działalności.

Składnik aktywów/zobowiązań	Wycena bilansowa
Środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne	Według cen nabycia lub kosztów wytworzenia albo wartości przeszacowanej (po aktualizacji wyceny środków trwałych), pomniejszonych o odpisy amortyzacyjne lub umorzeniowe, a także o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości.
Środki trwałe w budowie	W wysokości ogółu kosztów pozostających w bezpośrednim związku z ich nabyciem lub wytworzeniem, pomniejszonych o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości.
Udziały w innych jednostkach oraz inne inwestycje zaliczone do aktywów trwałych	Według ceny nabycia pomniejszonej o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości lub według wartości godziwej; wartość w cenie nabycia można przeszacować do wartości rynkowej, a różnicę z przeszacowania rozliczyć zgodnie z art. 35 ust. 4.
Inwestycje krótkoterminowe	Według wartości rynkowej albo według ceny nabycia, zależnie od tego, która z nich jest niższa, a krótkoterminowe inwestycje, dla których nie istnieje aktywny rynek, w inny sposób określonej wartości godziwej.
Rzeczowe składniki aktywów obrotowych	Według cen nabycia lub kosztów wytworzenia nie wyższych od cen ich sprzedaży netto na dzień bilansowy.
Należności i udzielone pożyczki	W kwocie wymaganej zapłaty, z zachowaniem ostrożności.
Zobowiązania	Najczęściej w kwocie wymagającej zapłaty.
Rezerwy	W uzasadnionej, wiarygodnie oszacowanej wartości.
Kapitały(fundusze) własne	W wartości nominalnej.
Pozostałe aktywa i pasywa	W wartości nominalnej.

Źródło: S. Jędrzejewski, *Sprawozdanie finansowe jako...*, op. cit., s. 65.

¹⁸⁷ T. Martyniuk, K. Balcer, *Pomiar w rachunkowości na tle regulacji międzynarodowych*, „Prace Naukowe UE we Wrocławiu” nr 398, Wrocław 2015, s. 320.

¹⁸⁸ P. Szymański, *Standardy wyceny jako instrument kształtowania jakości procesu wyceny przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław 2015, s. 77.

¹⁸⁹ A. Kaczmarczyk, op. cit., s. 535.

Jedną z fundamentalnych zasad rachunkowości – kontynuacji działalności – określa sposób wyceny aktywów i pasywów. Trudno zakładać, że Browar w Częstochowie, gdyby działał obecnie, musiałby odrzucić założenie kontynuacji działalności, jednak nie można takiej ewentualności odrzucić. Ocena możliwości jednostki kontynuacji działalności decyduje o tym, czy elementy bilansu będą wycenione według założeń prawa bilansowego, czyli zgodnie z art. 28 bądź art. 29 ustawy o rachunkowości¹⁹⁰.

W odniesieniu do ogólnych zasad pomiaru kluczowym jest moment dokonywania wyceny aktywów i pasywów. Wycena składników bilansu może odbywać się w dwóch momentach.

Pierwszy z nich dotyczy wyceny wstępnej polegającej na ujmowaniu składników aktywów i pasywów po raz pierwszy w księgach rachunkowych. W zależności od źródła pochodzenia danego składnika (poprzez nabycie, wytworzenie, nieodpłatne otrzymanie itp.) aktywów oraz pasywów stosowane są różne parametry wyceny. W przypadku aktywów można zastosować m.in. cenę nabycia lub koszt wytworzenia w sytuacji ich wytworzenia.

Drugi moment, czyli ponowna wycena składników bilansu, to wycena pozycji bilansowych na dzień bilansowy, która ma następować nie rzadziej niż z nadejściem tego dnia. Oznacza to również, że jednostka ma możliwość stosowania zasad wyceny zawartych w art. 28 ustawy o rachunkowości częściej (co miesiąc, co kwartał, co pół roku), na ponowny dzień sprawozdawczy¹⁹¹. Na zasady wyceny ma wpływ klasyfikacja rodzajowa składników bilansu, celu ich nabycia oraz okresu ich utrzymywania. W dniu bilansowym wartość określona podczas wyceny wstępnej nie jest już obowiązująca i stanowi wartość historyczną.

Obecnie ustawa o rachunkowości pozwala na stosowanie następujących metod wyceny¹⁹²:

- cena nabycia,
- koszt wytworzenia,
- cena sprzedaży netto,

¹⁹⁰ B. Nadolna, *Wycena aktywów i pasywów oraz ustalenie wyniku finansowego* [w:] *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, T. Kiziukiewicz (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 229.

¹⁹¹ W. Bojanowski, *Wycena aktywów i pasywów oraz ustalenie wyniku finansowego* [w:] *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, E. Walińska (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 281–282.

¹⁹² Sposoby wyceny aktywów i pasywów zawarto w ustawie o rachunkowości, art. 28.

- wartość godziwa,
- trwała utrata wartości,
- skorygowana cena nabycia,
- wartość nominalna,
- cena rynkowa,
- wartość w kwocie wymagającej zapłaty,
- wartość w kwocie wymaganej zapłaty.

Jednym z podstawowych modeli wyceny, który odnosi się do większości składników bilansu na bazie koncepcji normalizmu pieniężnego¹⁹³ jest koszt historyczny. Zdaniem J. Turyny „cena (koszt) historyczna może być zdefiniowana jako łączna kwota aktywów pieniężnych lub jej ekwiwalent, jaką podmiot gospodarczy musi zapłacić za pozyskanie aktywów tak, aby móc sprawować kontrolę nad nimi, w celu uzyskania przyszłych korzyści ekonomicznych”¹⁹⁴. Aktualizacja wyceny niektórych składników aktywów nie ma dla ogólnej koncepcji większego znaczenia. Wycena wartości historycznej polega na zastosowaniu ceny nabycia (por. tabela 26) lub kosztu wytworzenia. Podczas wyceny wytworzonych we własnym zakresie przez jednostkę aktywów, w szczególności produktów, jak również środków trwałych oraz zaliczanych do wartości niematerialnych i prawnych kosztów zakończonych prac rozwojowych, zastosowanie znajdują koszty wytworzenia. W ich skład wchodzi koszty bezpośrednie oraz uzasadniona część kosztów pośrednich, które dzielone są na koszty stałe i zmienne.

Cena sprzedaży netto stosowana w dniu wyceny wstępnej odnosi się do nieodpłatnie otrzymanych aktywów. W dniu wyceny bilansowej zaś używana jest w szczególności do wyceny aktywów niefinansowych¹⁹⁵. Aby uzyskać cenę sprzedaży netto, należy od ceny sprzedaży odliczyć VAT, podatek akcyzowy, rabaty, opusty i inne podobne koszty dotyczące przystosowania składnika aktywów do sprzedaży oraz doprowadzenia jej do skutku, są one wyznaczane na bazie doświadczenia jednostki. Do kosztów tych zaliczają się koszty: załadunku, ubezpieczeń, dowozu, sortowania itp. Doliczyć zaś należy dotację przedmiotową¹⁹⁶. Warto zaznaczyć, że wyraz

¹⁹³ Według Słownika Języka Polskiego nominalizm oznacza zasadę, według której zobowiązania pieniężne powinny być spłacane w pierwotnie określonej sumie, bez uwzględnienia wahań wartości pieniądza, <http://sjp.pwn.pl/sjp/nominalizm;2569261.html> (20.03.2017 r.).

¹⁹⁴ J. Turyna, op. cit., s. 179.

¹⁹⁵ E. Walińska, *Ogólne zasady wyceny aktywów i pasywów oraz pomiaru przychodów i kosztów* [w:] *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, E. Walińska (red.), Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2005, s. 420.

¹⁹⁶ B. Nadolna, *Wycena aktywów i pasywów...*, op. cit., s. 236.

„netto” w tym przypadku oznacza pomniejszenie ceny sprzedaży o koszty, za sprawą których można osiągnąć określoną cenę sprzedaży.

Tabela 26. Elementy składowe ceny nabycia.

CENA NABYCIA	
Cena zakupu	Koszty zakupu
Kwota należna sprzedającemu, bez podlegających odliczeniu podatku VAT oraz podatku akcyzowego, powiększona w przypadku importu o obciążenia o charakterze publicznoprawnym (cło, opłaty) i obniżona o rabaty, opusty oraz inne podobne zmniejszenia i odzyski.	Koszty bezpośrednio związane z zakupem i przystosowaniem składnika aktywów do stanu zdatnego do używania lub wprowadzenia do obrotu, łącznie z kosztami transportu, załadunku, wyładunku, składowania lub wprowadzenia do obrotu.

Źródło: B. Nadolna, *Wycena aktywów i pasywów...*, op. cit., s. 229.

W myśl ustawy o rachunkowości wartość godziwa stanowi kwotę składnika aktywów transakcji przeprowadzonej w warunkach rynkowych pomiędzy zainteresowanymi stronami (sprzedającym i kupującym) z zastrzeżeniem, że żadna ze stron nie dokonuje transakcji pod przymusem (np. sprzedaż w wyniku likwidacji itp.). Obie strony są dobrze poinformowane, mają taką samą wiedzę na temat transakcji¹⁹⁷.

Wycena w rachunkowości wymaga stosowania skrajnie różnych podejść z uwzględnieniem wartości godziwej i kosztu historycznego. W literaturze przedmiotu często pojawiają się pojęcia dotyczące dwóch grup: historyków oraz futurystów. Pierwsi z nich skupiają się na pomiarze zysku, dla nich rachunek zysków i strat to najważniejsza składowa sprawozdania finansowego. Drudzy zaś koncentrują się na wycenie zasobów majątkowych oraz zobowiązaniach, większą wagę przywiązując do bilansu. Grupa historyków zarzuca wartości godziwej brak wiarygodności, a dla drugiej grupy wycena w koszcie historycznym jest postrzegana bezwartościowo przy podejmowaniu decyzji¹⁹⁸.

Trwała utrata wartości zachodzi wtedy, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo, że kontrolowany przez jednostkę składnik aktywów nie przyniesie w przyszłości w znaczącej części lub w całości przewidywanych korzyści ekonomicznych. Uzasadnia to dokonanie odpisu aktualizującego doprowadzającego wartość składnika aktywów wynikającą z ksiąg ra-

¹⁹⁷ A.K. Sowińska, *Wycena przedsiębiorstw i ich mienia*, Wyższa Szkoła Handlu i Rachunkowości w Poznaniu, Poznań 2006, s. 95–96, przyt. W. Molenda, *Wartość godziwa – zastosowanie i procedury ustalania*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2008, s. 9–10.

¹⁹⁸ E.A. Hendriksen, M.F. van Breda, *Teoria rachunkowości*, PWN, Warszawa 2002, s. 489, przyt. S. Hońko, op. cit., s. 96.

chunkowych do ceny sprzedaży netto, a w przypadku jej braku – do ustalonej w inny sposób wartości godziwej¹⁹⁹.

Skorygowana cena nabycia aktywów finansowych i zobowiązań finansowych to cena nabycia (wartość), w jakiej składnik aktywów finansowych lub zobowiązań finansowych został po raz pierwszy wprowadzony do ksiąg rachunkowych, pomniejszona o spłaty wartości nominalnej, odpowiednio skorygowana o skumulowaną kwotę zdyskontowanej różnicy między wartością początkową składnika i jego wartością w terminie wymagalności, wyliczoną za pomocą efektywnej stopy procentowej, a także pomniejszona o odpisy aktualizujące wartość²⁰⁰. W ustawie o rachunkowości ustawodawca nie określił wprost terminu wartości nominalnej. Przyjmuje się, że jest to zazwyczaj wyrażona w jednostkach pieniężnych wartość danego dobra, usługi bądź innej rzeczy wynikająca z dokumentu źródłowego (rachunek, faktura, umowa itp.).

Wycena w kwocie wymagającej zapłaty służy do wyceny zobowiązań, z wyjątkiem zobowiązań finansowych, które mogą być również wyceniane w inny sposób²⁰¹. Oznacza ona kwotę, jaką jednostka jest zobowiązana zapłacić innej jednostce, powstałą w konsekwencji zawartych umów lub wynikającą z prawa. Oznacza to, że jednostka zalegająca w spłacie zobowiązań oprócz podstawowej kwoty zobowiązana musi również uregulować naliczone odsetki za zwłokę²⁰².

Wycena należności²⁰³ odbywa się w kwocie wymaganej zapłaty, która to wyznaczana jest przez nominalną kwotę należności. Może zostać powiększona o zasądzone koszty sądowe, kary umowne lub odsetki za zwłokę w spłacie należności, których oczekuje na dzień bilansowy wierzyciel – jednostka. Ustalając kwotę wymaganej zapłaty, jednostka nie nalicza nabywcy należnych odsetek za zwłokę, jeżeli nie rości sobie do nich prawa. Do wyceny elementów majątku należących do jednej grupy majątkowej, a pochodzących z różnego okresu i posiadających różne ceny, by ustalić ich wartość rozchodu, stosuje się następujące metody wyceny: szczegóło-

¹⁹⁹ Ustawa o rachunkowości, art.28 ust.7.

²⁰⁰ Ustawa o rachunkowości, art.28 ust.8a.

²⁰¹ Więcej w ustawie o rachunkowości, art.28 ust. 8a.

²⁰² E. Walińska, *Ogólne zasady wyceny aktywów i pasywów...*, op. cit., s.421.

²⁰³ Więcej w ustawie o rachunkowości, art.28 ust.1 pkt7.

wa identyfikacji cen (kosztów), LIFO, FIFO oraz cena (koszt) przeciętny. Wycenie rozchodu podlegają:

- materiały, produkty, towary,
- waluty obce,
- akcje, udziały, a także inne aktywa finansowe.

Szczegółowa identyfikacja cen (kosztów) ze względu na swoją pracochłonność oraz duże koszty dotyczy ściśle określonych przedsięwzięć, które wiązały się z nabyciem konkretnych elementów zapasów bądź stosunkowo drogich zapasów, składających się z niewielkiej liczby pozycji. W metodzie tej należy przyporządkować określoną cenę lub koszt wytworzenia do konkretnej pozycji majątku.

Jedną z uproszczonych metod wyceny rozchodu jest metoda LIFO, czyli „ostatnie weszło, pierwsze wyszło”. W metodzie tej najpierw poddawane rozchodowi są składniki aktywów nabyte jako ostatnie, zatem na koniec okresu będą widniały te, które zostały przyjęte najwcześniej. W związku z tym, że metoda LIFO wykorzystuje najstarsze ceny do wyceny zapasu końcowego, wartość składników w bilansie może zasadniczo się różnić od ich wartości rynkowej.

Kolejna metoda ma założenia przeciwne niż LIFO. Metoda FIFO, czyli „pierwsze weszło, pierwsze wyszło”, opiera się na umownym ustaleniu, że pozycje aktywów wydawane są zgodnie z kolejnością przyjęcia. Metoda FIFO wykorzystuje ostatnie ceny elementów aktywów, zatem składniki odzwierciedlają wartość rynkową (najbardziej aktualną) w bilansie przedsiębiorstwa. Ceny przeciętne zaś polegają na wyznaczaniu ceny średnioważonej dla składników aktywów po każdorazowym zakupie (pozyskaniu). Metoda ta zwana jest inaczej metodą średniej ważonej. W przypadku odrzucenia założenia kontynuacji działalności opisane zasady wyceny nie mają zastosowania i w takim przypadku wyceny należy dokonywać w odmienny sposób. Utrata zdolności jednostki do kontynuacji działalności skutkuje znaczącymi zmianami w jej funkcjonowaniu, w szczególności ważnym jest, aby dostosować rachunkowość do pojawiających się nowych warunków²⁰⁴. Konsekwencją nieprzestrzegania zasady kontynuacji działal-

²⁰⁴ L. Poniatowska, Zasady rachunkowości jednostek postawionych w stan upadłości likwidacyjnej, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 827, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 69, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2014, s. 117.

ności jest odstępianie od ogólnych zasad wyceny aktywów i pasywów zawartych w art. 28 ustawy o rachunkowości – w takim przypadku zastosowanie znajduje art. 29 ust. 1. Kierownik jednostki ma obowiązek zidentyfikować i wziąć pod uwagę na dzień sporządzenia sprawozdania finansowego wszystkie niepokojące informacje mogące świadczyć o zagrożeniu kontynuacji działalności, obejmujące okres nie krótszy niż jeden rok od dnia bilansowego – o ile identyfikacja zagrożeń kontynuacji działalności przedsiębiorstwa jest oczywista, kiedy następują: rozpoczęcie postępowania upadłościowego bądź likwidacyjnego, jak również przekazanie, podział lub sprzedaż jednostki związane z obniżeniem wyceny jej aktywów netto²⁰⁵. W pozostałych przypadkach jednak jednostki mogą mieć trudności z właściwym określeniem zagrożeń kontynuacji działalności.

W wielu sytuacjach istnieją zaledwie tylko objawy sugerujące pogarszającą się sytuację przedsiębiorstwa. Mogą one występować oraz budzić wątpliwości pojedynczo albo łącznie. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele przyczyn i symptomów powodujących przerwanie kontynuacji działalności. Niektóre z nich mogą wynikać z różnego rodzaju zdarzeń lub być spowodowane stanami faktycznymi. Biorąc pod uwagę ich charakter, można wyodrębnić grupę stanów lub zdarzeń wywołujących konieczność odrzucenia możliwości kontynuacji działalności (por. tabela 27).

Tabela 27. Stany i zdarzenia powodujące przerwanie kontynuacji działalności.

Stan prawny	Zdarzenia gospodarcze
likwidacja jednostki gospodarczej	utrata przez jednostkę płynności finansowej
postawienie jednostki w stan upadłości	brak popytu na produkty danej jednostki
zmiana formy prawnej jednostki	sprzedaż części danej jednostki
wygaśnięcie umowy spółki	wniesienie części danej jednostki jako aportu do innej jednostki
wygaśnięcie koncesji stanowiącej podstawę działalności jednostki	niemożność dalszej współpracy wspólników
wygaśnięcie licencji	wyczerpanie złóż, których eksploatacją jednostka się zajmowała

Źródło: D. Krzywda, op. cit., s.25; Z. Fedak, *Zasady wyceny aktywów i pasywów oraz ustalania wyniku finansowego* [w:] *Zamknięcie roku 2002. Rachunkowość 2002*, s. 29 [w:] *Zdolność jednostki gospodarczej do kontynuowania działalności w świetle norm rachunkowości*, E. Nowak, „Barometr Regionalny” 1 (4), 2005, s. 12.

W przypadku utraty zdolności jednostki do kontynuacji działalności należy wziąć pod uwagę wszelką utratę wartości składników aktywów. Może ona wynikać z „braku ich przydatności czy też spadku ceny sprzeda-

²⁰⁵ Ustawa o rachunkowości, art.29 ust.2.

ży netto możliwej do uzyskania poniżej wartości początkowej skorygowanej o dotychczasowe odpisy zmniejszające ich wartość”²⁰⁶. Składniki majątku należy wycenić według ceny sprzedaży netto możliwej do uzyskania, nie wyższej od wartości wykazywanej podczas początkowego ujęcia aktywów, czyli ceny nabycia lub kosztów wytworzenia, pomniejszonej o dotychczasowe odpisy amortyzujące lub umorzeniowe oraz odpisy z tytułu trwałej utraty wartości²⁰⁷. Aktywa wykazywane w bilansie, zgodnie z art. 29 ust. 1 ustawy o rachunkowości, będą zazwyczaj przedstawiały wartość niższą od tej wykazywanej przy założeniu kontynuacji działalności. „Obowiązuje więc zasada niższej ceny”²⁰⁸. Jeżeli wartość bilansowa składnika aktywów jest wyższa od ceny sprzedaży netto możliwej do uzyskania, dokonuje się należytego odpisu aktualizującego, obciążając konto *kapitał z aktualizacji wyceny*. W przypadku wystąpienia odwrotnej sytuacji – gdy wartość bilansowa składnika aktywów jest niższa od ceny sprzedaży netto możliwej do uzyskania – wówczas zachowuje się wartość bilansową²⁰⁹. Zastosowanie ostrożnej wyceny polega na wycenie wszystkich aktywów jednostki, tj. pojedynczych środków trwałych lub ich jednakowych grup, wartości niematerialnych i prawnych, odrębnych grup aktywów finansowych, inwestycji rzeczowych oraz należności, w przypadku gdy można ustalić ich cenę sprzedaży.

Jednostka znajdująca się w sytuacji zaprzestania kontynuacji działalności jest również zobowiązana do utworzenia rezerw o wiarygodnie oszacowanej wartości, które będą uwzględniać wszystkie koszty i straty powstałe w wyniku utraty lub zaniechania jej zdolności do kontynuacji działalności²¹⁰.

²⁰⁶ A. Wencel, *Wycena aktywów i pasywów oraz ustalenie wyniku finansowego* [w:] *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, E. Walińska (red.), op. cit., s. 355.

²⁰⁷ Ustawa o rachunkowości, art. 29 ust. 1.

²⁰⁸ B. Nadolna, *Wycena aktywów i pasywów...*, op. cit., s. 251.

²⁰⁹ R. Seredyński, K. Szaruga, *Komentarz do ustawy o rachunkowości*, ODDK, Gdańsk 2016, s. 278.

²¹⁰ A. Helin, *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 225.

Zakończenie

Prawidłowa wycena składników majątku jednostki to niezwykle istotny element wpływający na jakość informacji pochodzących ze sprawozdania finansowego. Aby w wiarygodny sposób dokonać pomiaru ekonomicznego majątku jednostki należy kierować się zasadami polityki rachunkowości zgodnymi z ustawą o rachunkowości, przyjętymi przez przedsiębiorstwo oraz przestrzegać zasad etyki zawodowej, by uniknąć subiektywnej wyceny wartości majątku. Sposób wyceny aktywów i pasywów determinuje fakt czy jednostka stosuje zasadę kontynuacji działalności stanowiącą, iż jednostka będzie kontynuowała w dającej się przewidzieć przyszłości działalność w niezmnieszonej istotnie zakresie, bez postawienia jej w stan likwidacji lub upadłości, chyba że jest to niezgodne ze stanem faktycznym lub prawnym, czy też nastąpiło zaprzestanie kontynuacji działalności. Pomimo tego, iż same metody oraz sposób wyceny są opisane w ustawie o rachunkowości to niewątpliwie dostarczają one pewnych trudności przy ich stosowaniu.

Należy jednak zauważyć, że współcześnie stosowane metody wyceny bilansowej powstały stosunkowo niedawno - znacznie później niż rachunkowość i jej kluczowy element w postaci sprawozdań finansowych. Przeprowadzone badania wskazują, że sprawozdania finansowe, w Polsce zaczęły powstawać zanim istniały zasady wyceny uregulowane aktami prawnymi. W związku z tym postanowiono sprawdzić w jaki sposób dokonywano wyceny składników bilansu w okresie, gdy nie istniały jednolite unormowania zasad wyceny na ziemiach polskich i porównać je ze współcześnie obowiązującymi regulacjami oraz wpływu ich zastosowania na sprawozdanie finansowe. Postanowiono także sprawdzić jakość informacyjną sprawozdań finansowych sporządzanych w okresie rozbiorów i późniejszym. W ten sposób powstał cel monografii, którym była ocena jakości informacyjnej sprawozdań finansowych przedsiębiorstw działających w gospodarce rynkowej w okresie zaborów, dwudziestolecia międzywojennego i okresu współczesnego oraz ocena wpływu zastosowanych metod wyceny bilansowej na jakość sprawozdania finansowego.

Sformułowano również tezę, iż ewolucja sprawozdań finansowych i metod wyceny spowodowała wzrost ich jakości informacyjnej.

Przeprowadzona analiza dokumentacji księgowej z okresu rozbiórów Polski i dwudziestolecia międzywojennego oraz analiza historycznych i współczesnych aktów prawnych pozwoliła osiągnąć cel monografii i potwierdzić tezę.

W wyniku badań stwierdzono, że do roku 1934 nie istniały lub istniały w bardzo okrojonej formie zasady wyceny określone w aktach prawnych, natomiast analiza historycznych sprawozdań finansowych pozwoliła stwierdzić, że wraz z rozwojem rachunkowości zaczęła wzrastać również ich jakość informacyjna. Jednak przełomem w rozwoju sprawozdawczości finansowej był rok 1934, w którym wprowadzono jednolite zasady sporządzania bilansu i rachunku zysków i strat i w części uregulowano zasady wyceny. Sprawilo to, że sprawozdania finansowe stały się czytelne dla szerokiego grona odbiorców i umożliwiły porównanie wyników różnych podmiotów gospodarczych.

Bibliografia

- Barciński A., *Buchalteryja podwójna i jej zastosowanie do handlu, bankierstwa i różnych zakładów fabrycznych*, Drukarnia Jana Noskowskiego przy ulicy Mazowieckiej nr 11, Warszawa 1876.
- Barciński A., *O rachunkowości kupieckiej. Tom II. Buchalteryja podwójna: zastosowana do handlu i bankierstwa*, Drukarnia Józefa Węckiego przy ulicy Senatorskiej nr 463, Warszawa 1834.
- Barciński A., *O rachunkowości kupieckiej. Tom III. Buchalteryja podwójna zastosowana do fabryk i gospodarstw wiejskich*, Drukarnia Józefa Węckiego przy ulicy Senatorskiej nr 463, Warszawa 1834.
- Benis A., *Studja Akcyjne. Bilans*, księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1932.
- Bieniek A., *Zasady analizy bilansów*, Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Zawodowych Sekcja Główna Handlowa, Warszawa 1939.
- Bizan S., *Jak powinien mniejszy rzemieślnik prowadzić księżki?*, nakład autora, Drukarnia Przemysłowa, Poznań, ul. Nowa 4, Poznań 1912.
- Bojańczyk M., *Wycena i zarządzanie wartością przedsiębiorstwa warunkach niestabilności rynku kapitałowego*, Oficyna Wydawnicza SGH w Warszawie, Warszawa 2011.
- Bondos I., *Cena jako marketingowy instrument oddziaływania na konsumentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016.
- Broniewski W., *Bilans otwarcia w złotych*, księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1924.
- Burzym E., *Rachunkowość przedsiębiorstw i instytucji*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1979.
- Ciomba P., *Zarys ekonometrii i teoria buchaltery*, Wydawnictwo Towarzystwa Szkoły Handlowej we Lwowie, Lwów 1910.
- Czerwiński K., Góra W. i inni, *Poradnik księgowego*, Związek Księgowych w Polsce, Warszawa 1929.
- Ćwiąkała-Matys A., Kaczkowska A., *Rachunkowość podmiotów gospodarczych według znowelizowanej ustawy o rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003.

- Danilewicz J., *Nauka buchalteryi podwójnej teoretycznie i praktycznie wyłożonej z zastosowaniem do potrzeb handlowych i fabrycznych. Tom I. Dział teoretyczny*, Gebethner & Wolff, Krakowskie Przedmieście nr 15, Warszawa 1887.
- Duraj A. N., *Kształtowanie rezerw w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.
- Dyduch A., *Cechy współczesnej rachunkowości* [w:] *Rachunkowość finansowa – wybrane zagadnienia*, Dyduch A., Sawicka J., Stronczek A., C.H. Beck, Warszawa 2004.
- Foremna-Pilarska M., Radawiecka E. (red.), *Rachunkowość na tle rozwiązań międzynarodowych*, Difin, Warszawa 2007.
- Gabrusewicz W., Kołaczyk Z., *Bilans. Wartość poznawcza i analityczna*, Difin, Warszawa 2005.
- Głębocka M., *Koszt historyczny i wartość godziwa a przydatność decyzyjna sprawozdań finansowych – wybrane problemy*, „Współczesne Uwarunkowania Sprawozdawczości i Rewizji Finansowej”, Kraków 2015.
- Głębocka M., *Współczesny wymiar zasady ostrożności w rachunkowości* [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 2 (80), cz. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2016.
- Gierusz J., *Koszt historyczny czy wartość godziwa – dylematy wyceny w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” nr 62(118), Warszawa 2011.
- Gmytrasiewicz M. (red.), *Encyklopedia rachunkowości*, LexisNexis, Warszawa 2005.
- Gos W., Petrykowski P., *Użyteczność zasobów a wycena aktywów i zobowiązań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 668, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 41, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.
- Góra W., *Buchalterya. Tom III*, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów 1913.
- Góra W., *Podręcznik do nauki buchalteryi dla użytku w wyższych szkołach handlowych tudzież dla samokształcenia się*, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów 1913.

- Góra W., *Podręcznik księgowości dla użytku wyższych szkółach (akademiach) handlowych*. Tom I, *Księgowość pojedyncza*, Książnica Polska Nauczycieli Szkół Wyższych z I Związkowej Drukarni we Lwowie, ul. Lindego L. 4, Lwów–Warszawa 1921.
- Górniak S., *Zasady nauki o bilansach oraz techniki inwentaryzowania i bilansowania w przedsiębiorstwach handlowych i bilansowych*, Wydawnictwo Studium Spółdzielczego UJ, Kraków 1948.
- Górniak S., Siwoń B., *Rachunkowość przedsiębiorstw. Zasady ogólne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków–Warszawa–Łódź 1966.
- Helin A., *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2005.
- Hońko S., *Wycena w rachunkowości. Znaczenie, podstawy, parametry i zasady*, Wydawnictwo Zapol, Szczecin 2013.
- Inwentarz zespołu akt Steinhagen i Saenger fabryki papieru i celulozy S.A. Fabryka papieru w Myszkowie z lat 1896–1944*, Archiwum Państwowe w Częstochowie.
- Iwański B., *Podręcznik księgowości i bilansowania*, Poznań–Warszawa 1949.
- Jaruga A. (red.), *Rachunkowość finansowa*, Towarzystwo Gospodarcze RAFIB, Łódź 1992.
- Jastrzębowski A., *Zakres i znaczenie współcześnie identyfikowanych funkcji rachunkowości*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań 2015.
- Jędrzejewski S., *Przedsiębiorstwo w upadłości. Uwarunkowania prawne, wycena, model sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Jędrzejewski S. (red.), *Rachunkowość wczoraj i dziś*, Wydawnictwo SiZ, Łódź 2017.
- Jędrzejewski S., *Zasady wyceny majątku przedsiębiorstwa w upadłości*, „Rachunkowość” nr 9, 2009.
- Jędrzejewski S., Piotrowska A., Jędrzejewska A., *Sprawozdawczość MSP w kontekście społecznej odpowiedzialności*, Afinance, Łódź 2016.
- Jürgen M. M., Gerrit B., *Wycena przedsiębiorstwa. Funkcje, metody zasady*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.

- Kaczmarczyk A., *Sprawozdanie finansowe jako źródło informacji o jednostce mikro*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 873, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 77, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
- Kalwasińska E., Maciejowska D., *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa według prawa bilansowego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016.
- Karbowiak T., *Zarys księgowości kupieckiej przedsiębiorstwa jednostkowego*, Kursy Handlowe w Chorzowie, Chorzów 1946.
- Karmańska A., *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Difin, Warszawa 2009.
- Karney J. E., *Człowiek i praca. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy*, Międzynarodowa Szkoła Menedżerów, Warszawa 1998.
- Kiziukiewicz T. (red.), *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016. Nowak E., *Klasyfikacyjna funkcja rachunkowości*, [w:] „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 399, „Rachunkowość i controlling”, 2015.
- Kończakowski M., *Krótki podręcznik księgowości podwójnej*, Kursy Handlowe M. Kończakowskiego, Będzin 1932.
- Kożuch A. J., Wakuła M., *Rachunkowość jako źródło informacji o kosztach w procesie zarządzania jednostką samorządu terytorialnego* [w:] „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zarządzanie”, tom 39, nr 407, 2012.
- Krasicki K., *Rachunki gospodarskie podług najprostszycch zasad*, Drukarnia Zakładu Narodowego Ossolińskich, Lwów 1851.
- Krasodomska J., Świetla K. (red.), *Współczesne uwarunkowania sprawozdawczości i rewizji finansowej*, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2015.
- Król D., *Wartość godziwa a zasada wiarygodności sprawozdań finansowych*, „Nauki o finansach”, nr 1 (22), Wrocław 2015.
- Krzywda D., *Rachunkowość finansowa*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1999.
- Kuntze J., *Podstawowe zasady rachunkowości*, Polskie Wydawnictwo Gospodarcze, Warszawa 1954.
- Kucharska B., *Obsługa klienta w przedsiębiorstwie handlu detalicznego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2010.

- Książek A., *Filozofia wartości: rzecz o dobru, szczęściu, prawdzie i pięknie w ujęciu Władysława Tatarkiewicza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994.
- Lenkiewicz W., *Rachunkowość pojedyncza i podwójna dla większej własności ziemskiej*, Drukarnia i Litografia Pillera i Spółki, Lwów 1905.
- Lipiński E., *Wartość i cena. Wpisy z dzieł autorów polskich i obcych*, Wydawnictwo Kazimierza Rutskiego, Warszawa–Łódź 1949.
- Lisowski S., *Bilans i inwentarz a sąd rejestrowy*, Biblioteka Wydawnictw Prawniczych, Lwów 1937.
- Maćkowiak E., *Informacje zawarte w sprawozdaniu finansowym a zarządzanie wartością przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 786, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 64/1, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2013.
- Martyniuk T., Balcer K., *Pomiar w rachunkowości na tle regulacji międzynarodowych*, „Prace Naukowe UE we Wrocławiu” nr 398, Wrocław 2015.
- Molenda W., *Wartość godziwa – zastosowanie i procedury ustalania*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2008.
- Mazur A., *Wartość godziwa – potencjał informacyjny*, Difin, Warszawa, 2011.
- Mazur A., *Wycena wartości a wartość wyceny w rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe UE w Katowicach”, nr 268, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2016.
- Micherda B. (red.), *Podstawy rachunkowości. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2002.
- Nadolna B., *Wpływ koncepcji wartości na pomiar wartości ekonomicznej w rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 625, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 32, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011.
- Nowak E., *Klasyfikacyjna funkcja rachunkowości*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” nr 399, „Rachunkowość i controlling”, Wrocław 2015.

- Nowak E., *Rachunkowość jako źródło informacji o sytuacji finansowej przedsiębiorstw w ocenie zagrożenia upadłością*, „Barometr Regionalny” nr 2 (12), 2008.
- Nowak E., *Zdolność jednostki gospodarczej do kontynuowania działalności w świetle norm rachunkowości*, „Barometr Regionalny” 1 (4), 2005, s. 12.
- Nowicki E., *Nauka buchalteryj*, Drukarnia Józefa Ungra, Warszawa 1876.
- Patzig G. C., *Rachunkowość gospodarska w skróceniu*, Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta, Lwów 1892.
- Poniatowska L., *Zasady rachunkowości jednostek postawionych w stan upadłości likwidacyjnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 827, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 69, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2014.
- Prędziński A., *Teoretyczna i praktyczna nauka rachunkowości dla rękodzielników*, J. A. Pelara, Rzeszów 1879.
- Sawicki K. (red.), *Podstawy rachunkowości*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.
- Schrott J., *Nauka rachunkowości ogólnej*, Drukarnia „Gazety Narodowej” J. Dobrzańskiego i K. Gromana, Lwów 1878.
- Sentek T., *Główne zasady księgowości. Inwentarz, bilans, księgi szczegółowe i pomocnicze*, wydanie drugie, Szczecin 1947.
- Seredyński R., Szaruga K., *Komentarz do ustawy o rachunkowości*, ODDK, Gdańsk 2016.
- Sikorski F., *Popularny wykład księgowości metodą inwentarzową w zastosowaniu dla wszelkiego rodzaju przedsiębiorstw prywatnych oraz związków i przedsiębiorstw komunalnych*, nakładem Kursów Handlowych F. Sikorskiego, Dąbrowa Górnicza 1933.
- Skalski W., *Zasady inwentaryzowania i bilansowania w przedsiębiorstwach handlowych i przemysłowych*, Wyższa Szkoła Handlowa w Poznaniu, skład główny w Księgarni Świętego Wojciecha w Poznaniu, Poznań 1934.
- Skrzywan S., *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, wydanie drugie, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1969.
- Skrzywan S., *Rachunkowość w przedsiębiorstwie przy gospodarce planowej cele i funkcje*, Gospodarczy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1948.

- Spoz A., *Rachunkowość w zarządzaniu współczesnym przedsiębiorstwem*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 873 „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, nr 77, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
- Stępień K., *Nadrzędne cele działalności jednostek gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” nr 674, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005.
- Szczepankowski P., *Wycena i zarządzanie wartością przedsiębiorstwa*, PWN, Warszawa 2007.
- Szymański P., *Standardy wyceny jako instrument kształtowania jakości procesu wyceny przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław 2015.
- Paździor A., *Wycena wartości przedsiębiorstwa w warunkach destabilizacji rynków finansowych*, Difin, Warszawa 2013.
- Tkocz-Wolny K., *Wycena i sprawozdawcze ujęcie środków trwałych*, „Wycena Zasobów Gospodarczych Dla Potrzeb Sprawozdawczości Finansowej”, „Zeszyty Naukowe wydziałowe UE w Katowicach”, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012.
- Turyńska J., *Standardy rachunkowości. MSR-US GAAP – polskie ustawodawstwo*, Difin, Warszawa 2003.
- Veltze L. E., *Nauka buchalterii teoretyczna i praktyczna dla samonauki i wykładu*, Skład Główny w Księgarni Seyfertha i Czajkowskiego, Druk. W. A. Szajkowskiego, Lwów 1895.
- Walińska E., *Międzynarodowe standardy rachunkowości*, WoltersKluwer, Kraków 2007.
- Walińska E., *Rachunkowość finansowa w świetle podatku dochodowego*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1997.
- Walińska E. (red.), *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Walińska E. (red.), *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2005.
- Walińska E. (red.), *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Walińska E., *Wartość bilansowa przedsiębiorstwa a alokacja podatku dochodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.

Wernik T., *Rachunkowość gospodarska, czyli wzory do utrzymania rejestrów gospodarskich*, Drukarnia Łątkiewiczza przy ulicy senatorskiej nr 467, Warszawa 1823.

Wojciechowski E., *Zarys rozwoju rachunkowości w dawnej Polsce*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964.

Wójcik-Jurkiewicz M., *Wartość przedsiębiorstwa a wartość firmy*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” tom 53, nr 109, Warszawa 2009.

Wrona B., *Istota, funkcje i nadrzędne zasady rachunkowości w gospodarce rynkowej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni-Folia Oeconomica Bochniensia” nr 4, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Bochni, Bochnia 2006.

Zadora H., *Wartość w naukach ekonomicznych*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2004.

Załuski P., *Rachunkowość Kasy Stefczyka*, Wydawnictwo Krajowego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Rolniczych w Warszawie, Warszawa 1931.

Strony internetowe

<https://bspleszew.pl/i/6/o-banku.html>.

<http://www.mpk.lodz.pl/showarticleslist.action?category=1300>.

<https://www.nbportal.pl/slownik/pozycje-slownika/zasady-rachunkowosci>.

<http://searcharchives.pl/39/552/0#tabZespol>.

<http://sjp.pwn.pl/szukaj/wycena.html>.

<http://sjp.pwn.pl/szukaj/pomiar.html>.

<http://www.retro.miastomyszkow.pl/artykuly/19>.

Akty prawne

Dekret Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 roku, Dz. Pr. z 1919 r., nr 15, poz. 201.

Dz.U z 1933 r., poz. 662 i 663, dalej zwane rozporządzeniem prezydenta.

Rozporządzenie Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r., dalej zwany rozporządzeniem ministrów.

Rozporządzenie Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Prawo o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością, Dz.U. z 1933 r., nr 82, poz. 602.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych, Dz.U., poz. 662 i 663.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. Prawo o spółkach akcyjnych, Dz.U. z 1928 r., nr 39, poz. 383.

Ustawa austriacka z dnia 6 marca 1906 r.– ustawa z dnia 6 marca 1906 r. o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością.

Ustawa z dnia 20 kwietnia 1892 r., § 40–42.

Ustawa z dnia 13 listopada 1923 r. w przedmiocie niektórych zmian w dekrete z dnia 8 lutego 1919 r. o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością i dekrete z dnia 7 lutego 1919 r. o rejestrze handlowym, Dz.U. z 1923 r., nr 126, poz. 1019.

Spis Ilustracji

<i>Ilustracja 1. Podział użytkowników informacji finansowej.</i>	<i>17</i>
<i>Ilustracja 2. Podział zasad rachunkowości.</i>	<i>19</i>
<i>Ilustracja 3. Rachunek zysków i strat Banku Ziemskiego w Poznaniu za okres 1 lipca 1890 do 30 czerwca 1891.</i>	<i>26</i>
<i>Ilustracja 4. Wzajemny związek ceny i użyteczności.....</i>	<i>35</i>
<i>Ilustracja 5. Prezentacja wartości środków trwałych i funduszu umorzenia.</i>	<i>41</i>
<i>Ilustracja 6. Powiązanie pomiędzy elementami sprawozdania finansowego.....</i>	<i>100</i>

Spis tabel

<i>Tabela 1. Bilans Kolei Elektrycznej Łódzkiej Spółka Akcyjna na dzień 31.12.1900 r.</i>	48
<i>Tabela 2. Bilans Kolei Elektrycznej Łódzkiej Spółka Akcyjna na dzień 31.12.1910 r.</i>	50
<i>Tabela 3. Bilans Cukrowni „Zbiersk” na dzień 30.06.1914 r.</i>	52
<i>Tabela 4. Bilans Banku Pożyczkowego w Pleszewie na dzień 30.12.1910 r.</i>	53
<i>Tabela 5. Bilans Fabryki Papieru i Celulozy w Myszkowie na 31.12.1918 r.</i>	54
<i>Tabela 6. Rachunek zysków i strat Cukrowni „Zbiersk” za rok 1914/1915.</i>	57
<i>Tabela 7. Rachunek zysków i strat Banku Pożyczkowego w Pleszewie za rok 1910.</i>	58
<i>Tabela 8. Rachunek zysków i strat Akcyjnego Towarzystwa Składów Towarowych „Warrant” w Łodzi za rok 1913.</i>	59
<i>Tabela 9. Rachunek zysków i strat Fabryki Papieru i Celulozy za rok 1918.</i>	60
<i>Tabela 10. Bilans Fabryki Papieru i Celulozy na 31.12.1923 r.</i>	78
<i>Tabela 11. Bilans Przemysłu Chemicznego „Boruta” Spółka Akcyjna na dzień 31.12.1920 r.</i>	79
<i>Tabela 12. Bilans Kolei Elektrycznej Łódzkiej Spółka Akcyjna na dzień 31.12.1931 r.</i>	81
<i>Tabela 13. Bilans Towarzystwa Akcyjnego Elektrowni Zgierskiej na 31.12.1930 r.</i>	83
<i>Tabela 14. Bilans Naftowej Spółki Akcyjnej na dzień 31.12.1932 r.</i>	84
<i>Tabela 15. Rachunek zysków i Przemysłu Chemicznego „Boruta” Spółka Akcyjna w Polsce za rok 1922.</i>	86
<i>Tabela 16. Rachunek zysków i strat Przemysłu Chemicznego „Boruta” Spółka Akcyjna w Polsce za rok 1925.</i>	87
<i>Tabela 17. Rachunek zysków i strat „Sanato” Pensjonat A. Rumińskiego w Zakopanem za rok 1929.</i>	88
<i>Tabela 18. Rachunek zysków i strat Domu Mody Bogusław Herse Spółka Akcyjna za rok 1929.</i>	89
<i>Tabela 19. Rachunek zysków i strat Towarzystwa Cukrowni i Rafinerii Klemensów Spółka Akcyjna za rok 1931.</i>	89

<i>Tabela 20. Rachunek zysków i strat Fabryki Papieru i Celulozy za rok 1923.</i>	90
<i>Tabela 21. Rachunek zysków i strat Fabryki Papieru i Celulozy za rok 1937.</i>	91
<i>Tabela 22. Stawki amortyzacji w roku 1931/1932.</i>	102
<i>Tabela 23. Stawki amortyzacyjne w roku 1937/1938.</i>	104
<i>Tabela 24. Maszyny i urządzenia techniczne 1937/1938.</i>	104
<i>Tabela 25. Wycena aktywów i pasywów na dzień bilansowy przy założeniu kontynuacji działalności.</i>	108
<i>Tabela 26. Elementy składowe ceny nabycia.</i>	111
<i>Tabela 27. Stany i zdarzenia powodujące przerwanie kontynuacji działalności.</i>	114

Załączniki

Załącznik 1. Sprawozdanie finansowe Browaru w Częstochowie za rok obrotowy 1921/1922

Bilans Browaru w Częstochowie 1921/1922

Aktywa		Pasywa	
Rachunek gruntów	929230,92	Rachunek kapitału akcyjnego	18000000,-
Rachunek budowli	7272860,-	Rachunek kapitału zapasowego	271825,06
Rachunek maszyn i urządzeń	9248726,-	Rachunek kapitału amortyzacyjnego	1655092,35
Rachunek lodowni zamiejscowych	119570,8	Rachunek kapitału asekuracyjnego	2000000,-
Rachunek kasy	1266940,94	Rachunek Banku Zachodniego w Warszawie	3774000,-
Rachunek rynku handl. w Warszawie	2381570,-	Rachunek akceptów	75000000,-
Rachunek depozytów	75000,-	Rachunek różnych	10629297,7
Rachunek różnych	15841020,-	Rachunek pożyczek i kaucji	7970,53
Rachunek pożyczek i kaucji	20226,93	Rachunek Pow. Kredyt. Miejskiego	67330,14
Rachunek papierów wartościowych	99950,98	Rachunek depozytów Czł. Zarządu	75000,-
Rachunek papierów wartościowych w Banku Zach.	1985000,-	Rachunek utensylji	160000,-
Rachunek magazynu	15224206,6	Rachunek zysku	9772504,98
Rachunek Węgla	2386734,-		121413020,8
Rachunek Inwentarza Żywego	2874760,99		
Rachunek Inwentarza Martwego	6361409,12		
Rachunek Wiadrówek	2948778,-		
Rachunek Skrzyń i Butelek	8392785,-		
Rachunek Piwa	39404000,-		
Rachunek Wód Owocowych	380250,-		
Rachunek Słodu	4200000,-		
	121413020,8		

Źródło: sprawozdanie Browaru w Częstochowie 1921/1922.

Rachunek zysków i strat Browaru w Częstochowie 1921/1922.

Rachunek zysków i strat 1921/1922				Pozostałość zysku z 1920/1921		574706,78
Rezerwowano na kapitał asekuracyjny			2000000,-	Zysk brutto na Pabr. Piwa	20450782,76	
opłacono w 1921/1922 z procentów			24897452,35	zysk brutto na Pabr. Wód owocowych	3164461,74	
zysk brutto			9772504,98	zysk brutto na Pabr. Słodu	1248000,95	36095250,45
			36669957,23			36669957,23
Podział zysku za 1921/1922						
zysk brutto			9772504,98			
Amortyzacja						
10% z r-ku budowli od	7272860,-	727286,-				
10% z r-ku maszyn i urządzeń od	9248726,-	924972,6				
10% z r-ku lodowni zamiejsc. od	119570,8	11957,1				
10% z r-ku inwentarza żywego od	2874760,99	287476,1				
martwego od	6341409,12	636140,1				
10% z r-ku wiadrówek od	2948778,-	294848,-				
10% z r-ku skrzyń i butelek od	8392785,-	839278,1	3721888,-			
Zysk podlegający opodatkowaniu			6050616,98			
wynosi						
30% tego zysku jako maximum podatku			1815185,08			
			4235431,9			
Z tego:						
10% na kapitał zapasowy od	4235431,9	423543,2				
15% dywidenda od kapitału akc.	18000000,-	2700000,-				
pozostałość do dyspoz. Zarządu		1111888,7	4235431,-			

Źródło: sprawozdanie Browaru w Częstochowie 1921/1922.

Załącznik 2. Sprawozdanie finansowe Browaru w Częstochowie za rok obrotowy 1930/1931

Bilans Browaru w Częstochowie 1930/1931.

Stan czynny			Stan bierny	
Kasa	308,86		Kapitał akcyjny	720000,-
Bank Polski oddz. wym.	500,-		Kapitał zapasowy	94054,12
Bank Polski oddz. wym.	4128,-		Kapitał amortyzacyjny	372741,97
Bank handlowy	54221,-		Odbiorcy	31,26
Bank ziemiański oddz.	58,18		Różni	20509,48
P.K.O. Warszawa	2224,39	61440,43	Kredytowe m. Częstochowy	29261,51
Papiery procentowe		11313,60	Koszty do spełnienia 1931/1932 za r. 1930/1931	13500,58
Weksle		11762,40	Różni za zastawy	1772,52
Piwo		68706,-	Zarząd za depozyty	3000,-
Wody gazowe		1254,48	Straty i zyski	60235,08
Słód		19129,68		
Magazyn		19974,40		
Węgiel		870,-		
Antalki		57208,-		
Skrzynie i butelki		36023,20		
Odbiorcy		64402,27		
Różni		12045,29		
Inwentarz żywy		4175,-		
Inwentarz martwy		133373,63		
Maszyny i urządzenia		469145,86		
Budynki	166319,87			
Lodownie zamiejscowe	17165,20	183485,07		
Grunty		124397,46		
Koszty poniesione w r. 1930/1931 na rk r. 1931/1932		1117,-		
Sumy przejściowe		13931,10		
Naczynia na zastawach		1772,52		
Depozyty Zarządu		3000,-		
Weksle protestowane		11925,47		
Magistrat m. Częstochowy		4653,66		
		1315106,52		

Źródło: sprawozdanie Browaru w Częstochowie 1930/1931.

Rachunek zysków i strat Browaru w Częstochowie 1930/1931.

Straty			Zyski		
Odpisano na straty:			Zwrot części należności zapisanej dawniej na straty	233,18	
dłużników	3222,10		Różnica na waloryzacji obligacyj m. Częstochowy	6392,60	6625,78
weksli protestowanych	1190,-	4412,10	Pobrane procenty		7563,26
Odpisano na straty niezamortyz. część wartości maszyny		750,9	Różnica na produkcji:		
Odpisano stratę na inwentarzu żywym		1000,-	piwa	45508,91	
Różnica		60235,08	wód gazowych	3199,-	52208,14
		66397,18	słodu	3500,23	66397,18

Źródło: sprawozdanie Browaru w Częstochowie 1930/1931.

Załącznik 3.Sprawozdanie finansowe Browaru w Częstochowie za rok obrotowy 1935/1936

Bilans Browaru w Częstochowie 1935/1936.

Aktywa				Pasywa			
Majątek stały:				I. Kapitały własne			
1. Grunty			124397,46	1. Kapitał akcyjny			720000,-
2. Budynki				II. Kapitał amortyzacyjny			
a) fabryczne	126086,34			2.a) Saldo kapitału amortyzacyjnego			
b) gospodarcze	7715,52			b) Dopisano w 1935/1936r. z ub. r.	511616,54		
c) mieszkalne	32518,01	166319,87		c) Odpisano	34627,18	545643,72	
3. Nieruchomości zamiejscowe			17165,2	III. Zobowiązania		454,6	545189,12
4. Maszyny i urządzenia techn.				1. Krótkoterminowe			
a) Browaru	341131,71			3. Wierzyciele			
b) Słodowni	38560,-			a) Bank handlowy w W-wie	4051,-		
c) Fabryki wód gaz.	10228,-			b) Akcenty	8550,-		
d) Działów wspólnych	96922,2	486841,91		c) Dostawcy	9186,01		
5. Inwentarz martwy				d) Różni	4028,74		
a) Browaru	23702,73			e) Koszty międzyokresowe	10305,93		
b) Słodowni	947,9			f) Zastawy za naczynia	204,05	36325,73	
c) Fabryki wód gaz.	8747,51			2. Długoterminowe			
d) Działów wspólnych	67378,83			g) Kredytowe m. Częstochowy		24718,1	61043,83
e) Samochody	42992,-	143768,97					
6. Inwentarz żywy		3780,-					
7. Antałki		55414,-					
8. Skrzynie i butelki		26354,6	1024042,01				
Majątek płynny							
9. Gotówka w kasie	492,7						
10. P.K.O. w W-wie	262,11	754,81					
11. Papiery procentowe		12121,-	12875,81				
12. Materiały pomocnicze							
a) Węgiel	1388,25						
b) różne materiały	9857,11	11245,36					
13. Półfabrykaty i gotowe wyroby							
a) Piwa	42570,-						
b) Słód	4833,-						
c) Wody gaz.	929,92	48232,91	59478,28				
14. Dłużnicy							
a) Odbiorcy browaru	19221,31						
b) Odbiorcy składu kat.	7375,97						
c) Weksle w portfelu	410,-						
d) Różni	39471,8						
e) Dostawcy	455,3	66934,38					
do przeniesienia		66934,38	72354,09	1024042,01			

Źródło: sprawozdanie Browaru w Częstochowie 1935/1936.

Rachunek zysków i strat Browaru w Częstochowie 1935/1936.

Wn				Ma			
1. Remanenty początkowe w 1935				1. Wpływy ze sprzedaży piwa		309857,86	
a) Słodu 40753 kg			14671,08	2. Wpływy ze sprzedaży wód		59964,09	
b) Piwa 1015,15 l			30454,5	3. Z produkcji słodu na wł. potrzeby	36324,-		
c) Wody gaz. 3558 butelek			424,56	sprzedano	350,-	36674,-	
d) Mieszanka słodowa 124,3			149,16	4. Wpływy z mieszanki słodowej		149,16	
2. Koszty administracji ogólnej				5. Wpływy z odpadków		5979,79	
a) Wynagrodzenie Rady zarządu i Komisji		19770,-		6. Wpływy z wagi wozowej		1844,5	
b) Koszty podróży i reprezentacji		5041,6	24811,6	7. Wpływy ze słodowania dla eksportu		23943,18	

3. Pensje personelu techn i admin.			31154,-		8. Różne wpływy			
4. Robocizna produk.			37243,23		a) różnice kursowe na wartościowych papierach	1375,6		
5. Świadczenia społ. obow. przeds.od całej roboc. i pensja			10340,05		b) różne wpływy	687,81	2063,41	
6. Surowce zużyte do produkcji piwa i wód					9. Odzyskane należności		222,19	440698,18
1.do produkcji piwa					10. Remanentykońcowe w dn. 30.09.1936 r.			
a) jęczmień przesłodowany	13934,03				a) słođu13425 kg		4833,-	
b) stół własnej produkcji 36324,-					b) piwa1419 hl		42570,-	
zakupiony 492,46	36816,46				c) wody gazowej6916 butelek		829,92	
c) chmiel	7370,43				d) mieszanki słodowej z przeniesienia		-	48232,92
d)cukier do piwa	4960,34				Strata za rok fabr. 1935/1936			488931,1
e) kolor do piwa	832,48	63913,74						35353,88
2.do produkcji wód gazowych								
a) esencje i kolory	3429,2							
b) kwas winny i mleczny	817,39							
c) kwas węglowy	6105,47							
d) cukier do lemoniad	7443,75	17795,81						
3.do produkcji wód gazowych w skł. kat.								
a) woda	74,32							
b) esencja i kolor	479,25							
c) cukier	434,-							
d)kwas węglowy	197,5	1185,07	82894,62					
7. Materiały pomocnicze zużyte								
a) korki antałkowe		745,94						
b) żywica piwowarska		1561,89						
c) kasa filtracyjna		474,65						
d) drożdże		221,6						
e) Sód		4526,91						
f) korki i zatworki butelkowe		6357,45						
g) etykiety lemoniad i banderolki		607,4						
h) etykiety piwne		1318,14	15813,98					
8.Koszty opatu			12430,31					
9. Zniszczone naczynia do przeniesienia			11016,06					
			225703,85	45699,3				
10. Odsetki			409,85					
11. Aktywa skarbowe z dopłatami			62433,66					
12. Podatki			21668,33					
13. Remonty i konserwacje			22213,54					
14. Koszty administracyjno-handlowe								
a) konto i telefony		898,27						
b) światło i woda		3930,87						
c) materiały piśmienne i druki		1487,5						
d) koszty praw., sądowe i rejentalne		3288,93						
e) ubezpieczenie od ognia		2771,1						
f) koszty udziału w zrzeczeniach		717,18	13093,85					
15. Koszty sprzedażowe								
a) dostawa towarów		31686,03						
b) personel sprzedażowy		10842,03						
c) prowizje		3442,91						
d) reklama		4531,76						
e) wyjazdu sprzedażowe		443,6						
f) koszty sprzedaży i utrzymania składu kat.		20925,91	71872,24					
16. Różne wydatki, ofiary, deputaty			1367,74					
17. Koszty słodowania dla eksportu			21887,24	440650,3				
18. Odpisy na odbiorcach		2188,54						
a) odbiorcy browaru		243,25						
b) odbiorcy składu kat.		209,24						
c) weksle protestowane		121,77	2762,8					
19. Strata na inwentarzu martwym			170,4					
20. Strata na inwentarzy żywym			375,-					
21. Odpisy na kapitał amortyzacyjny			34627,18	37935,38				
				524284,98				

Źródło: sprawozdanie Browaru w Częstochowie 1935/1936.

Zasady wyceny bilansowej ulegają ciągłej ewolucji, gdyż są dostosowywane do potrzeb odbiorców sprawozdań finansowych kształtowanych przez zmieniające się otoczenie.

Głównym celem monografii jest ocena jakości informacyjnej sprawozdań finansowych przedsiębiorstw działających w gospodarce rynkowej w okresie zaborów, dwudziestolecia międzywojennego i okresu współczesnego oraz ocena wpływu stosowanych metod wyceny bilansowej na sprawozdania finansowe.

Monografia w przeważającej części posiada charakter empiryczny a wyniki zaprezentowanych badań rozszerzają dotychczasowy stan wiedzy o historycznych zasadach rachunkowości i układzie sprawozdań finansowych w Polsce. Rozważania teoretyczne zostały zilustrowane przykładami rzeczywistych sprawozdań finansowych pochodzących z XIX i XX wieku.

Monografia może stanowić cenną pozycję na rynku księgarskim skierowaną do osób zainteresowanych historią rachunkowości.

SIZ

wydawnictwo

Wydawnictwo SIZ

www.wydawnictwosiz.pl

I SBN 978- 83- 65766- 14- 4

9 788365 766144